КАЗАН ФЕДЕРАЛЬ УНИВЕРСИТЕТЫ

ТАТАРЧА-РУСЧА-ИНГЛИЗЧӘ ӘДӘБИЯТ БЕЛЕМЕ ТЕРМИННАРЫ СҮЗЛЕКЧӘСЕ

ТАТАРСКО-РУССКО-АНГЛИЙСКИЙ ГЛОССАРИЙ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

TATAR-RUSSIAN-ENGLISH LITERARY TERMS GLOSSARY

КАЗАН
2014

УДК 82.09(038)
ББК 83я2
Т12

Сүзлекчә «2014 – 2020 елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләрне саклау, өйрәнү һәм үстерү» дәүләт программасы кысаларында КФУның Филология һәм мәдәниятара багланышлар институты гыйльми советы карары нигезендә нәшер ителде.

Төзүче-авторлар:
Ф.С.Сәйфулина, Ә.М.Закирҗанов, Л.И.Минһаҗева,
Н.М.Йосыпова, Г.Р.Гайнуллина, Т.Ш.Гыйлаҗев
Тәрҗемәче: Л.Р.Мөхәрләмова

Авторы-составители:
Ф.С.Сайфулина, А.М.Закирзянов, Л.И.Мингазова,
Н.М.Юсупова, Г.Р.Гайнуллина, Т.Ш.Гилазов
Переводчик: Л.Р.Мухарлямова

Compilers:
F.S.Sayfulina, A.M.Zakirzyanov, L.I.Mingazova,
N.M.Yusupova, G.R.Gainullina, T.Sh.Gilazov
Translator: L.R.Mukharlyamova

Т12 **Татарча-русча-инглизчә әдәбият белеме терминнары сүзлекчәсе.** – Казан: Казан ун-ты нәшрияты, 2014. – 160 б.

УДК 82.09(038)
ББК 83я2

ISBN 978-5-00019-342-6

© Казан университеты нәшрияты, 2014

КЕРЕШ

Әдәбият белеме терминнарын туплаган әлеге сүзлекчә Татарстан Республикасындагы гомуми белем бирү учреждениеләрендә полилингваль белем бирүне оештыру һәм тәэмин итү максатыннан чыгып төзелде. Татарча-русча-инглизчә әдәбият белеме сүзлекчәсе хәзерге әдәбият белемендәге мөһим терминнар белән таныштыруны күздә тота һәм әдәби күренешләрне чагыштырма аспектта өйрәнүчеләр өчен дә белешмә-кулланма сыйфатында файдалы булыр дип күзаллана.

Уку-укыту системасындагы үзгәрешләр, әдәбият белемендәге яңарыш мәктәптә әдәбият укытуны яңача оештыруны таләп итә. Дәреслек-хрестоматия, кулланмалар белән янәшәдә әдәбият белеменә кагылышлы факт, мәгълүматларны туплаган мондый басмаларның кирәклеге көн тәртибендә. Бу сүзлекчә шушы максатларны да күздә тотып эшләнде.

Сүзлекчәдә әдәбият белеменә, аерым алганда, әдәбият тарихына, әдәби тәнкыйтькә, әдәби төр һәм жанрларга, иҗат юнәлеше һәм агымнарына, әдәбият белемендәге аерым фәнни мәктәпләргә кагылышлы терминнар тупланды, аларга кыскача аңлатма бирелде. Укучыга тәкъдим ителгән әлеге сүзлекчә 1990 нчы елда басылып чыккан “Әдәбият белеме сүзлеге”, 2007 нче елда дөнья күргән “Әдәбият белеме: терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге” традицияләрен дәвам итеп язылды һәм төшенчәләрне аңлату барышында әдәбиятның милли үзенчәлеге мәсьәләсе үзәккә куелды.

Сүзлекчә мәктәп – укучы – укытучы бәйләнешләрен күздә тотып төзелде. Ул укучыга һәм укытучыга аерым әдәби әсәрләрне, иҗатларны, әдәбият тарихының чорларын, үсеш этапларын өйрәнү, анализлау барышында файдаланырлык мәгълүматларны туплады.

Белешмә-кулланма алфавит тәртибендә төзелеп, башта терминнарның татар телендәге аңлатмасы урнаштырылды, кайсы телдән алынган булуы ассызыкланып, матур әдәбият үрнәкләреннән өзекләр, әдәби әсәрләр мисалында дәлилләнеп барылды. Сүзлекчәдә һәр терминга аңлатманың рус һәм инглиз телләренә тәрҗемәләре дә урын алды.

– A –

АВТОБИОГРАФИЯ (гр. *autos* – «үзем», bios – «тормыш», grapho – «язам») – шәхси биографияне сурәтләп бирүгә корылган әдәби-документаль жанр. А.гә әдипнең истәлекләре – мемуар, шәхси язмалар, көндәлек, көндәлек дәфтәрләре, әңгәмә-сөйләшүләр керә. Таррак мәгънәдә А. рәсми анкета, документ кебек кабул ителә.
Татар әдәбиятында автобиографик жанр XX гасыр башында калыплаша (Г.Исхакыйның «Зиндан», Г.Тукайның «Исемдә калганнар», Ф.Әмирханның «Минем тәрҗемәи хәлем» һ.б.), гасырның беренче яртысында үсеш кичерә (М.Гафуриның «Тәрҗемәи хәлем», Н.Думавиның «Тәрҗемәи хәл урынында», Г.Камалның «Минем персональный пенсионер булуымның тарихы»).
1960-1970 нче елларда татар язучылары чорның хәлиткеч вакыйгаларында аерым

АВТОБИОГРАФИЯ (от гр. *autos* – «сам», bios – «жизнь», grapho – «пишу») – описание своей жизни, собственная биография – жанр документально-художественных произведений, преимущественно в прозе. К А. в широком смысле относят тексты, определяемые авторами как воспоминания, мемуары, записки о своей жизни, исповеди, дневники. В Узком смысле воспринимается как официальная анкета.
В татарской литературе жанр автобиография формируется в начале XX в. («Тюрьма» Г.Исхаки, «Воспоминания» Г.Тукая, «Автобиография» Ф.Амирхана и др.), в первой половине столетия продолжает свое развитие («Автобиграфия» М.Гафури, «Вместо автобиграфии» Н.Думави, «История о том, как я стал персональным пенсионером» Г.Камала).
В 1960-1970 годы татарские

AUTOBIOGRAPHY (Greek – *autos* – self, *bios* – life, *grapho* – to write) is a description of one’s life, an autobiography is a genre of documentary and fiction, mainly in prose. A. includes the texts which are defined by the authors as reminiscences, memoirs, notes about one’s life, confessions, or diaries.
In Tatar literature the genre of A. was formed in the early 20th century. (“Prison” by G.Iskhaki, “Memories” by G.Tukay, «Autobiography» by F.Amirkhan etc.), and was continuing its development in the first half of the century (M.Gafuri’s «Autobiography», N.Dumavi’s «Instead of autobiography», G.Kamal’s «The story about how I became a personal pensioner»).
In the 1960s–1970s Tatar writers also often referred to the autobiographical genre in order to determine the place of an individual in the era of historically important events. («The Kolyma tales» by

шәхеснең урынын билгеләү максатыннан да автобиографик жанр формаларына даими мөрәҗәгать итәләр (И.Сәләховның “Колыма хикәяләре» («Тайгак кичү»), Ф.Хөснинең «Минем тәрәзәләрем», И.Газиның «Малайлыкта кунакта», Г.Бәшировның «Туган ягым – яшел бишек», Р.Төхфәтуллинның «Җиләкле аланнар», С.Батталның «Баштан үткәннәр», Ш.Маннурның «Агымсуларга карап», Ә.Еникинең «Соңгы китап» һ.б.). XX гасыр ахырында А. – мемуар (истәлек, уйланулар) жанрына язучылар шактый еш мөрәҗәгать итәләр (А.Расих, Ә.Баянов, Л.Ихсанова һ.б.) *(Кара: Мемуар)*

писатели, с целью определения места отдельной личности в исторически важных событиях эпохи, также часто обращаются к автобиографическому жанру. («Колымские расказы» И.Салахова, «Мои окна в жизнь» Ф.Хусни, «В гостях у мальчишества» И.Гази, «Родная земля – зеленая моя колыбель» Г.Баширова, «Ягодные поляны» Р.Тухфатуллина, «Пережитое» С.Баттала, «Глядя на текучие воды» Ш.Маннура, «Последняя книга» А.Еники и др.). В конце XX века писатели часто обращаются к жанровой форме мемуар (воспоминания) (А.Расих, А.Баянов, Л.Ихсанова и др.) *(См. Мемуар)*.

I.Salakhov, «My windows into life» by F.Khusni, «Visiting the boyhood» by I.Gazi, «Native soil is my green cradle» by G.Bashirov, «Berry Fields» by R.Tukhfatullin «Experience» by S.Battal, «Looking at the running waters» by Sh.Mannur, «The last book» by A.Eniki). At the end of the 20th century A.Rasikh, A.Bayanov, L.Ikhsanova and others refer to the genre of A.

By the end of the 20th century writers often refer to the genre of memoirs (reminiscences) (*see Memoir*).

АВТОР (лат. *au(c)tor* – «нигез салучы, иҗат итүче») – әдәби иҗатның субъекты, бербөтен әдәби әсәр иҗат итүче.

Әдәбият белемендә бу төшенчә төрле мәгънәдә кулланыла: 1) әдәби әсәрне

АВТОР (от лат. *au(c)tor* – «виновник», «сочинитель») – одно из ключевых понятий, определяющее субъекта словесно-художественного высказывания.

Следует разграничивать

AUTHOR (Latin *au(c)tor* – an originator, founder, writer) is one of the key concepts of literary science, which determines the subject of verbal and artistic expression.

It is necessary to distinguish the

уйлап чыгаручы, кәгазьгә төшерүче; үзенең биографиясе, кабатланмас рухи дөньясы булган реаль шәхес. Ул биографик А. буларак та кабул ителә;
2) үз әсәрендә сурәтләнгәннәргә мөнәсәбәт белдерүче, бәя бирүче һәм вакыйгалар барышында тоткан мәсләген ачык күрсәтүче. Андый А. әдәбият белемендә имманент А. дип йөртелә;
3) әсәрдәге А. образы, ягъни, художникның әсәрендә үзен сурәтләве. Бүгенге әдәбият белемендә А.ның вакыйгаларны кәгазьгә төшерүче, иҗат итүче мәгънәсе киң кулланылышта йөри.

понятия А.:
1) биографический А., писатель, имеющий свою биографию, создающий, сочиняющий другую реальность – словесно-художественные высказывания любого рода и жанра, претендующий на собственность сотворенного им текста;
2) А. имманентный – создатель произведения литературы, чьи представления о мире и человеке отражаются во всей структуре создаваемого им произведения
3) А. – как образ, персонаж, действующее лицо художественного произведения, рассматриваемое в ряду других персонажей; предельно сближен с биографическим.

concepts of A.:
1) **a biographical A.** is a writer, who has his own biography, creates and composes a different reality which is verbal and artistic expressions of any kind and genre, who claims to the ownership of the text created by him;
2) **an immanent A.** is the creator of works of literature, whose ideas about the world and a man are reflected in the whole structure of the created works
3) A. is as an image, a character, an agonist of the work, which is considered among the number of other characters; and who is very close to a biographical A.

АК ШИГЫРЬ – төрле үлчәмдәге рифмасыз тезмәләрдән төзелгән шигырь атамасы. Исеме строфада гадәттә рифмалашып бетә торган кушымчаларның

БЕЛЫЙ СТИХ – нерифмованный, свободный стих в силлабическом и силлабо-тоническом стихосложении, ближе всего к безрифменному акцентному

BLANK VERSE is an unrhymed free verse in the syllabic and syllabic-tonic versification, which is closer to an accentual verse without a rhyme. The name can be

яңгыраш ягыннан туры килмәве, ягъни «ак», ачык калуы белән бәйләп аңлатыла. Әлеге жанрның барлыкка килүе рифмага салынмаган антик шигырь традицияләрен дәвам иткән XVI гасыр рус шигърияте белән бәйләнгән. Рус әдәбиятыннан ул татар шигъриятенә дә күчә һәм XX гасыр татар поэзиясендә еш кулланыла. Мәсәлән, ак шигырь үрнәкләре Дәрдемәнд иҗатында очрый («Илдә бер дуст булмаса гәр…»).

XX гасырның икенче яртысы татар шигъриятендә ак шигырьгә Р.Фәйзуллин («Күрерсез!», «Авылда. Елга буенда» һ.б.), Р.Харис («Замананы ул бит күрми…»), һ.б. мөрәҗәгать итә.

стиху. Название объясняется тем, что его окончания, где обычно помещается рифма (созвучие), остаются в звуковом отношении незаполненными, «белыми».

Впервые появляется в русской литературе XVI века как средство имитации античной поэзии, не знавшей рифмы. В XX веке под влиянием русской литературы переходит и в татарскую поэзию. Примеры белого стиха встречаются в творчестве Дардменда («Если не будет ни одного друга на Родине…»).

В поэзии второй половины XX века к Б. с. часто обращались такие поэты, как Р.Файзуллин (“Увидете!”, “В деревне. У речки” и Р.Харис (“Он же не замечает...”).

explained by the fact that the last words of verse lines, where a rhyme (consonance) is normally put, remain unfilled, «blank», in relation to sound.

It first appeared in Russian literature of the 16th century as a means of simulating the ancient poetry, which didn’t have rhymes. In the 20th century it came to the Tatar poetry under the influence of Russian literature. For example, B.V. can be found in the works by Dardmend («If there is no friend in homeland…»). Such poets as R.Fayzullin and R.Kharis frequently used the style of B.V. in the poetry of the second half of the 20th century.

АРХЕТИП (гр. *arche* – «башлангыч», *typos* – «образ»*)* – әдәбият белеменең бер категориясе, гомумкешелек кыйммәтенә ия булган, күпгасырлык мәдәни тәҗрибә нигезендә тудырылган универсаль

АРХЕТИП (от гр. *arche* – «начало» и *typos* – «образ»**)** – прообраз, первоначальный образ, идея. В литературоведении архетип понимается как универсальный прасюжет или прообраз, зафиксированный

ARCHETYPE (Greek *Arche* – beginning and *typos* – model) is the prototype, the original image, the idea. In literary an archetype is understood as a universal prototype, which is fixed by a myth and transferred out of it into the literature. Such

башлангыч мотив, сюжет (прасюжет) яки башлангыч образ (прообраз).

Психологик һәм гомуммәдәни дәрәҗәдә фундаменталь архитип мисаллары буларак «анима», «әни», «акыллы карт», «өй», «юл», «бала» төшенчәләрен карарга мөмкин һәм бу А. башлангычлар әдәби әсәрләрдәге иң төп образлар буларак кабул ителә ала.

Татар әдәбиятында аксакал (акыл иясе) карт А. (Ә.Еники «Әйтелмәгән васыять» повестендә Миңлебай карт); кыен вакытта башкаларны ияртерлек көчкә ия, ир-ат башлангычын үз эченә алган хатын-кыз – анимус А. (М.Галәүнең «Мөхәҗирләр»ендә – Сажидә; Г.Бәшировның «Намус»ында – Нәфисә); ана А. (А.Гыйләҗевнең «Җомга көн кич белән»ендә – Бибинур) һ.б. архетипик образлар еш очрый. А. ның нигезендә мифология, фольклор әсәрләре ята.

Аналитик психология өлкәсендә фәнни әйләнешкә

мифом и перешедший из него в литературу. Примерами фундаментальных архетипов, воспринимаемые на психологическом и общекультурном уровнях, могут служить понятия «анима», «мать», «мудрец», «дом», «дорога», «ребёнок». Эти архетипические начала представляются господствующими и в литературно-художественном произведении.

В татарской литературе часто встречаются архетипические образы, такие как образ аксакала (мудрого старика) – архетип мудреца (в повести А.Еники «Невысказанное завещание» старик Миннибай); образ сильной женщины, способной в трудную минуту повести за собой других – архетип анимуса (в романе М.Галяу «Мухаджиры» – Саджида; в романе Г.Баширова «Честь» – Нафиса); архетип матери (в повести А.Гилазова «В пятницу вечером» – Бибинур) и др. Неиссякаемым источником архетипических

concepts as “anima”, “mother”, “sage”, “home”, “road”, and “child” can serve as the examples of fundamental archetypes on the psychological and cultural levels. These archetypal beginnings, according to their frequency, are presented as predominant in the literary works.

In Tatar literature we can frequently see such archetypal images as the image of aqsaqal (a wise old man) – the archetype of a sage (an old man Minnibaev in the story “Unspoken will” by A.Eniki); the image of a strong woman who is capable of lead the others even in difficult times – the archetype of animus (Sajida in the novel «Muhajirs» by M.Galyau; Nafis in the G.Bashirov’s novel «Honour»); the archetype of mother (Bibinur in the story “Friday night” by A.Gilazov) and others. The inexhaustible sources of archetypal images are mythology and the works of folklore.

The term was introduced into the scientific field of analytical

А. термины швейцарияле галим К.Юнг (1875-1961) тарафыннан кертелә һәм коллектив аң төпкелендә формалашкан «беренчел образлар», «кабатланучан тәҗрибә моделе» буларак тәкъдим ителә.
Совет чорында, билгеле сәбәпләр нәтиҗәсендә, А. төшенчәсенә игътибар кими, шулай да «буржуаз» әдәбият белеме концепцияләрен һәм мәктәпләрен тәнкыйтьләү аша булса да, чит ил әдәбият белемендәге А.ка кагылышлы карашлар укучыга килеп ирешә. С.Аверинцевның «К.-Г.Юнгның «Аналитик психология»се һәм иҗади уйдырманың закончалыклары» (1970) мәкаләсе шундый юнәлештә язылган. Рус әдәбият белемендә А. термины Юнг теориясен тәнкыйди күзлектән бәяләгән Е.М.Мелетинский һәм С.Я.Сендерович, архетипик модельләрне барлаган В.Н.Топоров хезмәтләрендә дә урын ала.

образов являются мифология, произведения фольклора.
В научный оборот в сфере аналитической психологии термин А. ввёл К.Юнг (1875-1961) и понимались как «первичные образы», «повторяющиеся модели опыта», которые сохранились в коллективном бессознательном.
В советский период сквозь критику «буржуазных» литературоведческих концепций и школ до читателя, тем не менее, доходили основные моменты трактовок архетипа в зарубежном литературоведении. В частности, в этом ключе написана статья С.Аверинцева «Аналитическая психология» К.-Г.Юнга и закономерности творческой фантазии» (1970). В отечественном литературоведении термин «архетип» использовался также в работах Е.М.Мелетинского и С.Я.Сендеровича, критически пересмотревших теории

psychology by C.Jung (1875-1961). “Archetypes” were interpreted by Jung as “primary images”, “repeating patterns of experience”, which were preserved in the collective unconsciousness.
During the Soviet period, through the criticism of the “bourgeois” literary concepts and schools, the reader could get the main points of the interpretations of archetype in a foreign literary. In particular, S.Averintsev’s article “Analytical psychology” of C.Yung and the patterns of creative imagination” (1970) was written this way. In the Russian literary, the term “archetype” was also used in E.M.Meletinsky and S.Ya.Senderovich works, who criticaly revised Jung’s theories; and also in the V.N.Toporov’s works, where he considered the archetypal patterns in the minds of the writers.

Юнга; В.Н.Топорова, рассмотревшего в своих работах архетипические модели в сознании писателей.

– Ә –

ӘДӘБИ АЛЫМ – әдәби әсәрдә сурәт тудыру алымы; хикәяләү элементларын конкретлаштыру һәм билгеләү чарасы.
Әдәби хикәяләүне оештыручы композицион, стилистик, жанр принциплары да әдәби алым эчендә карала.
Әдәби иҗат эше күптөрле Ә. А. белән эш итә. Мәсәлән, әкренәйтү алымы – хикәяләүне ашыкмыйча, аерым бер күренешләргә мөрәҗәгать итеп алып бару. Бу очракта пейзаж, портрет, лирик чигенешләр еш кулларынла.
Җентекләп сурәтләү алымы күренеш-хәлләрне детальләштереп тасвирлауны күздә тота.
Киная алымы әдәби әсәрдә читләтеп әйтүгә, яшерен эчтәлеккә йөз тота.
Реалистик стильгә хас

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРИЕМ – средство, служащее для конкретизации, выделения элементов повествования. Под приемом понимаются также принципы организации литературного высказывания: композиционные, стилистические, жанровые и др. В литературе создана совокупность различных литературных приемов. Прием замедления – медленное повествование, при этом активно используется пейзаж, портрет, лирическое отступление и др. Прием детального описания подразумевает детальное и подробное повествование. Прием иносказания направлено на скрытое содержание.
Реалистическому стилю характерен прием репрезентации, который

LITERARY DEVICE is the means serving for a specification, allocation of narration elements. Device is also understood as the principles of the literary statement organization: composite, stylistic, genre, etc. A set of various devices is created in literature. Delay device is a slow narration, thus a scene, a portrait, lyrical digression, etc. Is actively used. Detailed description device means a detailed and specified narration. Allegory device is directed on the hidden contents. Representation device, which means the realistic description of reality, is typical for to realistic style. Psychological analysis device serves the description of the inner world, in its entirety. Also such devices as self-study, an internal monologue, dialectics of soul,

репрезентация алымы тормыштагыча сурәтләүне белдерә.
Кеше хыялында барлыкка килгән вакыйга-күренешләр уйдырма алымы ярдәмендә тасвирлана.
Әдәбиятта психологик анализ алымы кешенең күңел дөньясын бөтен тулылыгында чагылдыруга хезмәт итә. Бу юнәлештә үзанализ, эчке монолог, җан диалектикасы, дәшми калу кебек алымнар да уңышлы файдаланыла.
Әдәбият белемендә әдәби образ ясау, тел-сурәтләү чаралары яки алымнары, ритм тудыру алымнары да аерып чыгарыла.

подразумевает реалистичное описание действительности. Прием психологического анализа служит описанию внутреннего мира человека во всей его полноте. А также употребляются такие приемы как самоанализ, внутренний монолог, диалектика души, «поток сознания». Выделяются приемы описания литературного образа, персонажей, языковых средств, а также приемы создания ритмики, используемые в стихотворной.

"a consciousness stream" are used. Devices of a literary image, characters, and language means description, and also devices in relation to a verse are allocated.

ӘДӘБИ БӘЙЛӘНЕШЛӘР – әдәби барышка хас булган объектив күренеш; бер әдәби күренешнең икенче әдәби күренешкә тәэсире, әдәби әсәрләр арасында охшашлыклар, әдәбиятара багланышлар.
Әдәби бәйләнешләр үзара ике яклы аралашуны, сүз сәнгатьләренең бер-берсен баетуын күздә тота. Алар

ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ – объективное явление, присущее литературному процессу; влияние одного литературного явления на другое, схожесть художественных произведений**;** межлитературные взаимодействия.
Межлитературные связи подразумевают двусторонние

LITERARY CONNECTIONS is the objective phenomenon appropriate for literary process; the influence of one literary phenomenon on another, the similarity of works of art; the interliterary interactions. Interliterary connections mean bilateral contacts, mutual enrichment and ingression of verbal arts. They promote disclosure of deep tendencies

дөнья әдәбиятларының идея эчтәлегендәге, композиция-структурасындагы һәм сәнгати катламнарындагы тирән үзгәрешләрне һәм закончалыкларны ачуга булыша.

Эчтәлекләре һәм формалары белән әдәби багланышлар күптөрле: генетик, типологик, контактлы, туры, арадаш, эчке һәм тышкы һ.б. Аларның һәрберсенең үз хасиятләре, аерымлыклары бар.

Генетик бәйләнешләрдә әдәби-эстетик һәм фәлсәфи тамырлары белән уртак бер чыганакка барып тоташкан әдәби күренешләр өйрәнелсә, типологик багланышларда игътибар төрле әдәбиятларда халыкларның иҗтимагый-тарихи, мәдәни үсешендәге уртак, бер-берсеннән бәйсез барлыкка килгән охшаш күренешләргә юнәлтелә.

Чит әдәбиятлар хакында мәгълүмат бирү, андагы күренешләр турында тәнкыйди-гыйльми яисә әдәби-тарихи күзәтүләр ясау, язучылар һәм әдәбият галимнәре арасында шәхси

контакты, взаимообогащение и взамопроникновение словесных искусств. Они способствуют раскрытию глубинных тенденций и закономерностей в идейно-сюжетном, композиционно-структурном, художественном пластах как мировой, так и национальной литературы.

По форме и содержанию различаются разные виды литературных связей: генетические, типологические, контактные, прямые, внутренние, внешние и др.

В генетических связях изучаются литературные явления, уходящие своими художественно-эстетическими, философскими корнями к общему источнику, в типологических связях внимание уделяется схожим явлениям в разных художественных образованиях, возникающим на разном этапе общественно-исторического и культурного развития. Научные

and regularities in ideological and subject, compositional and structural, and art layers of both world and national literature.

Various types of literary connections differ on form and content: genetic, typological, contact, direct, internal, external, etc. In genetic connections the literary phenomena tracing the art, esthetic, and philosophical roots back to the general source are studied, in typological connections the attention is paid to the similar phenomena in different art 12riticism arising at a different stage of socio-historical and cultural development. Scientific ideas of foreign literature, the critical or art and historical review of the literary phenomena, personal contacts between writers and literary critics form external connections. Contacts, appeared in related literatures, are called as internal connections. This type is used while studying and characterization of the literary work, works of the certain author, scholar school, and also national literature.

контактлар тышкы бәйләнешләрне барлыкка китерә.
Үзара якын, тугандаш-кардәш әдәбиятлар арасында туган бәйләнешләр эчке бәйләнешләр дип атала. Бу төр бәйләнешләр әдәби әсәр, автор, фәнни мәктәп, милли әдәбият кебек күренешләрне өйрәнү һәм бәяләү, тел-сурәтләү чараларын чагыштыру вакытында кулланыла.

представления о зарубежной литературе, критический или художественно-исторический обзор литературных явлений, личные контакты между писателями и литературоведами образуют внешние связи. Контакты, возникающие между родственными литературами, называются внутренними связями. Данный вид связи употребляется при сравнительном изучении и оценки литературного произведения, творчества отдельного автора, научной школы, а также национальной литературы.

ӘДӘБИ ТӘНКЫЙТЬ (гр. *kritike* – «тәнкыйть») – әдәбият белеме фәненең бер тармагы, әдәби әсәргә, иҗатка бәя бирү, әдәби әсәрләрнең чынбарлык белән бәйләнешен өйрәнү, аңлату.
Әдәбият тарихыннан аермалы буларак, Ә. Т. үз чорындагы әдәби хәрәкәттә барган үзгәрешләрне аңлатуга, бәяләүгә йөз тота. Ул әдәбият тарихы, әдәбият теориясе,

ЛИТЕРАТУРНАЯ КРИТИКА (от гр. *kritike* – «критика») – раздел литературоведения, критическая оценка и истолкование художественного произведения, объяснение связи художественных текстов с действительностью. Л. К. направлена на объяснение и оценку изменений, происходящих в

LITERARY CRITICISM (Greek *kritike* – “15riticism”) is a part of literary studies, a scientific assessment and interpretation of literary read, an explanation of literary read and reality connection. Unlike history of literature, the literary criticism is directed on an explanation and an assessment of the changes happening in the current literary process. The criticism is closely connected

шулай ук текстология, публицистика һәм журналистика белән тыгыз бәйләнештә тора.
Башлангыч дәвердә әдәби әсәргә гомуми бәя бирү, авторны мактау яисә хурлау, аерым китапка рекомендация бирү рәвешендә яшәп килә.
Татар җирлегендә әдәбият белеменең мөстәкыйль тармагы буларак XX йөз башында формалаша һәм жанрлар системасын булдыра: аннотация, хәбәр – кечкенә мәкалә, күзәтү; хисаплар; мәкалә, рецензия, әдәби күзәтү, хатлар; юлъязмалар, әдәби портрет, әдәби-тәнкыйди очерк, эссе һ.б.
Ә. Т. татар җәмәгатьчелеге фикере буларак XX йөз башында формалаша. Ә. Т.тә рецензия, монографик рецензия, проблемалы рецензия, хат, мәкалә, пародия, фельетон, әдәби портрет, күзәтү, әдәби-тәнкыйди диалог, библиографик мәкалә һ.б. жанрлар формалаша.
Ә. Т. формалашуы һәм үсүе Г.Тукай, Г.Ибраһимов,

текущем литературном процессе. Она тесно связана с историей литературы, теорией литературы, а также находится в тесной взаимосвязи с текстологией, публицистикой и журналистикой.
Л.К. на протяжении долгого времени давала общую характеристику произведения, выносила свою рекомендацию книге, указывая ее положительные или отрицательные стороны. Как одна из форм общественной мысли татар, Л.К. сформировалась в начале XX века. В Л.К. появляются такие жанры, как: рецензия, монографическая рецензия, проблемная рецензия, письмо, статья, пародия, фельетоны, литературный портрет, обзор, литературно-критический диалог, полемическая реплика, библиографическая заметка и др. Становление и рост татарской Л.К. в начале XX века неразрывно связаны с деятельностью Г.Тукая, Г.Ибрагимова, Д.Валиди. Позже эстафету продолжают

with history of literature and the theory of literature, and also it is in close interrelation with textual criticism, publicism and journalism. The literary criticism gave a general characteristic of work, aggrandizing or animadverting the author, gave the recommendation to the book, specifying its positive or negative sides for a long time. As one of forms of social thought of Tatars literary criticism was created only at the beginning of the 20th century. In a genre of literary criticism there are such types, as: review, monographic review, problem review, letter, article, parody, feuilletons, literary portrait, review, literary and critical dialogue, polemic remark, bibliographic note, etc. Formation and development of the Tatar literary criticism at the beginning of the 20th century are inseparably linked with G.Tukay's, G.Ibragimov's, D.Validi's activity. Later relay is continued by G.Nigmati, G.Sagdi, G.Kashshaf, H.Khayri, F.Minnullin, M.Valiyev, etc.

Җ.Вәлиди исемнәре белән бәйле. Соңрак бу традицияләрне Г.Нигъмәти, Г.Сәгъди, Г.Кашшаф, Х.Хәйри, Ф.Миңнуллин, Т.Галиуллин, М.Вәлиев һ.б. дәвам итә, үстерә.

Г.Нигмати, Г.Сагди, Г.Кашшаф, Х.Хайри, Ф.Миннуллин, М.Валиев и др.

ӘДӘБИЯТ ТАРИХЫ – әдәбиятны үсеш-үзгәрештә, үзенә хас закончалыклары булган процесс буларак өйрәнә торган фән. Ул әдәби процессның аерым күренешләрен, фактларын системага сала, аларга бәя бирә, теге яки бу әсәрнең, язучының, агымның, юнәлешнең әһәмиятен, чор яисә әдәбият тарихындагы урынын билгели. Ә. Т әдәбият теориясе, әдәби тәнкыйть белән тыгыз бәйләнештә яши һәм еш кына алар үзара керешеп тә китүе күзәтелә.

Ә.Т. фольклордан алып, хәзерге көннәргә кадәрге матур әдәбиятның үсешен тарихи эзлеклелектә һәм милли тарих контекстында, шуның белән тыгыз бәйләнештә өйрәнүгә йөз тота. Телдә һәм язуда

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ – наука, изучающая литературу как развивающийся и изменчивый процесс со свойственными ему закономерностями. Она систематизирует отдельные явления и факты литературного процесса, оценивает их, определяет место того или иного произведения, писателя, течения и направления в истории эпохи и литературы. И. Л. развивается в тесной связи с теорией литературы, с литературной критикой, зачастую наблюдается их взаимопроникновение.

И. Л. изучает развитие художественной литературы в исторической последовательности, в контексте национальной истории и в тесной

HISTORY OF LITERATURE is the science that studies literature as an evolving and changeable process with its inherent laws. It organizes individual events and facts of the literary process, evaluates them, determines their importance, the place of works, writers, trends and directions in the history of the era and literature. H. L. Is developing in close connection with the theory of literature and literary criticism, the interpenetration of which is often observed.

H. L. studies the development of literature in historical sequence, in the context of national history and in close connection with it. Along with folklore, H. L. studies human history, social life, ethical and aesthetic ideas, human characters, the manifestations of

сакланып калган кешелек тарихын, аның иҗтимагый тормышын, әхлакый һәм эстетик фикерен, кешеләр характерын, үз-үзләрен тотышының социаль һәм индивидуаль чагылышын, психологиясен, аңын, үзара мөнәсәбәтләрен тикшерү үзәгенә ала.

взаимосвязи с ней; изучает сохранившуюся в языке и письменной литературе историю человечества, общественную жизнь, этическую и эстетическую мысль, проявления социального и индивидуального в поведении, психологии, и взаимоотношениях людей.

the social and individual things in behavior, psychology, consciousness and relations of people.

ӘДӘБИЯТ ТЕОРИЯСЕ – әдәби әсәрнең табигатен, аны иҗат итүнең төп закончалыкларын һәм сүз сәнгатенең тарихи үсешен, социаль-эстетик функцияләрен, сәнгатилеген, аны кабул итү үзенчәлекләрен өйрәнә торган фән.

Ул матур әдәбиятны сүз сәнгате, рухи иҗат нәтиҗәсе буларак тикшерә, шуңа да әдәби әсәрнең сәнгать төре буларак үзенчәлекләре, аерым алганда, әсәрнең эчтәлек һәм формасы, әдәби төрләр һәм жанрлар, әдәби әсәр теле, сурәтләнгән дөнья, персонаж, сюжет һәм композиция, сурәт чаралары һәм әдәби процесс Ә. Т.нең өйрәнү предметы

ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ – изучает природу литературного произведения, основные закономерности создания и историческое развитие искусства слова, социально-эстетические функции, художественность, особенности его восприятия.

Она изучает художественную литературу как искусство слова и как результат духовного творчества; её предметом изучения являются особенности (своеобразие) литературного произведения, в частности, содержание и форма произведения, виды и жанры литературы, язык литературного произведения, изображаемый мир, персонаж,

LITERARY THEORY examines the nature of literary work, basic laws of creation and historical development of the art of speech, its social and aesthetic functions, artistic merit, and peculiarities of its perception.

It studies fiction as art of expression and as a result of spiritual creativity. Its subject is peculiarities (originality) of literary work as a form of art, in particular, the content and form of a work, types and genres of literature, language of literary works, the picture of the world, characters, plot and composition, expressive means and literary process.

L.T. is subdivided into sections:

булып тора. Ул әдәбият тарихы һәм тәнкыйте, шулай ук текстология, палеография, атрибуция, библиография белән тыгыз бәйләнештә үсеш-үзгәреш кичерә.
Ә. Т. үз эчендә төрле тармакларга бүленә: гомуми (теоретик) поэтика – әдәби әсәр, аның составы, төзелеше, функцияләре, шулай ук төр һәм жанрлары турында өйрәтүләрне билгели; әдәби иҗат – әдәби әсәрне кешенең рухи эшчәнлеге нәтиҗәсе һәм сүз сәнгате буларак бәяли; әдәби барыш – әдәби иҗатны билгеле бер закончалыкларга нигезләнеп, система дәрәҗәсендә өйрәнә.

сюжет и композиция, изобразительные средства и литературный процесс.
Т. Л. внутри себя подразделяется на разделы: общая (теоретическая) поэтика – определяет литературное произведение, его состав, строение, (структуру), функции, а также учения о видах и жанрах; литературное творчество – оценивает литературное произведение как род духовной деятельности человека и как искусство слова; литературный процесс – изучает литературное творчество как систему, исходя из определенных закономерностей.

general (theoretical) poetics defines a literary work, its composition, structure, function, as well as theories of forms and genres; creative writing assesses a literary work both as a spiritual human activity and as the art of word; 3) literary process studies literary work as a system according to certain laws.

– Б –

БАГЫШЛАУ – әсәрнең кемгә, нәрсәгә исемләп язылуын күрсәткән юллар яисә аерым кешеләрнең истәлегенә, хөрмәтенә, мөһим вакыйгаларга багышланган махсус текст. (Мисалга Г.Ибраһимов 1922 елда иҗат иткән «Кызыл чәчәкләр»

ПОСВЯЩЕНИЕ – указание лица, которому предназначается или в честь которого написано данное произведение (К примеру, «Красные цветы» Г.Ибрагимова посвящено друзьям, погибшим в борьбе за светлое будущее; «Другу»

DEDICATION is the indication of the person to which intends or in honor of which this work is written (“Red Flowers” by G.Ibragimov, “To a Friend” by M.Dzhalil, “My gift” by M.Dzhalil, etc.).

Having arisen during

әсәре алдыннан мондый юлларны яза: «Кызыл чәчәкләр» хикәясе якты, азат көннәр өчен көрәш юлында һәлак булган иптәшләргә багышлана.” М.Җәлил «Дуска» (1943) шигырен А.Алишка, «Бүләгем» (1943) әсәрен “тоткынлыкта танышкан бельгияле дустым” Андре Тиммерманска, М.Әгъләмов “Урман яна” (1970) шигырен Нажар Нәҗмигә һ.б. багышлап яза.

Әсәрне кемгә дә булса адреслап, махсус багышлаулар язу - дөнья әдәбиятында киң таралган типологик күренеш. Борынгы һәм урта гасыр татар әдәбиятында, материаль һәм мораль якны күздә тотып, хөкемдарларга, югары дәрәҗәдәге кешеләргә багышлап әсәр язу киң таралыш ала. Б. текстлары әдипләрнең дини һәм дөньяви карашларын, теге яки бу күренешкә мөнәсәбәтләрен белдерү ягыннан да үзенчәлекле.

Соңгырак дәвер Б.лары адресатларының төрлелеге

М.Джалиля – посвящено детскому писателю А.Алишу; «Подарок мой» М.Джалиля посвящено другу – бильгейцу Андре Тиммермансу; «Горит лес» М.Аглямова имеет посвящение поэту Н.Наджми и др.).

Возникнув в эпоху античности, посвящения было почти обязательным «украшением» первого листа любой книги. В средние века торжественные восхваления важного лица являлись своеобразной данью, которую автор платил своим меценатам и покровителям. Большая часть таких П. носила откровенно «протокольный» и панегирический характер и редко обладала самостоятельными художественными достоинствами. Авторы используют текст посвящения для изложения своих религиозных или светских взглядов.

Со временем П. приобретают более интимный характер, становятся выражением

classical times, dedications were almost obligatory “decoration” of the first leaf of any book. In the Middle Ages solemn praises of the very important person were a pculiar tribute which the author rendered to the fairy godfathers and patrons. The most part of such P. carried frankly “legal” and panegyric character and seldom possessed independent art advantages. Authors use the text of dedication for a statement of the religious or secular views.

In time P. gain more intimate character, become an expression of sincere friendship, attachment and first of all are addressed to mothers, children, darlings, teachers, close persons and relatives, to heroes of an anniversary, representatives of the Tatar intellectuals, etc. In the Tatar poetry of the 20th century the great variety of dedications is written to the individuals who devoted the life to service to the people, the nation, they also reflect the facts of public life, realias of reality: “Gabdulla Tukayev” by Sh.Babich, “To Tukay” by

белән аерылып тора. Аларның чын дуслыкны, киң мәгънәсендә ярату хисен, мәхәббәтне аңлатуга бәйле шәхси характерда үсеш-үзгәреше күзәтелә. XX гасыр сүз сәнгатендә күренекле шәхесләргә, хакимият вәкилләренә, сәнгать әһелләренә, сөйгән ярларга, әти-әнигә һ.б. Б.лар язу киң тарала. Шуңа мөнәсәбәттә алар иҗтимагый, сәяси, шәхси, юмористик, җитди, тантаналы, сатирик кебек төрләргә аерып куела. Татар поэзиясендә халык азатлыгы, милли көрәш юлындагыларга йөз тотып язылган иҗтимагый, сәяси һәм шәхси Б.лар күпчелекне тәшкил итә. Ш.Бабичның «Габдулла әфәнде Тукаев», Ә.Давыдовның «Тукайга», Г.Афзалның «Габдулла Тукайга», М.Әгъләмовның «Язгы уяну» (Зөлфәткә, 1976), Р.Гаташның «Багышлау» (1998) һ.б. әсәрләре моңа дәлил булып тора.

искренней дружбы, привязанности и прежде всего адресуются матерям, детям, любимым, учителям, близким и родным, юбилярам, представителям татарской интеллигенции и т.д. В татарской поэзии XX века написано великое множество посвящений отдельным личностям, посвятившим свою жизнь служению народу, нации, они также отражают факты общественной жизни, реалии действительности: «Габдулла Тукаев» Ш.Бабича, «Тукаю» А.Давыдова, «Г. Тукаю» Г.Афзала, «Язгы уяну» (посв. Зульфату) и «Хәтеремдә калыр бу кичә» (посв. Тимбиковой) М.Аглямова, «Спасибо, жизнь» - «Рәхмәт, тормыш» (посв. С.Хакиму) Р.Гаташа и т.д.

A.Davydov, “To G.Tukay” by G.Afzal, “Spring Awakening” (devoted to Zulfat) and “This Meeting Will Be Present to My Mind” (devoted to Timbikova) by M.Aglyamov, “Thanks, life” (devoted to S.Khakim) by R.Gatash, etc.

БАЛАЛАР ӘДӘБИЯТЫ – ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА – CHILDREN’S

балаларга йөз тотып махсус иҗат ителгән, гомуми әдәбиятның бер өлешен тәшкил иткән әсәрләр җыелмасы.
Б. Ә. һәр тарихи чорның үзенә хас иҗтимагый, дини, милли, һ.б. үзенчәлекләрен бала психологиясенә, аның фикер йөртү мөмкинлегенә таянып җиткерә. К.Насыйриның «Әбугалисина», Г.Тукайның «Шүрәле», «Су анасы», «Кәҗә белән Сарык әкияте», А.Алишның «Сертотмас үрдәк», М.Җәлилнең «Сандугач һәм Чишмә», Р.Миңнуллинның «Энекәш кирәк миңа» һ.б. әсәрләре татар Б. Ә.ның гүзәл үрнәкләрен тәшкил итә.
Моннан тыш Б. Ә. кайбер очракта «балалар укуы» төшенчәсе белән дә тәңгәл килә. Бу очракта зурлар өчен язылып та, билгеле бер вакыт аралыгыннан соң балалар укуына күчкән әдәбият күздә тотыла. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф», Т.Ялчыголның «Рисаләи Газизә» әсәләрен шушы яссылыкта кабул итәргә

включает в себя произведения, составляющие часть общей литературы, написанные авторами специально для детей.
Общественные, религиозные, национальные особенности, присущие каждой исторической эпохе, Д. Л. доводит до читателя, основываясь на знания детской психологии, на его мыслительные возможности.
«Абугалисина» К.Насыйри, «Шурале», «Водяная» Г.Тукая, «Болтливая утка» А.Алиша, «Соловей и родник» М.Джалиля, «Братик мне нужен» Р.Миннуллина и др. составляют прекрасные образцы татарской Д.Л.
Кроме этого, в отдельных случаях литературу для детей отождествляют с «детским чтением». В этом случае термин используется применительно к литературе, написанной первоначально для взрослых, а затем перешедшей в разряд детской. К таким произведениям можно отнести «Кысса-и Йусуф» Кул Али, «Рисалаи

LITERATURE includes works written by authors specifically for children. These works form part of the general literature.
Ch.L. conveys to the reader social, religious and national peculiarities inherent to each historical epoch using the knowledge of child psychology and children’s mental capabilities.
«Abugalisina» by K.Nasyri, «Shurale» and «Water Spirit» by G.Tukay, «Talkative Duck» by A.Alish, «The Nightingale and the Springlet» by M.Jalil, «I Need a Little Brother» by R.Minnullin and many others make excellent examples of children’s literature.
In addition, in some cases, literature for children is identified with «childhood reading.» In this case, the term is used to refer to literature which was originally written for adults, and then passed into the category of children’s literature. These works include «Kyssai Yusuf” by Kul Ali, «“Risalai Gaziza” by T.Yanchygol, which can be equally applied both to adult and children's literature.

мөмкин.
Б. Ә. төшенчәсе төп мәгънәсендә балаларның үз иҗаты буларак кабул ителә.

БАЛЛАДА – лиро-эпик жанр, романтик, символик-аллегорик яссылыкта сурәтләнгән, геройларның кискен каршылыгына, драматик вакыйгаларга корылган сюжетлы әсәр.
Б. тарихи вакыйгаларга, легендаларга, риваятьләргә нигезләнә; аңа табигать күренешләрен җанландыру, сынландыру, гиберболаштыру алымнары хас.
Композицион яктан Б.да кабатлау алымы, сурәтләү чараларының да кабатлау белән бәйлеләре еш кулланыла.
Татар шигъриятендә Б. XX гасыр башында мөстәкыйль жанр буларак формалаша һәм актив жанрларның берсенә әверелә (М.Җәлилнең «Сандугач һәм чишмә», И.Юзеевның «Йолдыз кашка турында баллада», Зөлфәтнең «Кара күбәләк», «Фатыйма», «Ике ат турында баллада»

Газиза» Т.Янчыгола. Понятие Д. Л. в буквальном смысле означает произведения, написанные детьми.

БАЛЛАДА – лиро-эпический жанр, основанный на драматические события, имеющий символическое, аллегорическое звучание. Б. создаются на основе исторических событий, легенд, преданий; для него характерны олицетворение природных явлений, гиперболизация.
Для композиции Б. присущи повторы, в связи с этим часто используются средства изобразительности, связанные с повторами.
Как самостоятельный жанр в татарской поэзии Б. формируется в начале XX века, далее получая широкое распространение («Соловей и родник» М.Джалиля, «Баллада о лошади Йолдыз кашка» И.Юзеева, «Черный мотылек», «Фатима», «Баллада о двух лошадях» Зульфата и др.).

The concept of Ch.L. literally means works written by children.

BALLAD is a lyric epic genre of symbolic and allegorical tone, based on dramatic events.
B. is based on historical events, legends, tales. It is characterized by personification of natural phenomena and exaggeration.
As B.'s composition is marked by repetitions, we can find there a lot of expressive means connected with repetitions.
B. became an independent genre in the Tatar poetry in the early twentieth century, and then obtained wide circultion («The Nightingale and the Springlet» by M.Jalil, «The Ballad of the Horse Yoldyz Kashka» by I.Yuzeev, «Black Moth», «Fatima», «Ballad about Two Horses « by Zulfat, etc.)

һ.б.).

БӘЕТ – татар фольлорына хас, үзенчәлекле, фаҗигале вакыйгаларга нигезләнгән, социаль яки гаилә-көнкүреш характерындагы лиро-эпик жанр.
Б.гә трагик башлангычның көчле булуы хас. Монда эпик башлангыч фаҗигале вакыйгаларны бәян итсә, лирик башлангыч шул вакыйгалар сәбәпле лирик герой күңелендә туган кичерешләрне укучыга җиткерә.
Әдәбият белемендә пафоска мөнәсәбәттә Б.не фаҗигале («Сөембикә бәете», «Сак-Сок бәете» һ.б.), героик («Рус-француз сугышы бәете» һ.б.), комик («Югалган башмак бәете» һ.б.); тематик яктан Б.ләрне тарихи («Казан турындагы бәет», «Сөембикә бәете» һ.б.) һәм көнкүреш («Зөлхәбирә», «Суга баткан Гайшә бәете» һ.б.) кебек төрләргә бүлү кулланыла.

БАИТ – специфическое произведение лиро-эпического жанра татарского фольклора, основанное на трагических событиях, социального и семейно-бытового характера.
Баитам присуще трагическое начало. Эпическое начало здесь является формой выражения трагического содержания, лирическое начало связано с эмоционально окрашенным восприятием трагических событий и оценкой лирического героя.
В литературоведении различают Б. по пафосу – трагические («Баит о Сююмбике», «Баит о Сак-Сок» т.д.), героические («Баит о русско-французской войне» т.д.), комические («Баит о потерянном башмаке» т.д.); по тематике подразделяют на исторические («Баит о Казани», «Баит о Сююмбике» т.д.) и бытовые Б. («Зулхабира», «Баит об утопленнице Гайше» т.д.).

BAIT is a specific lyric epic work of Tatar folklore genre based on tragic events in social, family and household sphere.
Bait is marked by tragic beginning. Epic beginning is a form of expression of tragic content here, lyrical beginning is associated with emotionally charged perception of the tragic events and lyrical character' evaluation.
In literary theory, ballads are divided according to the level of pathos into tragic («Bait about Syuyumbike», «Bait about Sak-Sok», etc.), heroic («Bait about Russian-French War», etc.), comic («Bait about a lost shoe», etc.). According to the the subject they are divided into historical («Bait about Kazan», «Bait about Syuyumbike», etc.) and domestic («Zulhabira», «Bait about Drowned Gaisha", etc.).

БИОГРАФИЯ (гр. *bios* – «тормыш», *grapho* – «язам») – кемнең дә булса тормыш юлын шәхеснең формалалашу процессын, аның иҗтимагый эшчәнлегенең тамырларын эзләүгә юнәлдерелгән әдәби яки фәнни тасвирлама.
Татар әдәбиятында Б. жанрының башлангычы мәгърифәтче галим Ш.Мәрҗани эшчәнлегенә бәйле. Ш.Мәрҗанинең «Вафият әл-әсләф вә тәхият әл-әхләф» хезмәте татар әдәбияты тарихында биобиблиографик жанрның тәүге үрнәге үрнәге буларак дөнья күрә.
XX гасырның 50-80 нче елларында Б. жанрына караган байтак әсәрләр иҗат ителә (Г.Әпсәләмовның «Газинур», Ә.Фәйзинең «Тукай», Ш.Маннурның «Муса», А.Расихның «Ямашев» әсәрләре һ.б.).

БИОГРАФИЯ (от гр. *bios* – «жизнь», *grapho* – «пишу») – жанр жизнеописания; предполагает художественное или научное осмысление истории жизни личности, нацеленное на поиск и выявление истоков общественно-значимой деятельности человека.
В татарской литературе зарождение жанра Б. связано с именем великого мыслителя XIX века Ш.Марджани, его трудом biобилиографического характера «Вафият әл-әсләф вә тәхият әл-әхләф» – о предшественниках и их приветствия потомкам.
В 50-70 годы XX в. создаются известные произедения, относящиеся к жанру Б. («Газинур» Г.Абсалямова, «Тукай» А.Файзи, «Ямашев» А.Расиха, «Муса» Ш.Маннура, и т.д.).

BIOGRAPHY (Greek. *bios* – life, *grapho* – to write) is a genre of life description, which involves creative or scientific understanding of the life history of a person, aimed at finding and identifying the sources of significant public activities of the person in their individual biographical experiences.
In Tatar literature the birth of B. genre is connected with the name of the great thinker of the 19th century Sh.Mardzhani and his bibliographical work «In details about predecessors and their salutations to descendants».
The period from 1950 to 1970 is marked with the creation of new works related to B. genre («Gazinur» by G.Absalyamov, «Tukai» by A.Fayzi, «Musa» by Sh.Mannur, «Yamashev» by A.Rasih, etc.).

– В –

ВАКЫЙГА – әдәби әсәрдә персонажның эчке яки тышкы хәрәкәте, рухи үсеше;

СОБЫТИЕ – основа любого сюжета, в пределах которого происходит внешнее или

EVENT is the foundation of any plot, within which there is an external or internal

сюжетның хәрәкәткә килүе, конфликтның белдерелүе.
В. төшенчәсе сюжет һәм мотив төшенчәләренең нигезенә салына. Сюжет В.лар тезмәсе һәм аерым ситуацияләрнең эзлекле барышы булып тәгалләшә.

внутреннее движение, духовное развитие персонажей. С. составляет основу сюжета и мотива. Сюжет состоит из ряда С. и последовательно развиваюэихся частных ситуаций.

movement, spiritual development of characters.
The plot consists of a series of S. and sequence of “particular” situations. S. forms the basis of both a plot and a motive.

ВОДЕВИЛЬ – комедиянең жанр формасы; мавыктыргыч интригага нигезләнгән, динамик сюжетта вакыйгаларның тиз алышынуына, көтелмәгән үзгәрешләргә һәм жыр-биюләргә, халыкчан тәгъбирләргә йөз тотып язылган сәхнә әсәре.
Татар В. сюжет үстерелешенең көтелмәгән хәл-күренешләргә бай булуы; тапкырлык-җорлыкка нигезләнгән диалог-монологларның афоризмнар, мәкаль-әйтемнәр белән баетылуы; мәзәкчел күренешләрнең еш кына романтик сурәтләр белән үрелеп баруы; борынгыдан килә торган уен-көлү культурасына нигезләнү; халыкчан сүз уйнатуга,

ВОДЕВИЛЬ – жанровая форма комедии; сценическое произведение с динамическим сюжетом, основанным на увлекательной интриге, с быстрой сменой событий, ориентированное на включение в канву сценического действа народных песен и танцев.
Татарскому В. присущи следующие признаки: сюжетная линия изобилует неожиданными поворотами, обстоятельствами и явлениями; диалоги и монологи, построенные на находчивости, сообразительности, смекалке и остроумии, обогащены афоризмами, пословицами и поговорками; шутливые сцены (эпизоды) зачастую переплетены с

VAUDEVILLE is a comedy genre form; a stage work with a dynamic plot based on an exciting intrigue with a rapid succession of events, unexpected changes, focused on inclusion of folk songs, dances, vibrant and apt folk expressions in the outline of the stage performance.
Tatar V. has the following properties and characteristics: storyline is full of unexpected twists, circumstances and events; dialogues and monologues are built on resourcefulness, ingenuity and wit, enriched with aphorisms, proverbs and sayings; humorous scenes (episodes) are often intertwined with romantic pictures (images); they rely on indigenous culture of folk humor and play; they rely on

мәзәкчәнлеккә нигезләнү һәм аларда герой характерының милли-психологик сыйфаты чагылу; телнең лексик байлыгыннан файдалану һәм алар ярдәмендә геройның социаль хәлен, профессиясен, характер сыйфатларын ачу; көлү объекты итеп рухи ярлылык, әхлакый кыйммәтләрнең вакланувы, ялган битлек кию, халык мәнфәгатьләреннән читләшү һ.б. алыну кебек сыйфат-үзенчәлекләр белән билгеләнә.

Татар драматургиясендә В. 1950 елларның ахырында җанлана башлый (Г.Насрый «Яшел эшләпә») һәм XX гасырның икенче яртысында Х.Вахит («Күк капусы ачылса»), Т.Миңнуллин («Диләфрүзгә дүрт кияү»), Ю.Әминев («Әй, әшнәләр, әшнәләр»), Ф.Садриев («Их, сез, егетләр»), И.Юзеев («Бөркетләр кыяга оялый»), Р.Вәлиев («Әй машина, машина»), Р.Батулла («Сөйгән ярым ятка кала») һ.б. иҗатында үсеш кичерә.

романтическими картинами (образами); опора на исконную культуру народного юмора и игры; опора на игру слов и анекдотичность, которые отражают национальную психологическую черту героя; использование лексического богатства языка и с его помощью раскрытие социального положения, черт характера героя; выбор в качестве объекта смеха духовное убожество, ложные (фальшивые) маски героев, отчуждение от общественных интересов и т.д. и т.п.

В татарской драматургии В. оживляется в конце 1950 годов (Г.Насри «Зеленая шляпа») и во второй половине XX века в творчестве Х.Вахита («Когда откроются небесные врата»), Т.Миннуллина («Четыре жениха Диляфруз»), Ю.Аминева («Эх, кумовья, кумовья»), Ф.Садриева («Эх, вы, джигиты»), И.Юзеева («Орлы гнездятся в скалах»), Р.Валеева (“Эх, машина, машина»), Р.Батуллы

puns and anecdotal situations, which reflect the national psychological traits of a hero; the lexical richness of the language is used to disclose social status, profession, character traits; spiritual poverty, decline of morality, wearing false masks, alienation from the public interest are chosen to be an object of laughter.

In Tatar drama, V. gains popularity at the end of 1950 («Green Hat» by G.Nasri), and in the second half of the 20th century the works of Kh.Vakhit («When the gates of heaven open»), T.Minnullin («Four grooms of Dilyafruz»), Yu.Aminev («Oh, my friends, my friends»), F.Sadriev («Oh, you dzhigits»), I.Yuzeev («Eagles nest in the rocks»), R.Valeev («Oh, the car, the car»), R.Batulla («A stranger gets the sweetheart») saw the light as the successful examples of vaudeville.

(«Возлюбленная достается чужому») и др. увидели свет успешные образцы водевиля.

– Г –

ГАЗӘЛ – көнчыгыш әдәбиятында киң таралган лирик жанр. Г. гарәпчә мәхәббәт шигырен аңлата, төп темасы – Аллаһыга, хатын-кызга мәхәббәт, сөю сагышы. Күләме ягыннан һәркайсы мөстәкыйль мәгънәгә һәм яшәешкә ия 5-15 ике юллык строфаларны – бәетләрне берләштерә.

Төрки-татар шигъриятендә Г. жанрының мөстәкыйль жанр буларак фомалашуы XIII-XIV гасырларга туры килә һәм урта гасырларда (XIV-XVI гасырлар) иң актив лирик жанрларның берсенә әверелә. Башлангыч дәвердә Г.дә Аллага мәхәббәт үзәккә куелса, аннан соң дөньяви эчтәлек алга чыга, XIX йөз – XX гасыр башы татар поэзиясендә Ш.Зәки, Г.Кандалый Г.Тукай иҗатларында урын ала. Бүгенге поэзиядә Г. жанрына

ГАЗЕЛЬ – лирический жанр распространенный в восточной поэзии.

С арабского языка означает любовные стихи, содержание которой в основном пронизано любовью к Богу, женщине, тоской о несбывшейся любви. Обычно состоит из 5-15 бейтов – двустиший.

В тюрко-татарской поэзии Г. окончательно оформляется в самостоятельный жанр в XIII-XIV веках. В эпоху средневековья (XIV-XVI вв.) является одним из основных лирических жанров и приобретает новые качества: религиозное составляющее постепенно исчезает, обогащается светским содержанием и достигает небывалых вершин в своем эстетико-художественном развитии. В татарской поэзии XIX – начала XX вв.

GHAZEL is a lyrical genre common in eastern poetry. Translated from Arabic, it means love poems, the content of which is mainly filled with love for God, for a woman, and yearning for the unrealized love. It usually consists of 5-15 beits (couplets).

In the Turkic and Tatar poetry G. Finally becomes a separate genre in the 13-14th centuries. In the Middle Ages (14-16th centuries) G. becomes one of the main lyrical genres and acquires new qualities: the religious component gradually disappears; it enriches itself with secular content and reaches all-time peaks in its aesthetic and artistic development. In Tatar poetry of 19th – early 20th centuries it is represented in the works by Sh.Zaki, G.Kandaly, G.Tukay. In modern poetry, the genre if often referred to by R.Gatash and F.Tarhanov.

Р.Гаташ, Ф.Тарханова иҗатларында яратып мөрәҗәгать ителә.

ГЕРМЕНЕВТИКА (гр. *hermeneutike* – «аңлату, шәрехләү») – текстларны аңлату, аларны шәрехләү принциплары турындагы фән. Аның асылын авторның укучы белән аралашу характерын билгеләү тәшкил итә.
Фән буларак Г. XIX йөздә Ф.Шлейермахер, В.Дильтей хезмәтләренә нисбәтле барлыкка килә, XX йөздә Х.Гадамер, Г.Шпет, М.Бахтин тарафыннан үстерелә.
Гадәттә әдәби әсәр текстында һәрвакыт ике башлангыч яши, берсе – билгеле бер кагыйдәләргә нигезләнү, икенчесе – авторның үзенчәлегенә бәйле, алардан читләшү дигән фикерне алга куя. Шуңа күрә әсәрне аңлау өчен әлеге кагыйдәләрне белү генә җитми, бәлки авторның сүз, фикер сөрешен тоемлау, аның «роленә» керү сорала.

присутствует в творчествах Ш.Заки, Г.Кандалыя, Г.Тукая. В современной поэзии к жанру Г. часто обращаются Р.Гаташ, Ф.Тарханова.

ГЕРМЕНЕВТИКА (от гр. *hermeneutike* – «объяснение, толкование») – наука о принципах объяснения и толкования текстов. Её суть составляет выявление характера взаимоотношений (общения) автора с читателем.
Г. как наука формируется в XIXв. в трудах Ф.Шлейермахера, В.Дильтея и получает развитие в XX веке в работа Х.Гадамера, Г.Шпета, М.Бахтина.
В тексте литературного произведения всегда сосуществуют два начала, одно – опора на определенные правила, второе – в зависимости от своеобразия автора, отход (отстранение) от них. Поэтому для понимания произведения недостаточно знания этих правил, а в целях лучшего восприятия слова и понимания хода мыслей

HERMENEUTICS (Greek *hermeneutike* – explanation, interpretation) is a science of the principles of explanation and interpretation of texts. It defines the methodological basis for the research in humanities. Its aim is to identify the nature of the relationship (communication) between the author and the reader.
H. as a science is formed in the nineteenth century in the works by F.Schleiermacher, V.Dilthey and gains its development in the twentieth century in the works by H.Gadamer, G.Shpet, M.Bakhtin.
In the text of a literary work there is always co-existence of two principles. The first is the reliance on certain rules, the second is the violation of the rules depending on the identity of the author. Therefore, it is not enough to know only the rules to understand the work. In order

Әдәби әсәрне аңлау берничә «баскыч» аша үтә: беренчесе – интуитив рәвештә бөтенне кабул итү, бу сиземләү, тоемлау белән бәйле һәм текстның мәгънәсен аңлау алды кебек кабул ителә; икенчесе – бөтенне беренчел аңлаудан чыгып, аерым өлешләрне, фрагментларны шәрехләү, ягъни бөтеннән өлешләргә таба хәрәкәт итү; өченчесе – текстның аерым өлешләрен анализлау аша бөтенне аңлауны тулыландыру, ягъни өлешләрдән бөтенгә таба кире хәрәкәт итү.

Хәзерге әдәбият белемендә Г.га бәйле шәрехләүнең күп төрле модельләрен һәм методикаларын эшләү дәвам итә.

автора, требуется войти в его «роль».

Понимание литературного произведения проходит через несколько «ступеней»: первая – интуитивное восприятие целостности, это связано с ощущением и служит предпосылкой к пониманию смысла текста; вторая – исходя из первичного понимания целого – толкование (интерпретация) отдельных частей, фрагментов; третья – посредством анализа отдельных частей текста восполнение понимания целого.

В современном литературоведении в связи с Г. интерпретацией продолжается разработка множества видов её моделей и методик.

to perceive the language and the train of thought of the author better, it is required to get into his «role».

Understanding of a literary work passes through several «stages»: the first is the intuitive perception of integrity, it is connected with feeling, sensation and serves as a prerequisite to understanding the meaning of the text; the second is based on prior understanding of the whole, it presents interpretation of parts, fragments, i.e., the movement from the whole to the parts; the third is reconstruction of understanding of the whole by analyzing the individual parts of the text, that is, it is a reverse movement from the parts to the whole. In the modern literary criticism the development of a variety of types of models and methods of H. is continuing.

ГИПЕРБОЛА (гр. *hyperbole* – «арттыру») – әйберне яки хәл-күренешне гадәттән тыш арттырып, зурайтып, үстереп әйтү нигезендә ясала торган стилистик сурәтләү чарасы,

ГИПЕРБОЛА (от гр. *hyperbole* – «преувеличение») – стилистическая фигура или художественный прием, основанный на преувеличении каких-либо

HYPERBOLE (Greek *hyperbole* – «exaggeration») is a stylistic figure or the artistic device based on exaggeration of any qualities and properties of a subject or phenomenon. The

тропның бер төре.
Ул гадәттән тыш күпертү аша сурәтнең тәэсир итү көчен арттыруга юнәлтелә. Мисалга: Г.Тукайның «Печән базары, яхуд яңа Кисекбаш» поэмасында персонажларның эш-гамәлләрендәге һәм алар белән бәйле вакыйгалардагы сыйфатларны чиктән тыш арттырып (Кисекбашның мактанчыклыгы, тәкәбберлеге – «Мин беләмлен дәгъвасы – бер мең вагон»; һәр яңалыкка каршы чыгуы – «Һәр җәдит – кяфер – егерме склад») сурәтләү әсәрдә Г.га мөрәҗәгать итү хакында сөйли.

качеств и свойств предмета или явления. Гипербола усиливает впечатление от изображаемого путем чрезмерного преувеличения. К примеру: Г.Тукаем гиперболизированы характеры персонажей поэмы «Сенной базар, или Новый Кисекбаш» (Зазнайства Кисекбаша – «И зазнайства тоже не один вагон»; упрямство – «Одного упрямства сто амбаров есть»).

hyperbole strengthens the impression from the represented thing by excessive exaggeration. G.Tukay hyperbolized characters of the poem «Sennoy Market, or New Kisekbash» (Kisekbash's conceit – «And conceit is also not one car»; the obstinacy – «One obstinacy is hundred barns»).

ГРОТЕСК (фр. *grotesque* – «гаҗәеп») – шартлы-фантастик көлүнең бер төре, матур белән ямьсезнең, фантастика белән реальлекнең, трагизм белән комизмның, дөреслеккә охшау белән карикатураның югары дәрәҗәдә туры килүенә һәм капма-каршы булуына нигезләнгән сәнгати сурәтлелек, образлылык тибы. Г., асылы белән логикага

ГРОТЕСК (от фр. *grotesque* – «причудливый») – вид условно-фантастического смеха, тип художественной образности, в которой причудливо и алогично сочетаются несочетаемые в реальности образные планы и художественные детали: красота и безобразное, фантастика и реальность, трагизм и комизм. В основе Г. всегда лежит

GROTESQUE (French – *grotesque* – «freakish») is a type of conditional and fantastic laughter, a type of art figurativeness in which incongruous figurative plans and art details in reality are fancifully and illogically combined: beauty and ugliness, fantasy and reality, tragic element and comedy. The image of Kisekbash in the G.Tukay's poem "Sennoy market, or New

буйсынмыйча, аңлы мәгънәгә каршы кылә һәм чынбарлыкта янәшә туры килә алмый торган образ-детальләрне янәшә кую аша сурәт тудыра. Г. беркайчан да ваемсыз көлү уятмый, аның нигезендә ачы көлү ята. Г.Тукайның «Печән базары яхуд Яңа Кисекбаш» поэмасында Кисекбаш образы Г.ның ачык мисалы булып кабул ителә. Тышкы яктан караганда Кисекбаш образы фантастикага якын, әмма бу әдәби шартлылык аны дөреслектән һич тә аермый.

сарказм.
Образ Кисекбаша в поэме Г.Тукая «Сенной базар, или Новый Кисекбаш» является ярким примером гротеска. С внешней стороны образ Кисекбаша близок к фантастике, однако данная литературная условность не отделяет его от действительности.

Kisekbash” is a striking example of grotesque. From the other side, an image of Kisekbash is close to a fantasy, however this literary convention doesn’t separate it from reality.

– Д –

ДЕТАЛЬ (фр. *detail* – «җентекле (сурәт)») – әдәби әсәрдә образ тудыруда катнаша торган чараларның берсе, автор тарафыннан аерып чыгарылган аеруча әһәмиятле, эмоциональ-мәгънәви тәэсир көченә ия булган элемент, әйбер, күренеш һ.б.
Д., нигездә, персонаж холкын яки психологик халәтен ачу максатыннан кулланыла, геройны яки ул хәрәкәт иткән

ДЕТАЛЬ (от фр. *detail* – «подробность, мелочь, частность») – одно из средств создания образа, выделенный автором элемент художественного образа, несущий значительную смысловую и эмоциональную нагрузку в произведении.
Д. может воспроизводить черты быта, обстановки, пейзажа, портрета (портретная детализация), интерьера, действия или

DETAIL (French *detail* – «particular, little, detail») is a means of creating an image, an element of an artistic image highlighted by the author, which carries a significant meaning and emotional load of work. D. can reproduce features of everyday life, environment, landscape, portrait (portrait detail), interior, action or state (psychological detail), a hero's speech (speech detailing), etc. D. is used to visualize and

тирәлекне ачык итеп күз алдына китерүгә, ачыклап бирүгә юнәлтелә. Д. сыйфатында геройларның тышкы кыяфәтендәге аерым үзенчәлекләр (портрет детале), табигать (пейзаж), урын сурәте, хәрәкәт яки халәт (психологик детальләштерү), персонажның сөйләме (сөйләмне детальләштерү) һ.б. бирелергә мөмкин. Детальләштерү автор тарафыннан сурәтләүдә төгәллеккә ирешү максатын күз алдында тота.
Д. куллануның нәтиҗәлелеге аның эстетик һәм мәгънәви яктан әһәмиятле булуы белән билгеләнә. Еш кына әдәби Д. әдәби текстның мотивы яки лейтмотивына әверелергә мөмкин (Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» повестендагы ак яулык, ак алъяпкыч; Ф.Әмирханның «Хәят» повестенда калфак һ.б.).

состояния (психологическая детализация), речи героя (речевая детализация) и т.п. Д. используется с целью наглядно представить и охарактеризовать героев и окружающую их среду. Стремление автора к детализации продиктовано, как правило, задачей достижения исчерпывающей полноты изображения. Эффективность использования Д. определяется тем, насколько значима эта деталь в эстетическом и смысловом планах: особо значимая с художественной точки зрения Д. нередко становится мотивом или лейтмотивом текста. (В повести А.Еники «Невысказанное завещание» белый платок, белый фартук; в повести Ф.Амирхана «Хаят» – калфак и др.)

characterize the characters and their environment. The desire of the author to detail is dictated, as a rule, by the task of achieving comprehensive entire picture. The effectiveness of the use of D. is determined by how significant this detail in the aesthetic and semantic plans is: a D., which is particularly significant from an artistic point of view, often becomes a motive or leitmotif of the text. (In A.Eniki's story «Unspoken will» – a white handkerchief and a white apron, in F.Amirkhan's novel «Khayat» – kalfak etc.)

ДЕТЕКТИВ (лат. *detectio* – «ачу», ингл. detective – «җинаятьчеләрне эзләүче, шымчы») – җинаятьне

ДЕТЕКТИВ (от лат. *detectio* – «раскрытие», англ. *detective* – «сыщик») – художественное произведение, жанровая

DETECTIVE (Latin *detectio* – disclosure) is a work of literature, a genre form with a special type of plot

ачыклау вакытында дөреслек җиңеп чыгуы белән чишелә торган явызлык һәм яхшылык конфликтына корылган әдәби әсәр, жанр формасы.

Д.ның персонажлар системасында өч герой аерып куела: корбан, җинаятьче һәм шымчы. Сюжет үсешенең ике сызыгы мәҗбүри санала: беренчесе корбан һәм җинаятьче конфликты (җинаятьне кылу), икенчесе җинаятьче белән шымчы арасындагы конфликт (җинаятьне ачу).

Татар әдәбиятында беренче Д. әсәр буларак З.Бигиевнең «Меңнәр, яки гүзәл кыз Хәдичә» романы санала. XX йөзнең беренче яртысында татар әдәбиятында Д. жанрының үсеше хакында Г.Ибраһимовның «Тирән тамырлар», икенче яртысында Т.Әйдинең «Бoжра», Р.Ишморатованың «Милиция лейтенанты», М.Маликованың «Августның беренче кичендә», «Адашканга юл кайда?» кебек әсәрләре хәбәр итә.

XXI йөз башында

форма с особым типом построения сюжета, в основе которого лежит реализованный в раскрытии преступления конфликт добра и зла, разрешающийся победой зла. Ключевыми в системе персонажей Д. являются три героя – жертва, преступник и сыщик. В развитии сюжета обязательными становятся две линии – в основе одной из которых лежит конфликт преступника и жертвы (совершение преступления), а в основе другой – конфликт преступника и сыщика (раскрытие преступления).

Зарождение Д. жанра в татарской литературе связано с произведением З.Бигиева «Тысячи, или красавица Хадича». В первой половине XX века жанр Д. развивается в романах Г.Ибрагимова «Глубокие корни», во второй половине столетия – в повестях Т.Айди «Кольцо», Р.Ишмуратовой «Лейтенант милиции», М.Маликовой «В первый вечер августа», «Где дорога для заблудшего?».

construction, which is based on the conflict of the good and the bad, which is implemented in detection of crime, and which is resolved with the triumph of the bad. Key characters in the system of D. are three characters – a victim, a criminal and a detective. There are two invariable ways of the development of the plot, the basis of one of them is the conflict between a criminal and a victim (commission of crime), and the basis of another is the conflict of a criminal and a detective (solution of crime).

The origin of the genre of D. in the Tatar literature is associated with Z.Bigiev's work «Thousands, or beautiful Hadicha». In the first half of the 20th century the genre of D. was developing in the novels by G.Ibragimov «Deep roots», in the second half of the century – in the stories «Ring» by T.Aidi, «Police lieutenant'« by R.Ishmuratova, «On the first night of August», «Where is the road for a stray?» by M.Malikova.

At the beginning of the 21st

М.Маликованың «Югалган якутлар», «Чәчкә балы», «Өермә» романы Д. жанры үрнәкләре буларак дөнья күрә. Д. жанр билгеләре Т.Галиуллинның «Сәет Сакманов» романында да чагылыш таба.

В начале XXI в. традиции детективного жанра продолжаются в романах М.Маликова «Потерянные яхонты», «Цветочный мед», «Вихрь». Особенности Д. жанра прослеживаются также в трилогии Т.Галиуллина «Саид Сакманов».

century, the traditions of detective fiction novels are continued in M.Malikova's novels such as «Lost sapphires,» «Flower honey», «Whirlwind», as well as in the trilogy «Said Sakmanov» by T.Galiullin.

ДРАМА (гр. *drama* – «хәрәкәт») – 1) киң мәгънәдә матур әдәбиятның бер төре (*кара*: *драматургия*); 2) тар мәгънәдә драматургиянең төп жанрларының берсе, бердәм хәрәкәт тәшкил иткән вакыйга-күренешләр тормышчан конфликт аша диалог һәм монологларда ачыла торган сәхнә әсәре.
Д. жанрында каршылыкка керүче геройларның көчле борчылуларына, хисләргә бай җитди көрәшенә нигезләнгән драматизм үзәктә тора. Ул капма-каршы көчләрнең үз теләк-омтылышларына ирешү, караш-идеалларының дөреслеген раслау өчен алып барган көрәшенә нигезләнгән тормышчан, шул ук вакытта көчле драматик конфликтта

ДРАМА (от гр. *drama* – «движение») – 1) в широком смысле один из видов художественной литературы (см: *драматургия*); 2) в узком смысле один из основных жанров драматургии, сценическое произведение, в котором происходящие события и явления, составляющие единый движущийся поток, раскрываются через жизненно значимые конфликты в диалогах и монологах.
В жанре Д., раскрываются сложные жизненные коллизии посредством серьезного драматического конфликта.
Особенностью Д. служит драматизм, основанный на серьезной борьбе, пронизанной сильными

DRAMA (Greek *drama* – movement) in a general sense, it is one of the types of fiction (see: *dramaturgy*). 2) in a narrow sense, it is one of the major genres of dramaturgy, a stage work, in which the events and phenomena, that comprise a single moving stream, are revealed through vitally important conflicts in the dialogues and monologues.
In the genre of D., complex life conflicts are revealed through a serious dramatic conflict. The feature of D. is a dramatic effect which is based on a serious struggle, imbued with strong emotions and feelings of conflicting characters. In contrast to the tragedy, a contradiction in D. is not unsolvably acute (sharp).

чагылыш таба. Трагедиядән аермалы буларак, Д.да каршылыкның хәл ителмәслек кискен булмавы күзгә ташлана. Геройлары үлемгә китереп җиткерелгән драмалар да бар, ләкин аларның үлеме төп каршылыкны хәл итүнең бердәнбер чарасы булып тормый. Комедиядән аермалы буларак, Д. тормыштагы һәм кешеләр характерындагы кимчелекләрдән ачы итеп көлүне дә максат итеп куймый.

Татар әдәбиятында драма мөстәкыйль жанр буларак XIX йөзнең соңгы чирегендә Г.Ильяси («Бичара кыз»), Ф.Халиди («Рәдде бичара кыз») иҗатларында формалаша һәм XX гасыр буена Г.Камал («Бәхетсез егет»), Г.Коләхмәтов («Яшь гомер», «Ике фикер»), Ф.Әмирхан («Тигезсезләр»), Г.Исхакый («Алдым-бирдем», «Өч хатын берлә тормыш»), К.Тинчурин («Беренче чәчәкләр», «Ил»), Ш.Хөсәенов («Әни килде»), Х.Вахит («Беренче

переживаниями и чувствами вступающих в противоречие героев. В отличие от трагедии, противоречие в Д. не является неразрешимо острой (резкой). Правда, есть драмы, в которых главные герои погибают, однако их смерть не служит единственным средством разрешения основного противоречия. По сравнению с комедией, Д. не ставит своей целью едко высмеять недостатки в окружающей жизни и человеческих характерах.

В татарской литературе Д. как самостоятельный жанр формируется в последней четверти XIX века в творчестве Г.Ильяси («Несчастная девушка»), Ф.Халиди («Снова бедняжка») и в течение XX века продолжает развитие в творчестве Г.Камала («Бедный юноша»), Г.Колахметова («Молодая жизнь», «Две мысли»), Ф.Амирхана («Неравные»), Г.Исхаки («Брачный договор», «Жизнь с тремя

However, there ara dramas in which the main characters die, but their death is not the only means of resolving the basic contradiction. Compared with comedy, D. is not intended to make fun of the disadvantages of surrounding life and human characters.

In Tatar literature, D. as an independent genre was formed in the last quarter of the 19th century in the works by G.Ilyasi («Poor girl»), F.Khalidi («In contrast to the poor girl») and during the 20th century it continues to develop in the works by G.Kamal («Poor boy»), G.Kolakhmetov («Youth», «Two minds»), F.Amirkhan («Unequal»), G.Iskhaki («Aldym-Birdem», «Life with three wives), K.Tinchurin («First flowers», «Country»), Sh.Khusaenov («Mom arrived»), Kh.Vakhit («First love»), T.Minnullin («Where the friends meet», «Ilgizar plus Vera»), I.Yuzeev («the Mountain of lovers»), R.Khamid («Seven in-laws»), and others.

мәхәббәт»), Т.Миңнуллин («Дуслар җыелган җирдә», «Илгизәр плюс Вера»), И.Юзеев («Гашыйклар тавы»), Р.Хәмид («Җиде баҗа») һ.б. драматургиясендә үсеш ала.

женами), К.Тинчурина («Первые цветы», «Страна»), Ш.Хусаинова («Мама приехала»), Х.Вахита («Первая любовь»), Т.Миннуллина («Где собираются друзья», «Илгизар плюс Вера»), И.Юзеева («Гора влюбленных»), Р.Хамида («Семь свояков») и др.

ДРАМАТУРГИЯ – тормышчан конфликтка нигезләнгән вакыйга-күренешләрне сәхнәгә кую өчен, диалог-монолог формасында язылган әсәрләрнең гомуми исеме (*Кара*: *Драма*). Аерым халыкның, чорның, язучының драма әсәрләре җыелмасын әлеге термин белән атау кабул ителгән. Д.нең үзәген хәрәкәт билгели.
Тышкы дөньяны тәшкил итүче хәл-күренешләр, ситуацияләр, геройларның эш-гамәлләре, каршылыклары үзара тыгыз бәйләнеп, бердәм хәрәкәт тудыра. Драматург җыйнак, әмма тирән мәгънәгә ия тормыш вакыйгасын

ДРАМАТУРГИЯ – общее название произведений, написанных в диалого-монологовой форме с целью инсценировать события и явления, основанные на жизненно значимом конфликте (*См.*: *Драма*). Этим термином принято обозначать собрание драматических произведений отдельного народа, эпохи, писателя. Главным в Д. является движение. Олицетворяющие собой внешний мир обстоятельства, явления, ситуации, поступки героев и их противоречивые взаимоотношения, будучи тесно связанными между собой, создают динамику и

DRAMATURGY is the common name of the works written in the dial-monologue, in order to dramatize the events and phenomena based on a vital significant conflict (*See: Drama*). This term is used to denote a collection of dramatic works of certain people, age, writer. The main thing in D. is movement. Being closely linked, the circumstances, events, situations, actions, characters and their conflicting relationships, which embody the external world, create dynamics and single movement in a work. Playwright chooses not a very extensive, but a significant in depth and meaning of life event, and develops it with the conflict

сайлап ала һәм аны катнашучыларның теләк-омтылышына, характер сыйфатларына бәйле конфликт ярдәмендә сурәтли.
Әдәби төр буларак Д.гә диалог һәм монолог формасында язылу; кыскалык һәм аз сүзлелек; тезмә һәм чәчмә сөйләм формаларын куллану; шул ук вакытта хикәяләп аңлату, сыйфатлама, портрет, геройның әйләнә-тирәсен тасвирлауның булмавы; күләм һәм урын-вакыт ягыннан чикләнгәнлек; төп идеягә, герой характерын ачуга хезмәт итми торган бер генә эпизод та, реплика да булмау; тематик төрлелек, проблемаларның күплеге һәм сюжет тармаклануы күзәтелмәү кебек үзенчәлекләр хас.

единое движение в произведении. Драматург выбирает не очень объемное, но значительное по глубине и смыслу жизненное событие и раскрывает его с помощью конфликта, обусловленного чертами характера, желаниями и стремлениями участников Д.
Как один из видов художественной литературы Д. обладает следующими особенностями: изложение в форме диалога и монолога; краткость и немногословность; применение стихотворных (поэтических) и прозаических речевых форм; отсутствие повествовательного объяснения, характеристик, портретов, описания окружающей героя природы и среды; ограниченность в объеме, месте и времени; отсутствие реплик и эпизодов, которые не служили бы основной идее, раскрытию характера героев; отсутствие тематического разнообразия, множества проблем и сюжетных ответвлений.

caused by personality traits, desires and aspirations of the participants of D.
As a type of fiction, D. has the following features: presentation in the form of dialogue and monologue; brevity and terseness; the use of verse (poetical) and prose forms of speech; no narrative explanation, characteristics, portraits, description of the nature and environment around a character; limitations in volume, time and place; the absence of cues and scenes that would not serve the basic idea and the disclosure of the nature of a character; lack of thematic variety, great number of problems and plot branches.

– Е –

ЕЛЪЯЗМА – вакыйга-хәлләр турында айлар, көннәр, еллар чорлар тәртибе белән язылган китап, әсәр, мәкалә; рус әдәбиятындагы иң борынгы жанрларның берсе.
Е.ларда дөнья, ил, халык, төбәк, гаилә, шәхес тормышына мөнәсәбәтле күптөрле факт-күренешләр, вакыйгалар гәүдәләнеш таба.
Е.лар төзү татар тарихында да күзәтелә һәм татарларда бу төр истәлекләр еш кына «тарих», «тәварих» дип йөртелә. XVII-XIX гасырларда төзелгән «Җәмигъ эт-тәварих», «Тәварихе Болгария» кебек ядкярләр аерым факт-мәгълүматлары белән Е.ны хәтерләтә. Ш.Мәрҗани, Р.Фәхретдиновның биобиблиографик хезмәтләрендә күп кенә тарихи вакыйгаларның, шәхесләрнең хронологик язмалары теркәлгән.
Хәзерге вакытта яңа китаплар (хезмәтләр, мәкаләләр һ.б.) турында белешмә биреп бара

ЛЕТОПИСЬ – жанр древнерусской литературы, форма исторических сочинений, в которых события объединены по годовым, или «погодичным» статьям. В Л. находят отражение также факты-явления, события, касающиеся жизни страны, народа, местности, семьи, личности.
Составление Л., называемых как «тарих», «тәварих», использующихся в значении «история» присуще и татарскому народу. Составленные в XVII-XIX вв. труды, такие как «Җәмигъ эт-таварих», «Таварихе Болгария» напоминают Л. В биобиблиографических трудах Ш.Марджани, Р.Фахруддинова зафексированы хронологические записи многих исторических событий, личностей.
В настоящее время еженедельные, ежемесячные, ежеквартальные, годовые

CHRONICLE is an old Russian literature genre, a form of historical writings, in which events are combined on an annual articles. Factual events, events concerning the life of the country, people, place, family, personality reflect in Ch.
The compilation of Ch. Named as «tarikh», «tavarikh», which are used to mean «history», is inherent in the Tatar people. Works compiled in the 17th-19th centuries, such as «Zhamig at-tavarikh», «Tavarikhe Bulgaria», resemble Ch. Chronological records of many historical events, personalities are fixed in biobibliographic works by Sh.Mardzhani, R.Fakhrutdinov.
Today, weekly, monthly, quarterly, annual biobliografic indexes, directories, where the data on new publications (books, articles) are recorded, also belong to the genre of Ch.

торган (атналык, айлык, кварталлык, еллык) биобдиографик күрсәткечләрне дә Е. дип атыйлар.

биоблиографические указатели, справочники, где фиксируются данные о новых изданиях (книгах, статьях) также относят к жанру Л.

– Ж –

ЖАНР – әдәби әсәрнең тарихи рәвештә барлыкка килгән тибы; бер типтагы тормыш күренешләрен тагын да төгәлрәк тотрыклы формада чагылдыру үзенчәлеге.
Әдәбиятның өч төре аерыла: эпос, лирика, драма.
Һәр әдәби төрнең үз Ж. формалаша: эпик төр новелла, хикәя, повесть, роман кебек Ж. үз эченә ала; лирикада ода, элегия, газәл, җыр, мөнәҗәт һ.б. Ж. алга чыга; драма төрендә трагедия, комедия, драма Ж. билгеле.
Ж. әдәби процессның аерым этапларында формалашып, үсеш дәвамында аерым үзгәрешләргә дучар була, аерым сыйфатлар югалырга яки яңалары белән баерга мөмкин. Яңа тарихи-әдәби ситуациядә үзгә билгеләр

ЖАНР – исторически складывающийся и развивающийся тип литературного произведения, обладающий комплексом устойчивых свойств.
Различаются три рода художественной литературы – эпос, лирика и драма. К эпическим Ж. относятся: новелла, рассказ, повесть, роман и т.п.; к лирическим Ж.: ода, элегия, послание, песня и т.д.; к драматическим Ж.: трагедия, комедия, драма, мелодрама, водевиль и др.
Формируясь в определенный период литературного процесса, Ж. в процессе развития, подвергается изменениям. Литературные жанры не являются чем-то застывшим и с течением времени видоизменяются, что дает возможноть говорить об

GENRE is a historically formed and developing type of literary work with a set of stable features.
There are three kinds of fiction – epos, lyric poetry and drama. Epic G. includes: short story, story, narrative, novel, etc.; lyric G. includes: ode, elegy, message, and song, etc.; dramatic G. Includes: tragedy, comedy, drama, romance, vaudeville, and others.
Being formed in a certain period of the literary process, G. is undergoing some changes during its development. Literary genres are not something frozen and they are modified in the course of time, giving a possibility to talk about their evolution. For example, the events of the early 20th century enriched the drama G. with qualitatively new features

белән баетылган, эволюция кичергән жанрлар буларак та мәйданга чыга. Мисал өчен, XX гасыр башы алып килгән үзгәрешләр драма Ж.ын яңа сыйфатлар (башка характердагы герой бирелеше, үзгә конфликт чишелеше, проблематика, башкарак сәнгати алымнар) белән баета (Ф. Әмирханның «Тигезсезләр», Г.Исхакыйның «Мөгаллимә» һ.б.).

их эволюции. Например, события начала XX века обогатили Ж. драмы качественно новыми признаками (представление нового типа героя, новизна в раскрытии конфликта, новая проблематика, иные художественные приемы) (Ф.Амирхан, «Неравные», Г.Исхаки, «Учительница» и др.).

(«Unequal» by F.Amirkhan, «Mugallima» by G.Iskhaki, «Last regards» by K.Tinchurin et al.).

– И –

ИДЕЯ – әсәрдәге конкрет вакыйгалар һәм җанлы образлар сурәтләнеше аша белдерелгән, геройларның эш-гамәлен, яшәү рәвешен, әхлак сыйфатларын раслаучы төп фикер. Ул – тема куйган мәсьәләнең, сорауның җавабы, проблеманың хәл ителеше; язучының дөньяга мөнәсәбәтен, теге яки бу күренешкә мөнәсәбәтен, автор позициясен ача.

Кагыйдә буларак, уңай күренешләр үзәккә куелган әсәрләргә раслаучан И. хас (Ә.Еникинең «Ана һәм кыз»,

ИДЕЯ – основной принципиальный смысл произведения, выступающий через все единство его образов, авторская концепция мира и человека в нем; отношение к изображенной в произведении действительности. Она может быть заключена в острой, волнцующей общество постановке той или иной проблемы.

В произведениях, где в центре произведения находят отражение положительные явления И. может быть

IDEA is the basic fundamental meaning of the work, which is seen through the unity of its images, the concept of the world and man is in it; attitude to the reality which is shown in the work. It can be enclosed in an acute problem which worries the society.

In the works where positive phenomena take place in the center of the work, I. may be assirting (in such works as «A Mother and a Child», «The Beautiful» by A.Eniki, «A Man leaves – a song remains» by M.Magdeev, etc.), but there is a

«Матурлык», М.Мәһдиевнең «Кеше китә – җыры кала» һ.б. әсәрләрдә), тискәре якларны гәүдәләндергән әсәрләргә инкарь итүче, кире кагучы И. (Г.Камалның «Беренче театр», Г.Кутуйның «Тапшырылмаган хатлар», Т.Миңнуллинның «Дуслар җыелган җирдә» һ.б. әсәрләрдә) хас.

утверждающей (в произведениях «Мать и дочь», «Прекрасное» А.Еники, «Человек уходит – песня остается» М.Магдеева и т.д.), в драмах, где находят отражение отрицательные явления, напротив, заложена отрицающяя И. («Первый театр» Г.Камала, «Неотосланные письма» А.Кутуя, «Где собираются друзья» Т.Миннуллина и т.д.).

denying I. where negative phenomena are reflected («The First theatre» by G.Kamal, «Unsent letters» by A.Kutuy, «Where the friends meet» by T.Minnullin, etc.).

ИМПРЕССИОНИЗМ (фр. *Impressio*n – «тәэсир») – әйләнә-тирә дөньяны үзгәрештә, шуннан алган кәеф-халәт бирелеше аша сурәтләгән модернистик иҗат агымы.
И.да тышкы тормыш сурәте төсләр һәм тавышлар гармониясе ярдәмендә тасвирлана. Сурәтләү объекты буларак хәрәкәттәге мизгел матурлыгы төгәлләшә һәм ул, кешенең халәте, кәефе, мөнәсәбәте аша тасвирланып, ниндидер серле-сихри төсмер ала. Яшәеш матурлыгы, яктылык, гүзәллек еш кына хәсрәт, сагыш, фаҗига

ИМПРЕССИОНИЗМ (от фр. *Impressio*n – «впечатление») – модернистское течение, в основе которого лежит отражение состояния, переживаемого от восприятия красоты как духовного явления. В художественной концепции И. утверждается утонченная, лирически отзывчивая, впечатлительная, восторгающаяся красотой личность. И. проявляется в следующих особенностях: мастерское владение цветом, светотенью; умение передать пестроту, многокрасочность жизни; умение передать радость бытия; запечатлеть

IMPRESSIONISM (French *impression* – impression) is a modernist trend, which cornerstone is experience of beauty as the spiritual phenomenon. In the art concept of impressionism the sympathetic, impressionable, delighting beauty personality is approved. The impressionism is shown in the following features: masterful possession of colour, light and shade; ability to transfer diversity, colourfulness of life; ability to transfer pleasure of life; to imprint rapid impressions; ability to record the fleeting moments of the changeable world; glorification

төсмере белән өретелә.
И. зәвыклы, нечкә күңелле, тормышның гүзәллегенә соклана белүче шәхесне раслауга йөз тота. Геройның хәл-халәт үзгәрешен, кыска гына вакыт аралыгында булып үткән кичерешләрен, җанының киеренке моментларын, аерым мизгелләрен күзәтүгә зур урын бирелә һәм ул табигать күренешләре, музыкаль образлар, төрле төсләр, күпнокталар аша ассызыклап барыла.
Татар әдәбиятында бу агым XX йөз башында формалаша. Импрессионистик стиль билгеләре Ф.Әмирхан («Хәят» һ.б.), Ш.Камал («Уяну», »Акчарлаклар», «Буранда» һ.б.), Ш.Анак, Р.Аймәт һ.б.лар иҗатында чагылыш таба.

быстротечные впечатления; умение зафиксировать мимолетные моменты изменчивого мира; прославление красоты мира; одухотворение природы и достижение посредством этого лирической тональности произведений; изображение противоречивой духовной жизни героев; борьба разума и чувств; синтез разных жанров и др.
В татарской литературе это течение формируется в начале XX века. Стилевые особенности И. нашли отражение в произведениях Ф.Амирхана («Хаят» др.), Ш.Камала («Пробуждение», «Чайки», «В метель» и др.), в лирике Ш.Анака, Р.Аймата.

of the world’s beauty; a spiritualizing of the nature and achievement by means of it a lyrical tonality of works; image of inconsistent spiritual life of heroes; fight of reason and feelings; synthesis of different genres, etc.
Style features of an impressionism found reflection in F.Amirkhan’s («Hayat», and others), Sh.Kamal’s («Awakening», «In snowstorm», «Seagulls», and others), Sh.Anak’s, and R.Aymat’s works.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ (ШӘРЕХЛӘҮ) (лат. *Interpretatio* – «шәрехләү, аңлату») – тексттагы мәгънәләрне табу. И. теориясенең барлыкка килүе XVIII гасырда герменевтика

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ (от лат. *Interpretatio* – «толкование, объяснение») – истолкование текста, направленное на понимание его смысла. Первые опыты создания теории И. связаны с

INTERPRETATION (Latin *Interpretatio* – explanation) is explanation of the text, aimed at understanding its meaning. The first experiments to create the I. Theory are connected with the emergence of hermeneutics (F.

теориясе (Ф.Шлейермахер) барлыкка килү белән бәйле. И. нәзариясен В.Дильтей, М.Хайдеггер, Х.Г.Гадамер, Х.Р.Яусс, В.Изер, П.Рикёр һ.б. галимнәр үстерә.
Рус әдәбият белемендә әсәрнең мәгънәсенә төшенү юлларын М.М.Бахтин эзлекле аңлата. Галим фикеренчә, И.нең максаты – текстны аңлауда камиллеккә ирешү түгел, ә фәнни төгәллеккә ирешү. Һәр шәрехләүче тормыш тәҗрибәсе, кыйммәтләре, мәдәни традицияләре, дөньяга карашлары ягыннан автор белән төрлечә «сөйләшә» ала.

возникновением теории герменевтики (Ф.Шлейермахер) и относятся к XVIII в. Развитие теории И. связано с именами В.Дильтея, М.Хайдеггера, Х.Г.Гадамера, Х.Р.Яусс, В.Изер, П.Рикёр.
В руском литературоведении активно-диалогическое понимание произведения обосновал М.Бахтин. По мнению ученого, цель И. состоит не в том, чтобы все более приближаться к некоему идеальному пониманию текста, а в достижении особой научной точности. В каждой И. существенное значение имеет рефлексия исследователя по поводу совпадения / несовпадения его собственной аксеологии и системы ценностей той или иной культурной традиции, которой наследует истолковываемый им текст.

Schleiermacher) and belong to the eighteenth century. The development of this theory is associated with the names of V.Dilthey, M.Heidegger, H.G.Gadamer, H.R.Jauss, V.Izer, P.Ricoeur.
In the Russian literary theory active dialogical understanding of a work was introduced by M.Bakhtin. According to the scholar, the goal of I. is not to get closer and closer to some ideal, the only adequate understanding, but to achieve specific scientific accuracy. In the process of I., it is essential for the researcher to reflect on the matching/mismatching of his own axiology and the value systems of a particular cultural tradition, which is inherited by the text under interpretation.

ИРЕКЛЕ ШИГЫРЬ (ВЕРЛИБР) – шигырь юлларында буыннар саны төрлечә, басымлы яки басымсыз иҗекләре ирекле

СВОБОДНЫЙ СТИХ (ВЕРЛИБР) – лирический жанр, опирающийся на интонационную соизмеримость строк, а не на

FREE VERSE (VERS LIBRE) is a lyrical genre, based on the intonational commensuration of lines, not on the number and order of

санда булган, иҗекне арттыруга яки кыскартуга нигезләнгән шигырь. Проза әсәреннән, нигездә, тезмәләргә бүленүе белән генә аерылып тора. Мондый шигырь тезмәләрнең интонациясен билгеләүче бертөрле уртак синтаксик төзелешкә нигезләнә, шул интонация тезмәләрнең ритмын билгели, рифма табылырга да, табылмаска да мөмкин.
Милли сүз сәнгатендә И. Ш. калыбы XX гасыр башында формалаша (С.Рәмиев) һәм XX йөз шигъриятенең буеннан-буена, Һ.Такташ («Гасырлар һәм минутлар», «Мәхәббәт тәүбәсе»), Х.Туфан («Һәрбер бүген – бөресе ул гөлнең…»), Р.Фәйзуллин («Авылда. Елга буенда», «Була минутлар…» һ.б.), И.Иксанова («Күзләремә карамыйча гына…») һ.б. тарафыннан үстерелә.

число и порядок расположения ударных и безударных слогов и отличающийся от прозы только наличием заданного членения на стиховые отрезки; безрифменный акцентный стих.
В татарской национальной поэзии С. С. появляется в начале XX века (С.Рамиев) и в течение XX столетия разрабатывается в творчестве многих татарских поэтов, таких как Х.Такташ («Века и минуты», «Исповедь любви»), Х.Туфан («Каждое настоящее….»), Р.Файзуллин («В деревне. У реки», «Бывают минуты…», И.Иксанова «Не смотря в глаза…» и т.д.).

stressed and unstressed syllables, and different from prose only by the division into verse segments; an accentual verse without a rhyme.
In the Tatar national poetry, F.V. appeared at the beginning of the 20th century and was 43eveloped by many modern Tatar poets during the twentieth century. Among the successful examples of F.V. are «Centuries and minutes» and «Vows of Love» by H.Taktash, «In the village…», «The moments come sometimes…» by R.Fayzullin, «Not looking at the eyes …» by I.Iksanova, etc.

ИРОНИЯ (гр. *Eironeia* – «кылану, үртәү») – астыртын көлү, асылда мактау аркылы хурлау, кире кагуның бер

ИРОНИЯ (от гр. *Eironeia* – »притворство, насмешка») – насмешка, выраженная в скрытой форме; осмеяние

IRONY (Greek *eironeia* – pretense, sneer) is the sneer expressed in the hidden form; the derision, containing an

төре. Сүз төзелеше буенча уңай формада әйтеп көлү, шелтәләү мәгънәсе алга чыга, сүзләр үзләренең кире мәгънәсе белән кабул ителә.
И. аерым сүзләр белән дә, әсәрнең зур-зур кисәкләре белән дә тудырылырга мөмкин. Мәсәлән, Г.Тукайның «Безне урынсыз яманлыйлар», «Егет илә кыз», «Авыл халкына ни җитми», «Мөнтәкыйд» шигырьләре рониягә йөз тотып иҗат ителә.

через похвалу, одна из форм отрицания. Отличительным признаком И. является подтекст, где истинным является не прямо высказанная мысль, а противоположный ему смысл. И. может создаваться как отдельными высказываниями, так и отдельными частями произведения. К примеру, произведения Г.Тукая «Нас напрасно хулят», «Парень и девушка», «Чего не хватает сельчанам», «Критик» написаны в ироническом ключе.

assessment of that is mocked, one of denial forms. A distinctive sign of irony is the double sense, when no directly stated sense is true but opposite to it, implied. The essence of a subject, and its separate parties can both be mocked. G.Tukay's poems «We are animadverted in vain», «Mulla's complaint», «The guy and the girl», «What isn't enough for rural people», «Critic» are written in an ironical way.

– К –

КАСЫЙДӘ – күренекле тарихи затларның эшгамәлләрен яки нинди дә булса тантаналы вакыйгакүренешләрне чиктән тыш күпертеп мактауга, шуның аркылы авторның теләкомтылышларын, идеалларын чагылдыруга йөз тоткан лирик жанр.
Төрки К.дә тематикасына мөнәсәбәттә берничә жанр формасы аерыла: сурәтләү,

КАСЫДА – торжественное, хвалебное стихотворение, напоминающее оду, которая в средневековье сочинялись в честь отдельных полководцев, ханов, царей по поводу их восхождения на престол, победы над врагом и т.д.
Жанр средневековой К., исходя из тематики, обычно подразделяются на:
описательные К.; хвалебные К.; К.-марсия; К.-хаджвия; К.-

QASIDA is a solemn, laudatory poem resembling ode, which was written in the Middle Ages in honor of certain commanders, khans, kings on their ascent to the throne, victory over the enemy, etc.
On the basis of subjects, the genre of medieval Q. Is usually divided into descriptive Q.; laudatory Q.; Q.-marcia; Q.-hadzhvie; Q.-munadjat; philosophical Q.; artificial Q.

тасвирлау характерындагы К.; мактау характерындагы К.; К.-мәрсия; К.-хәҗвия; К.-мөнәҗәт; фәлсәфи К.; ясалма К.
Урта гасыр татар поэзиясендә К. жанрына караган әсәрләр күп түгел, аның иң матур үрнәге булып С.Сараиның «Таң касыйдәсе» тора. Моннан тыш XV-XVI гасыр төрки-татар поэзиясендә К. шигъри жанрлар системасында аерым берәмлек буларак та файдаланыла.

мунаджат; философские К.; искусственные К.
В средневековой татарской поэзии не очень много произведений, относящихся к жанру К., прекрасным образцом жанра является произведение С.Сараи «Касыда утренней зари». Кроме того, жанр К. также являлся одной из структурных единиц системы стихотворных жанров тюрко-татарской поэзии XV-XVI веков.

In medieval Tatar poetry there was no particular need for the genre of Q. Its fine example is S.Sarai's work «Qasida of the dawn». The genre of Q. Was also one of the structural units of Turkic andTatar poetic genres in 15-16th centuries.

КЛАССИКА (лат. *Classicus* – «камил, үрнәк») – идея һәм сәнгати эшләнеше ягыннан камил, нинди вакытта язылуына карамастан әдәби-эстетик кыйммәтен югалтмаган һәм мәдәни-художество ягыннан танылган иң яхшы әдәбият. К. әдәбиятны, берничә буын тарафыннан кызыксынып укылып, югары бәяләнгән һәм сүз сәнгатенең «алтын фондын» тәшкил иткән үрнәкләр белән баета. Иҗатлары белән милли

КЛАССИКА (от лат. *Classicus* – «совершенный, образцовый») – та часть художественной словесности, которая интересна и авторитетна для ряда поколений и составляет «золотой фонд» мировой литературы. Классиками называют писателей, обогативших своим творчеством как национальную, так и мировую литературу и являются ориентирами для словесного искусства. Писатели-К.

CLASSIC (Latin *Classicus* – perfect, exemplary) is that part of art literature, which is interesting and authoritative for a lineage and makes “a gold fund” of the world literature. The writers who enriched with the creativity not only the national, but also world literature, and who is the reference points for verbal art are called as classics. Classic writers create large-scale, considerable works and masterpieces. Only those works, which consider the present

әдәбиятны гына түгел, ә дөнья әдәбиятын, мәдәниятен баеткан язучыларны классиклар дип атыйлар.
К. язучылар гомумкешелек өчен әһәмиятле, зур масштаблы һәм әдәби осталык үрнәге булган әсәрләр тудыралар. Заман проблемаларын гомумкешелек кыйммәтләре белән тыгыз бәйләнештә чагылдырган, яшәешнең мәңгелек темаларын үз эченә алган, милли һәм дөньякүләм әһәмиятле тарихи процессларны билдерергә сәләтле әсәрләр классик әдәбият үрнәге буларак танылу ала. Әдәби К., гадәттә, вакытлар үтү белән таныла һәм шул рәвешле тарихи-әдәби чорлар арасындагы диалог-бәйләнешкә кушыла. Татар әдәби сәнгатендә Кол Гали, Г.Исхакый, Г.Тукай, Ф.Әмирхан, Г.Камал, К.Тинчурин, Һ.Такташ, М.Җәлил, Х.Туфан, Ә.Еники, А.Гыйләҗев, М.Мәһдиев, Т.Миңнуллин К. язучылар буларак кабул ителә.

создают масштабные, значительные и образцовые произведения. К. литературой может быть признаны те произведения, в которых проблемы современности рассматриваются в тесной взаимосвязи с общечеловеческими проблемами, раскрываются исторические процессы национальной и общемировой значимости. Литературная К., как правило, познается лишь извне, со стороны, из другой, последующей эпохи и активно включается в межэпохальные диалогические отношения.
В татарской словесности классический стиль наиболее воплощен в творчествах Кул Гали, Г.Исхаки, Г.Тукая, Ф.Амирхана, Г.Камала, К.Тинчурина, Х.Такташа, М.Джалиля, Х.Туфана, А.Еники, А.Гилязова, М.Магдеева, Т.Миннуллина.

problems in close interrelation with panhuman problems opening historical processes of the national and universal importance can be recognized as classical literature. The literary classic is learned, as a rule, only from the outside, from the other, subsequent era and actively joins in the interepoch-making dialogical relations. Classical style in the Tatar literature is mostly personified in Kul Ghali's, G.Iskhaki's, G.Tukay's, F.Amirkhan's, G.Kamal's, K.Tinchurin's, H.Taktash's, M.Jalil's, H.Tufan's, A.Eniki's, A.Gilyazov's, M.Magdeev's, and T.Minnullin's works.

КОМЕДИЯ (гр. *Komos* – «күңел ачып йөрү», *ode* – «җыр») – драма төренең юмористик яисә сатирик пафоска нигезләнгән, тормыш-көнкүрештәге, аерым кешеләр характерындагы кимчелекле яклардан көлеп, конфликт һәм характерлар, вакыйга-күренешләр һәм хәрәкәт көлкеле, кызыклы формада сурәтләнгән жанры.
К. чынбарлыкны көлкелелек категориясеннән чыгып гәүдәләндерә, матурлык идеалын раслау өчен һәртөр ямьсезлектән көлә яисә аны фаш итә. К.нең эчтәлек һәм формасында көлкеле вакыйга-күренешләр, үзенчәлекле комедиячел конфликт, көтелмәгән сюжет борылышлары өстенлек итә. Алгы планга, гадәттә, көндәлек тормыштагы вак мәсьәләләр, яшәешнең тискәре яклары, очраклылык күренешләре чыга.
К.дә начарлык һәм ямьсезлек кешенең эчке дөньясындагы җитди кимчелек буларак сурәтләнә. Комедиячел персонаж чынбарлык белән

КОМЕДИЯ (от гр. *Komos* – «развлекаться» и *ode* – «песня») – один из жанровых видов драмы, основанный на юмористическом или сатирическом пафосе, высмеивающий недостатки в быту и повседневной жизни, в характере отдельных людей, изображая конфликты и характеры, события и явления в движении (динамике), облекая в смешную и интересную форму. К. отображает действительность исходя из категории смешного, во имя утверждения идеалов красоты высмеивает и разоблачает всякие проявления безобразного. В содержании и форме К. господствуют смешные события и явления, своеобразный комедийный конфликт, неожиданные сюжетные повороты. На передний план, по обыкновению, выступают мелкие бытовые проблемы, отрицательные (негативные) стороны бытия, как бы случайные явления. В К. недоброе и безобразное

COMEDY (Greek *komos* – to have fun and *ode* – a song) is one of the types of drama genre, based on a humorous or satirical pathos, making fun of disadvantages of everyday life, in the characters of individuals, portraying the conflicts and characters, events, and phenomena in motion (in dynamics), putting it into a funny and interesting form. It reflects the reality on the basis of the category of fun, it ridicules and exposes every manifestation of ugliness for the ideals of beauty. Funny events and phenomena, peculiar comedic conflict, unexpected plot twists dominate in the content and the form of C. To the fore, as usual, the are small everyday problems, negative sides of life, allegedly random phenomena. In C., the evil and the ugly are portrayed as serious flaws of a man’s inner world. A comic character is defeated in a collision with the reality – it experiences ridicule, shame and self-exposure. If in one form of C. Villains are opposed to positive characters, than in the

бәрелештә хурлыкка кала, үз-үзен фаш итә. Бер төр К.дә көлкеле тискәре геройларга капма-каршы планда уңай герой куелса, икенчеләрендә авторның эстетик карашларын Көлү чагылдыра. Татар әдәбиятында К.нең башлангычы халыкның тамашалы уеннарына, театр элементлары урын алган йолаларга, бәйрәмнәргә барып тоташа.
Мөстәкыйль жанр буларак XX йөз башында Г.Камал И.Богданов, С.Рәмиев К.Тинчурин һ.б. драматурглар иҗатында формалаша. XX гасырның утызынчы елларыннан Н.Исәнбәт, Ш.Хөсәенов, Х.Вахит һ.б. иҗатында үстерелә, камилләштерелә.

изображаются как серьезные изъяны внутреннего мира человека. Комедийный персонаж в столкновении с действительностью терпит поражение – подвергается осмеянию, переживает позор и саморазоблачение. Если в одном виде К. отрицательным героям противопоставляются положительные герои, то в других комедиях выразителем эстетических взглядов автора является сам Смех.
В татарской литературе начало К. восходит к народным зрелищным играм, обрядам и праздникам, в которых сохранились элементы театрализованных действий.
В начале XX века К. Как ңанр формируется в творчестве Г.Камала, И.Богданова, С.Рамиева, К.Тинчурина. Определенный вклад в развитие жанра К. внесли Н.Исанбет, Ш.Хусаинов, В.Вахит и др.

other kinds, laughter appears as a positive “character”, which is also an exponent of the aesthetic views of the author.
In Tatar literature the beginning of C. Dates back to popular entertainment games, ceremonies and festivals, which preserved the elements of theatrical action, theater. In the early 20th century, C. was being formed in the works by G.Kamal, I.Bogdanov, G.Iskhaki, S.Ramiev, K.Tinchurin. Some contribution to the development of C. genre was made by N.Isanbet, Sh.Khusainov, V.Vakhit and others.

КОМПОЗИЦИЯ (лат. *Componere* – «корыш, төзелеш») – әдәби әсәр

КОМПОЗИЦИЯ (от лат. *Componere* – «складывать, строить») – структурное

COMPOSITION (Latin *componere* – to compose, to build) – the structure of the

өлешләренең, элементларының, геройларының урнашу тәртибе. Өлешләрнең урнашу тәртибе әсәрләрдә очраклы булмый, ул һәрвакыт автор концепциясенә буйсындырыла һәм бөтен, тулы канлы әдәби әсәр барлыкка китерүдә мөһим роль башкара. Димәк, К. – материалны оештыручы үзәк, автор идеясен җиткерүдә дә әһәмиятле роль уйный.

Әдәбият белемендә эпиграф, пролог, эпилог, бүлекләр, пәрдәләр, актлар, диалоглар, монологлар, әсәр сюжетына кертелгән хатлар, җырлар; портрет, пейзаж, интерьер сурәте К. өлешләренә кертеп карала.

построение элементов художественного произведения; отбор и последовательность элементов и изобразительных приемов произведения, создающих художественное целое в соответствии с авторским замыслом.

К. произведения является важным способом воплощения авторской идеи. К элементам К. литературного произведения относятся эпиграфы, прологи, эпилоги, главы, акты, диалоги, монологи, письма, песни; портреты, пейзажи, интерьеры – также являются композиционными элементами.

work of art: the selection and sequence of elements and expressive means of the work, which create an artistic whole, in accordance with the author's intention.

The elements of the composition of a literary work include epigraphs, prologues, epilogues, chapters, acts, dialogues, monologues, letters, songs; portraits, landscapes, interiors are also composite elements.

The composition of the work is an important way of realization of the author's ideas.

КОНФЛИКТ (лат. *Conflictus* – «каршылык») – әдәби әсәрдә сюжет хәрәкәте нигезенә салынган, капма-каршы мәнфәгатьләр бәрелеше, фикер каршылыгы, бәхәс.

К. үстерелеше сюжет хәрәкәтен барлыкка китерә. Әдәбият белемендә эчке К.

КОНФЛИКТ (от лат. *Conflictus* – «столкновение») – столкновение характеров и обстоятельств, взглядов и жизненных принципов, положенное в основу действия художественного произведения.

Развитие К. приводит в движение сюжетное действие.

CONFLICT (Latin *conflictus* – clash) is a clash of characters and circumstances, attitudes and life principles, which is the basis of fiction.

The development of C. actuates the plot. C. Can be soluble or insoluble (tragic C.), explicit or implicit, external (direct collision of characters) or

һәм тышкы К. кебек төрләргә аерып карала. Тышкы К**.** геройлар, төркемнәр арасында, кеше һәм җәмгыять, кеше һәм тирәлек, яшәү рәвеше арасында тәгәлләшә (мәс. Г.Камалның «Беренче театр» комедиясендә Хәмзә бай белән балалары арасында барган һ.б. К.).
Эчке К. геройның эчке дөньясында үз-үзе белән каршылыгын билгели (мәс. Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» әсәрендә Акъәби күңелендә барган фикер каршылыгы һ.б.).
К.ның локаль – чишелә алырлык яки субстанциональ – чишелә алмаслык (трагик К.) төрләре дә булырга мөмкин.

К. может быть разрешимым или неразрешимым (трагический К.), явным или скрытым, внешним (прямые столкновения характеров) или внутренним (противоборство в душе героя). Особое значение как элемент сюжета имеет в драматургических произведениях (напр., в комедии Г.Камала «Первое представление» К. между Хамза-баем и его детьми).
В повести А.Еники «Невысказанное завещание» – находит отражение внутренний, психологический конфликт героя (Акъаби).
К. может быть локальным, где присутствует решение, или же субстанциональным – где нет однозначного решения (трагический К.)

internal (confrontation within the character). It has a particular importance as an element of the story in dramatic works. For example, in G.Kamal’s comedy «First presentation» the main C. Is external: between the old and the new (between Khamza-bai, who opposes everything new, and his children. In the range of some more private C. there are conflicts between Vali and Gafifa, Fakikhi and Habibrakhman, Bibi and Fatikh, Khamza-bai and Bibi and et al.); in A.Enikeev’s story «Unspoken will», an internal psychological conflict of the character (Akabi) is reflected. C. May be local, where there is a solution, or substantional, where there is no unique solution (tragic C.)

КЫЙССА – көнчыгыш әдәбиятында һәм халык авыз иҗатында эпик жанр. Ул гарәп, фарсы һәм төрки әдәбиятта еш кына хикәят, экият, повесть, поэма, легенда, риваять, дастан, мәсәл һ.б. жанрлар мәгънәләрдә дә кулланыла.

КЫССА – эпический жанр, присущий восточной литературе и устному народному творчеству. В арбском, персидском и тюркском литературах употребляется для обозначения жанров хикаята, сказки, повести, поэмы,

KYSSA – an epic genre inherent in oriental literature and folklore. In Arab, Persian and Turkic literature K. is used to denote the genres of hikayat, fairy tales, stories, poems, legends, epos, fables, etc.
Contents of K. Is constituted by extraordinary, exciting,

К. эчтәлеген гадәттән тыш кызыклы, мавыктыргыч, гыйбрәтле вакыйгаларны бәян итү тәшкил итә. Сюжет катламы, вакыйгаларның еш кына лирик чигенешләр белән үрелеп бирелүе, реаль тормыш вакыйгаларының фантастик күренешләргә бәйләнүе аның бер үзенчәлеге булып тора.
Күп кенә К.ның нигезенә билгеле легенда, миф сюжетлары салына («Кыйссаи Рабгузый», «Кыйссаи Йосыф», «Кыйссаи Җөмҗөмә солтан» һ.б.) геройларының гадәттән тыш сыйфатларга ия булуы К.тагын бер хасиятен тәшкил итә, геройларның батырлыгы, каһарманлыгы турында бәян ителә («Кыйссаи Салсал», «Кыйссаи Сәетбаттал») яки мәхәббәт («Кыйссаи Таһир илә Зөһрә», «Кыйссаи Сәйфелмөлек» һ.б.) темасын яктырта.

легенды, предания, дастана, басни и т.д.
Содержание К. составляют необычайные, увлекательные, драматические, поучительные события или обстоятельства.
Во многих К. обрабатываются бродячие сюжеты, различные легенды, предания и мифы («Кысса-и Рабгузи», «Кысса-и Йусуф», «Кысса-и Джумджума» и т.д.). Конфликт К. отличается своей остротой, иногда трагическим характером; часто в них реальная жизнь переплетается с фантастическими сюжетами («Кыйсса-и Салсал», «Кысса-и Саитбаттал», или же раскрывает тему любви («Кыйсса-и Тагир-Зухра», «Кыйсса-и Сайфулмулюк») и др.

dramatic, instructive events or circumstances.
Many K. Processe migrant subjects, various legends, traditions and myths («Kyssai Rabguzi», «Kyssai Yusuf», «Kyssai Dzhumdzhuma», etc.). K. Conflict is characterized by its sharpness, and sometimes tragic character; often real life is intertwined with fantastic subjects in it («Kyyssai Salsal», «Kyssai Saitbattal»), or it reveals the theme of love (and «Kyyssai Takhir-Zuhra», «Kyyssai Sayfulmulyuk» and others).

– Л –

ЛЕЙТМОТИВ (нем. *leitmotiv* – «төп, алып баручы мотив») – аерым бер әсәрдә, яки бер

ЛЕЙТМОТИВ (от нем. *leitmotiv* – «ведущий мотив»), регулярно воспроизводимый в

LEITMOTIF (German *Leitmotiv* – leading motive) is a sense motive, regularly

авторның әсәрләр циклында, яки авторның бөтен иҗатында кабатланып торучы мотив.
Әсәрнең кабатланып торучы структур элементы буларак, деталь – сөйләм детале, портрет яки пейзаж детале рәвешендә тәкъдим ителергә мөмкин. Бер авторның төрле әсәрләрендә Л. буларак, гадәттә аның тарафыннан кулланыла торган сюжет борылышы, сөйләүченең үзенә генә хас фикере булу, персонажның сюжеттагы типик функциясе файдаланырга мөмкин.

отдельном сочинении, или же повторяющийся в цикле произведений или в творчестве автора смысловой мотив.
Повторяющийся элемент структуры произведения может быть представлен деталью – речевой, портретной или пейзажной. Л. в различных сочинениях одного автора может явиться стандартный для него поворот сюжета, особая точка зрения повествователя в её «пространственном» выражении, типичная сюжетная функция персонажа.

reproduced in a separate essay, or repeating in a cycle of works or in the works of the author's.
The repeating element of a work piece structure can be represented by the following details: voice, portrait or landscape. L. of different works of the same author can have a standard plot twist, a particular point of view of the narrator in its «spatial» terms, a typical feature of a character.

ЛЕКСИК ЧАРАЛАР – аерым шартларда куллану ярдәмендә сурәт тудыручы сүзләр.
Синонимнар – бер үк әйбер яки күренешне белдереп, аның төрле төсмерләрен ачыграк чагылдырып килүче сүзләр.
Антонимнар – капма-каршы мәгънәдәге сүзләр, бер-берсеннән шактый аерылган, капма-каршы образлар

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА – слова, при определенных условиях создающие образность.
Синонимы – близкие по значению, выражающие оттенки одного понятия слова.
Антонимы – слова с противоположными значениями; служат для создания ярких контрастных образов.

LEXICAL MEANS – words that create figurativeness under certain conditions.
Synonyms are the words that are similar in meaning, but different in sound, and express nuances of one concept.
Antonyms are the words with opposite meanings; they serve to create a bright contrasting images.
Homonyms are the words that are different in meaning, but

тудыруда кулланыла.
Омонимнар – әйтелеше һәм язылышы бер үк, әмма мәгънәләре төрле булган сүзләр. Омофон, омограф, омоформалар тулы булмаган омонимнар булып төгәлләшә.
Сүз уйнату – шаяру, охшаш сүзләр ярдәмендә яңа мәгънә җиткерү.
Архаизм – искергән, кулланылыштан төшеп калган гыйбарә, сүз яки грамматик форма. А. билгеле бер заман, иҗтимагый тормыш белән бәйле, чор героен ачарга ярдәм итә.
Неологизм – тормыш, яшәеш үзгәрү нәтиҗәсендә барлыкка килгән яңа сүзләр, фразеологик гыйбарәләр, алынмалар.
Гади сөйләм сүзләре дә әсәр тукымасында сурәт тудыручы сүзләргә әверелергә мөмкин. Шул төркемгә кергән вульгаризмнар тупас, ямьсез яки ялгыш кулланылган сүзләрне үз эченә ала.
Жаргон – гомумхалык сөйләмнән аерылып торучы, билгеле бер иҗтимагый төркем вәкилләре сөйләшүенә

Омонимы – слова, одинаковые по звучанию и написанию, но разные по значению (смыслу). Подразделяются также неполные омонимы: омофоны, омографы, омоформы.
Каламбур – шутка, создание нового значения с использованим похожих слов.
Архаизмы – устаревшие слова, обороты речи, грамматические формы; служат в произведении для воссоздания колорита ушедшей эпохи, определенным образом характеризуя персонажи.
Неологизм – новые слова, фразиологические обороты, взаимовствования, появляющиеся в языке из-за измениний в общественной жизни.
В литературном тексте слова из разговорной лексики также могут использоваться для создания образности.
К ним относятся вульгаризмы – грубые слова или выражения.
Жаргон – лексика,

similar in sound and spelling. Incomplete homonyms: homophone, homograph, omoforma.
Pun – a joke, creation of a new meaning with the help of similar words.
Archaisms are outdated words, figures of speech and grammatical forms. They serve to recreate the colour of a bygone era in fiction and to depict a character in a certain way.
Neologism are new words, idioms, borrowings that appear in the language because of the changes in social life. Modern examples of neologisms are: hacker, display, design, shadow economy, hotline, etc.
Vulgarisms are rude words or expressions.
Jargon is a conventional language of a small social group which is different from the popular language, mainly in vocabulary (e.g., J. of sailors: to swallow the anchor, bubblehead and others.
Dialecticisms are the words and idioms which are not included in the general vocabulary of the

хас булган лексика.
Диалектизмнар – аерым төбәкләрдә генә яши торган, уртак милли телгә үтеп кермәгән сүзләр һәм фразеологизмнар. Әдәби әсәрләрдә җирле колорит тудыру яки сөйләмә аша персонажны тулырак ачу өчен Д. кулланыла.
Профессиональ лексика / һөнәри лексика – билгеле бер белгечлеккә караган кешеләр телендә кулланыла торган махсус сүзләр, сүзтезмәләр җыелмасы.
Алынма сүзләр – бер телгә икенче телдән кергән сүзләр, сүзтезмәләр җыелмасы.
Калька – турыдан-туры башка телдән тәрҗемә итеп алынган яки башка телдәге үрнәккә охшатып төзелгән сүзләр, гыйбарәләр.

используемая небольшой социальной группой.
Диалектизмы – слова и фразиологизмы, не входящие в лексику общего национального языка, употребляющиеся в основном в определенной местности и использующиеся в литературных произведениях для создания местного колорита или речевой характеристики персонажей.
Профессионализмы / профессиональная лексика – слова и выражения, свойственные речи какой-либо профессиональной группы.
Заимствования – слова или выражения, взятые из другого языка.
Калька – заимствование буквальным переводом соответствующей языковой единицы слова, выражения и фразы.

national language, and used mainly in a particular area and in literary works to create a local colour or voice characteristics of the characters.
Professionalisms / professional vocabulary are the words and expressions that are peculiar of speech of any professional group (e.g., professional vocabulary used by doctors: diagnosis, anaemia, clinical finding, etc.).
Borrowings are the words or phrases taken from another language.
Calque is a means of borrowing with the help of a literal translation of a relevant language unit, expressions and phrases (*pathfinder* – *eztabar*, etc.).

ЛИРИКА (гр. *lira* – «кыллы инструмент») – әдәбиятның тормышны теге яки бу ситуация-хәлләр тудырган аерым бер халәт, уй, фикер,

ЛИРИКА (от гр. *lira* – «струнный музыкальный инструмент») – один из основных родов литературы, отражающий жизнь с

LYRIC POETRY (Greek *Lira* – “stringed musical instrument”) is one of the main branches of literature, which reflects life with the help of

хис, кичерешләр аша лирик «мин» исеменнән сурәтләүче төре. Л.ның үзәгендә караш, тәэсир, кичереш образы тора, кешенең эчке, рухи дөньясын гәүдәләндерүне алга куя.

Л. әсәр кыска, чагыштырмача кечкенә күләмле, биредә образлылык читләтеп әйтүгә нигезләнә, аңланып бетмәгән мәгънәләр символик, аллегорик образлар аша белдерелә. Монда сәнгатьле, аһәңле сөйләм, экспрессив тыгыз сурәт, һәр сүз мәгънәви һәм эмоциональ көчкә ия, сурәт, тойгы, яңгыраш, ритм, аваз да үзләренә шул вазифаны беркетә.

Сүз сәнгатенең бу төре жанр үзенчәлекләре белән дә аерылып тора. Тематик яктан ул пейзаж лирикасы, күңел лирикасы, гражданлык лирикасы, сәяси лирика, фәлсәфи лирика кебек жанрларны берләштерә; формасы ягыннан ода, шигырь, элегия, җыр, -монолог, шигырь-диалог, кебек төркемнәргә аерыла.

Пейзаж лирикасы табигать белән бәйле хис-кичерешне

помошью изображения отдельных состояний, мыслей, чувств, впечатлений и переживаний человека, вызванных теми или иными обстоятельствами.

Повышенная эмоциональность содержания Л. произведения связана и с соответствующей формой выражения: она требует сжатой, выразительной художественной речи, каждое слово которой несет особую смысловую и эмоциональную нагрузку; косвенное, переносное или иносказательное значение слова выдвигается на первый план.

Содержание и форма стихотворений изменялись в связи с развитием литературы. Различают лирические жанры по тематике: гражданскую (общественно-политическую), пейзажную, любовную (интимную) и философскую лирику, а по форме – ода, стихотворение, элегия, песня, стихотворение-диалог и т.д.).

В пейзажной лирике на

images of individual states, thoughts, feelings, impressions and experiences of a person, caused by various factors.

Increased emotional content of L.P. is connected with a relevant form of expression: it requires a concise, expressive speech, every word of which has a special meaning and emotional load; indirect, figurative or allegorical meaning of the word comes to the fore.

The content and form of poems changed due to the development of literature. Now lyrical genres arebdistinguished according to the topics – civil (socio-political), landscape, love (intimacy) and philosophical lyrics, and according to the form – an ode, a poem, an elegy, a song, a dialogue-poem, etc.).

Persona’s attitude to the nature is in the foreground in landscape poetry. A poet recreates the image of nature and expresses his attitude towards it through certain details («Spring» by N.Arslanov, «Moon melody» by I.Yuzeev, «That is my native

җиткерүгә корыла. Аерым детальләр аша шагыйрь табигать образын тудыра һәм шуңа үз мөнәсәбәтен белдерә (Н.Арслановның «Яз», И.Юзеевның «Ай моңы», Р.Миңнуллинның «Шундый минем туган ягым», «Һәркайсының үз моңы» һ.б.).

Гражданлык (җәмгыяви-фәлсәфи) лирикасында җәмгыятьтәге, халык тормышындагы вакыйга-хәлләр нәтиҗәсендә туган хис-кичереш аша шагыйрьнең җәмгыятьтәге тәртипләргә мөнәсәбәте ачыла (М.Җәлилнең «Җырларым», Ф.Кәримнең «Ватаным өчен», «Ант», Н.Арслановның «Атлантида» һ.б.).

Мәхәббәт лирикасы лирик геройның үз тормышындагы мизгелләре, хыяллары хакында сөйләвенә нигезләнә (Х.Туфан, С.Сөләйманова, И.Юзеев, Р.Фәйзуллин, Р.Гаташ һ.б. әсәрләре).

Фәлсәфи лирика, фикер әйтүгә, мөнәсәбәт белдерүгә йөз тота, хис-кичерешкә караганда фикер беренче планга чыга, кеше, яшәү

первый план выдвигается отношение лирического героя к природе. Через определенные детали поэт воссоздает образ природы и выражает свое отношение к ней («Весна» Н.Арсланова, «Лунная мелодия» И.Юзеева, «Вот такой мой родной край», «У каждого своя мелодия» Р.Миннуллина и т.д.).

В гражданской (общественно-философской) лирике отражается отношение поэта к общественно-значимым событиям современной ему жизни («Песни мои» М.Джалиля, «За Родину» Ф.Карима, «Атлантида» Н.Арсланова и т.д.).

Любовная (интимная) лирика обогащается чувствами и переживаниями, связанными с личной жизнью поэта, доминирует любовная тематика (Произведения Х.Туфана, С.Сулеймановой, И.Юзиева, Р.Файзуллина, Р.Гаташа и т.д.)

В философской лирике разносторонне раскрываются размышления лирического героя о смысле жизни

land», «Everyone has his their own tune» by R.Minnullin, etc.).

In civil (socio-political) lyrics we can see the poet's attitude to socially significant events of contemporary life («My songs» by M.Jalil, «For the Motherland» by F.Karim, «Atlantis» by N.Arslanov, etc.).

Love (intimate) lyrics is enriched with feelings and emotions associated with the personal life of the poet, and the themes of love dominate (works by Kh.Tufan, S.Suleymanova, I.Yuziev, R.Fayzullin, R.Gatash, etc.)

Reflections on the meaning of human life, on being and non-being are revealed diversely in philosophical lyrics («A man is still one of birds…» byS.Suleymanova, «Cold earth was warmed by a man,» «Oh, man,» «I have to find…» by I.Yuzeev, etc.).

мәгънәсе хакындагы уйланулар алга куела. (С.Сөләймискованың «Кеше барыбер кошлар нәселеннән…», И.Юзеевның «Салкын җирне җылыткандыр кеше», «Әй, кеше», «Мин табарга тиеш» һ.б шигырьләр).

(«Человек все же из рода птиц…» С.Сулеймановой, «Холодную землю согрел человек», «Эй, человек», «Я должен найти…» И.Юзеева и т.д.).

ЛИРИК ГЕРОЙ – лирикада автор образы; әсәрдә уй-хисләре, эчке халәте чагылыш тапкан, шагыйрьнең хисләреннән тыш, шул замандагы күпчелек кешеләргә хас уй-кичерешләрне гәүдәләндерүче образ.

Л. Г.ның шәхси кичерешләре аша шул чор кешеләренә хас уртак уй-тойгылар гомумиләштереп бирелә, шулар аша автор укучының күңеленә тәэсир итәргә омтыла, аны рухи яктан тәрбияли.

Шигырьдә автор-шагыйрь күңелендә туган хис-кичерешләр гәүдәләндерелсә дә, Л. Г. һәм шагыйрь тәңгәл туры килмәскә дә мөмкин. Автордан аермалы буларак,

ЛИРИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ – образ поэта в лирических произведениях, вырастающий из текста лирических композиций; образ, обобщающий явления жизни, через индивидуальное, личное переживание, выражающее мысли и чувства, характерные для многих современников.

Л. Г. отражает те или иные характерные, типические черты людей своего времени, оказывая огромное влияние на формирование духовного мира читателей.

Образ Л. Г. не следует прямолинейно отождествлять с личностью поэта, хотя и отражает его личные переживания, связанные с теми или иными событиями жизни, с его отношением к

PERSONA is an image of a poet in the lyrical works, which grows out of the text of lyrical compositions; the image that generalizes phenomena of life through individual, personal experience which expresses thoughts and feelings that are typical of many of many contemporaries of a poet.

P. reflects certain characteristical and typical features of the people of the time, exerting enormous influence on the spiritual world of readers.

The image of P. should not be straightforwardly identified with the personality of the poet, but it also reflects his personal experiences associated with certain life events, with his attitude toward the nature, life

Л. Г. сурәтләү предметы да булып тора.
Б.Корман Л. Г.ның дүрт төрен аерып күрсәтә: автор үзе, автор-хикәяләүче, рольгә кергән Л. Г. һәм тар мәгънәдә кулланылучы Л. Г.

природе окружающим, к жизни.
Б.Корман выделяет четыре типа Л. Г.: собственно автор, автор-повествователь, герой ролевой лирики и Л. Г., воспринимающийся в узком понимании.

and people.
B.Korman distinguishes four types of P.: an author himself, an author-narrator, a character of role lyrics and P. in the narrow sense.

ЛИРИК ЧИГЕНЕШ – автор сөйләменең бер формасы, эпик һәм лиро-эпик әсәрләрдә язучының сурәтләнгән вакыйгаларга, күренешләргә, тирә-юньгә, геройларга мөнәсәбәтен, лирик, фәлсәфи уйлануларын белдерергә ярдәм итүче композицион-стилистик алым.
Сюжеттан тыш элементларның берсе буларак, Л. Ч. әдәби әсәрнең идея-эчтәлеген, автор позициясен ачуда ярдәм итә. Автор идеалы дөньясына алып кереп, укучыга аның тере образын күзалларга мөмкинлек бирә.
Л. Ч. бигрәк тә поэзиягә – шигъри роман һәм шигъри повестьларга хас, прозада да еш очрый (Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять»,

ЛИРИЧЕСКОЕ ОТСТУПЛЕНИЕ – композиционно-стилистический прием, заключающийся в отклонении автора от прямого сюжетного повествования; авторская речь в эпическом или лиро-эпическом произведении, рассуждение, высказывание, выражающее непосредственное отношение к изображаемому или имеющее косвенное отношение к нему.
Л. О. относится к внесюжетным элементам произведения, содействует раскрытию идейного содержания произведения и выражению авторской позиции.
Л. О. присуще поэзии – стихотворным романам и

LYRICAL DIGRESSION is a compositional and stylistic device, which consists in the author’s deviation from direct storytelling; the author's speech in an epic or lyric-epic work, reasoning, saying that express direct relation to the depicted object, or indirect relation to it.
L.D. refers to the elements of work which are out of plot, promotes the disclosure of ideological content of the work and the author's position. L.D. is typical of poetry – poetic novels and stories, but also often occurs in prose. («Unspoken will», «The memories of Gulyandam-tutash» by A.Eniki, «A man leaves – a song remains», «There, where cranes nest» by M.Magdeev).

«Гөләндәм туташ хатирәсе», М.Мәһдиевнең «Торналар төшкән җирдә», «Кеше китә – җыры кала»).

повестям, часто встречается и в прозе. («Невысказанное завещание», «Воспоминания Гуляндам-туташ» А.Еники, «Человек уходит – песня остается», «Там, где гнездятся журавли» М.Магдеева).

ЛИРО-ЭПИК ТӨР – үзенә эпик һәм лирик төргә хас сыйфатларны туплаган төрара форма.
Эпиклык хикәяләү, сюжетлылык, вакыйгалар чылбыры, персонажлар системасы хәрәкәт итүдә күренә.
Лирик башлангыч исә лирик герой образы, аның хис-кичереше бирелеше, тезмә форма, кече формага һәм психологизмга омтылу кебек якларда чагыла, лирикага хас образ-детальләр, композицион алымнар аша үткенәйтелә.
Л.-Э.да тормыш-чынбарлык символ, метафора, киная яки читләтеп әйтү аша түгел, ә эпик яссылыкта турыдан-туры сурәтләнә.
Ул үз эченә поэма, мәсәл, баллада, бәет, дастан, шигъри

ЛИРО-ЭПИЧЕСКИЙ ВИД – смешанная форма художественной литературы, сочетающая в себе признаки лирики и эпоса, где сюжетное повествование соединяется с эмоционально-медитативными высказываниями повествователя, создающими образ лирического «я». Переплетение в целостном художественном построении стиха и сюжета закрепляет в композиционно-речевом единстве связь двух типов изображения человека: через поступки, мысли и чувства героев и через переживания и оценки, которые действующие лица вызывают у автора.
Основными Л.-Э жанрами являются поэма, басня, баллада, баит, дастан, повесть

LYRO-EPICS is a mixed form of fiction that combines the features of lyric poetry and epos, where the narration is connected to the emotional and meditative statements of a narrator, which create an image of the lyric «I». Entwinement in the general poetic structure of a verse and a plot establishes the connection of two types of image of a man in a compositional and speech unity: through actions, thoughts and feelings of the characters and through the experiences and assessments that the characters evoke in the author.
The major L.-E. genres are a poem, a fable, a ballad, ad astan, a novel in verse («A nightingale and a spring» by M.Jalil, «Along the main street» by A.Davydov, «After a sleepless night» by A.Davydov,

повесть, шигъри роман кебек жанрларны ала (М.Җәлилнең «Сандугач һәм чишмә», С.Батталның «Олы юл буйлап», «Чирмешән якларында», Ә.Давыдовның «Йокысыз төннән соң», Р.Харисның «Исемсезләр» әсәрләре).

в стихах, роман в стихах («Соловей и родник» М.Джалиля, «По главной улице» С.Баттала, «После бессонной ночи» А.Давыдова, «Безимянные» Р.Хариса) и т.д.

«Untitled» by R.Kharis), etc.

– М –

МӘГЪРИФӘТЧЕЛЕК РЕАЛИЗМЫ – реализм иҗат юнәлеше үсешендә барлыкка килгән әдәби агым, иҗат методы. Мәгърифәтче язучылар әдәбият-сәнгатьтә гыйлем, мәгърифәт һәм әхлак мәсьәләләрен гәүдәләндерү аша җәмгыятьне уңай якка үзгәртергә омтылалар, аң-белемгә, әдәп-әхлакка, югары идеалларга, рухи камиллеккә өндәү алгы планга чыгарыла. Әдәби әсәрнең нигезенә салынган вакыйга-хәлләр заман чынбарлыгыннан алына, кешегә тирәлекнең уңай һәм тискәре йогынтысы ассызыклап барыла. Сюжет барышында персонажлар капма-каршы ике төркемгә –

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЙ РЕАЛИЗМ – литературное течение (метод), сформировавшееся в ходе развития реалистического направления, идейной основой которого явилась просветительская идеология. Писатели-просветители на литературу возлагали задачу пропаганды просвещения и исправления нравов и путем достижения научно-технического прогресса, распространения необходимых для жизни знаний, духовного совершенства мечтали улучшить жизнь народа и поднять его культурный уровень. В произведениях

EDUCATIONAL REALISM – the literary trend (method) created in process of the realistic direction, which ideological basis was the educational ideology. Writers educators assigned to literature a problem of educational promotion and correction of customs, and they wished to improve people’s life and to improve the culture by achievement of scientific and technical progress, and an expansion of knowledge, necessary for life and spiritual perfection. Human life is reflected truthfully in works of writers educators and hero’s dependence on the environment surrounding him, which is

уңай һәм тискәре геройларга бүленә. Мораль-әхлакый характердагы конфликт идеаллаштырылган уңай герой файдасына хәл ителә, ә тискәреләре җиңелүгә дучар була. Әдәби әсәрдә автор фикере, билгеле бер караш раслана яисә кире кагыла.
Татар әдәбиятында бу агым XIX гасырның соңгы чирегендә формалаша, Ф.Кәриминең «Җиһангир мәхдүмнең авыл мәктәбендә укуы», М.Акъегетнең «Хисаметдин менла», З.Бигиевның «Меңнәр яки гүзәл кыз Хәдичә», Г.Исхакыйның «Кәләпүшче кыз», «Өч хатын берлә тормыш», Г.Тукайның «И, каләм» һ.б. әсәрләре шул алымнарга таянып иҗат ителә.

писателей-просветителей герои делятся на два противополжных лагеря, особое внимание уделяется зависимости героя от окружающей среды, под которой подразумеваются морально-нравственные отношения людей. Конфликт решается в пользу идеализированного положительного героя, тем самым утверждается эстетический идеал автора.
В татарской литературе данное течение формируется в последней четверти XIX века. Произведения «Учеба Джангира-махдума в сельской школе» Ф.Карими, «Хисаметдин менла» М.Акъегетзаде, «Тысячи, или Красавица Хадича» З.Бигиева, «Тюбетейщица», «Жизнь с тремя женами» Г.Исхаки, «О, перо!» Г.Тукая являются яркими примерами просветительского реализма.

meant as the moral relations of people, is shown. The conflict is solved in favor of the idealized hero, so the esthetic ideal of the author is approved. In the Tatar literature this trend is formed in the last quarter of the 19th century. The works «Dzhangir-makhdum's Study at Rural School» by F.Karimi, «Hisametdin mullaa» by M.Akjegetzade, «Thousands, or Beautiful Hadicha» by Z.Bigiyev, «Tyubeteyshchitsa», «Life with three wives» by G.Iskhaki, «Oh, a feather! » by G.Tukay are striking examples of educational realism.

МӘДХИЯ – мактау эчтәлегендәге лирик жанр. Танылган шәхесләрнең, күпчелек очракта хакимият

МАДХИЯ (ОДА) – лирический жанр, посвященный восхвалению достоинств и заслуг

MADHIA (ODE) is a lyrical genre devoted to praising the merits and achievements of a famous person, in most cases,

вәкилләренең – патша, хөкемдарларның шәхесен – эш-гамәлләре, яшәеше мактала, яисә нинди дә булса тантаналы бәйрәмнәр уңае белән иҗат ителә. М.гә гадәттән тыш арттыру, гиперболаштыру, чагыштырмача купшы стиль хас.
М.нең аерым үрнәкләре Й.Баласагунлы («Котадгу белек»), М.Кашгарый («Диване лөгатет эт-төрек»), Рабгузый, Котб, Хәрәзми, С.Сараи иҗатларында урын ала. Алга таба М. жанры тагын да активлаша һәм дөньяви эчтәлек белән сугарыла (Гали Чокрыйның «Мәдхе Казан», Г.Тукайның «Мәдхия» һ.б.).
Бүгенге татар шигъриятендә М. Р.Фәйзуллин («Төнге мәдхия»), Р.Гаташ («Остазга гимн-хат») һ.б. иҗатында очрый.

знаменитой личности, в большинстве случаев представителей власти, царей, военноначальников, а также произведение, созданное по случаю различных торжеств, праздничных событий. Для М. характерны гиперболизация деталей и моральных качеств конкретного человека, возвышенный пафос и высокий стиль изложения.
В тюрко-татарской литературе образцы жанра М. наблюдаются в творчестве Ю.Баласагуни («Кутадгу билиг»), М.Кашгари («Диване ...»), Рабгузи, Котба, Хорезми, С.Сараи. В дальнейшем он еще больше активизируется и обогащается светским содержанием («Ода Казани» Гали Чокрыя, «Мадхия» Г.Тукая и т.д.).
В современной татарской поэзии М. имеет место в творчествах Р.Файзуллина («Ночная ода»), Р.Гаташа («Гимн-послание учителю» и т.д.).

government officials, kings, military commanders, and also it is a work created on the occasion of various celebrations, holiday events. They are characterized by exaggeration of details and moral qualities of a particular person, pathos and a high style of presentation.
In the Turko-Tatar literature the examples of the M. genre can be observed in the works by Yu. Balasaguni («Kutadgu bilig»), M.Kashgari («Divane…»), Rabguzi, Kotb, Khorezmi, S.Sarai. Later, it was activated and enriched with a secular content («Ode to Kazan» by Gali Chokry, «Madhia» by G.Tukay, etc.). In the modern Tatar poetry, M. takes place in the works by R.Fayzullin («Night Madhia»), R.Gatash («A hymn-message to the teacher,» etc.).

МӘРСИЯ – Шәрык һәм татар

МАРСИЯ – один из

MARSIA is one of the oldest

әдәбиятында вафат булган кешеләрне, кагыйдә буларак, танылган шәхесләрне мактау, аның күркәм сыйфатларын, гамәлләрен бәян итү шигыре. М. үзенең жанрлык хасиятләре, мактауга нигезләнүе белән мәдхияне хәтерләтә, ләкин, соңгысыннан аермалы буларак, үлгән кешене мактый, олылап искә ала.
М.нең беренче үрнәкләре М.Кашгарыйның «Диване лөгатет-эт төрк» әсәрендә урын ала һәм алга таба XIX-XX йөз башы әдипләре Г.Утыз Имәни («Мәрсия-и Хәмидә»), Акмулла («Дамелла Шиһабетдин хәзрәтнең мәрсиясе»), Г.Тукай («Хөрмәтле Хөсәен ядкяре»), Ш.Бабич («Тукай үлгәч») һ.б. иҗатында үстерелә.

древнейших поэтических жанров в восточных литературах, где выражается скорбь по поводу смерти известной личности, перечисляются его положительные черты характера, благопристойные деяния. М. в определенной степени похожа на мадхию, однако в отличие от последнего, посвящается ушедшим из жизни.
Первые образцы М. встречается в произведении М.Кашгари «Диване…» и достигает особых вершин в своем эстетико-художественном развитии в татарской поэзии XIX-начала XX века в творчествах Г.Утыз Имяни («Марсия-и Хамида»), Акмуллы («Марсия уважаемому Шигабутдину хазрат»), Г.Тукая («Памяти уважаемого Хусаина»), Ш.Бабича («После смерти Тукая») и т.д.

genres of poetry in Oriental literature, where grief over the death of a famous person is expressed, his positive traits and good deeds are listed. M. is similar to Madhia to some extent, but unlike the latter, it is dedicated to the departed.
The first samples of M. can be found in M. M.Kashgari’s work «Divane…» and it reaches a particular heights in its aesthetic and artistic development in the Tatar poetry of the 19th and the early 20th centuries in the works by G.Utyz Imyani («Marsia-i and Khamida»), Akmulla (Marcia to respected Shigabutdinov khazrat»), G.Tukay («In memory of respected Husaen»), Sh.Babich («After Tukay’s death»), etc.

МӘСӘЛ – аллегория, киная аша читләтеп әйтүгә, әдәп-әхлак, акыл өйрәтүгә нигезләнгән дидактик

БАСНЯ – краткое, нравоучительное произведение с аллегорическим смыслом,

FABLE is a short, moralizing work with an allegorical meaning of a didactic and moralizing nature.

характердагы кыска хикәя.
М. тормыштагы гыйбрәтле яки кимчелекле күренешләрне аллегорик образлар каршылыгы аша сурәтләп, әхлакый гомумиләштерү белән тәмамлана. М. сюжетның шартлылыгы, вакыйгаларның җыйнак булуы белән аерылып тора; анда аллегорик образлар үзәктә тора, гадәттә, хайваннар, җәнлекләр, үсемлекләр дөньясы яки җансыз предметлар сайлана, алар халык аңында яшәп килгән бер сыйфатны беркетә; чыгарылган әхлакый нәтиҗә – мораль булып тора.
Г.Тукай («Умарта корты вә чебеннәр», «Ташбака илә Куян», «Каз» һ.б.), М.Гафури («Сарыкны кем ашаган?», «Эт һәм Куян», «Үрдәк белән Лачын» һ.б.), Ә.Исхак («Бюрократ һәм хат» һ.б.) кебек әсәрләре М. жанрында иҗат ителгән иң матур әсәр үрнәкләре булып тора.

дидактико-нравоучительного характера.
Б. относится к малым повествовательным жанрам; в них активно используются олицетворения, аллегории и образный параллелизм; персонажами часто выступают животные, растения и предметы; которые являются олицетворением тех или иных качеств человека; где присутствуют комизм, мотивы социальной критики; дидактические умозаключения являются моралью.
Самыми яркими образцами Б. в татарской литературе являются произведения Г.Тукая («Пчела и мухи», «Черепаха и Заяц», «Гусь» и т.д.), М.Гафури («Собака и Заяц», «Утка и Сокол» и т.д.), А.Исхак («Бюрократ и письмо») и т.д.

F. refers to small narrative genres; Personification, allegories and figurative parallelism are widely used there; Characters often represented as animals, plants and objects, which are the embodiment of certain human qualities. There are humour, the motives of social criticism; didactic conclusions is the moral of F.
The most striking examples of F. in the Tatar literature are works by G.Tukay («The bee and the fly», «The tortoise and the hare,» «Goose», etc.), M.Gafuri («The dog and the hare,» «The duck and the falcon», etc.), A.Iskhak («The bureaumole and a letter «), etc.

МЕЛОДРАМА (гр. *melos* – «җыр», *drama* – «драма») – драматургиянең үткен

МЕЛОДРАМА (гр. *melos* – «песня»; *drama* – «действие») – жанр драматургии; пьеса с

MELODRAMA (Greek *melos* – a song; *drama – an drama*) is a genre of dramaturgy; a play

интригага, гадәттән тыш эмоциональлеккә, яхшылык һәм явызлыкның кискен каршылыгына нигезләнгән, әхлакый үгет-нәсыйхәт тенденциясе өстенлек иткән жанры.
М.да характер сыйфатлары белән аерылып торган, еш кына әйләнә-тирәдәгеләр белән каршылыкка кергән геройлар сурәтләнә һәм көтелмәгән борылышларга бай булган вакыйгалар тезмәсе тәэсирле чишелеш белән тәмамлана. Тамашачы күңелендә теләктәшлек тапкан геройлар ахырда бәхеткә ирешә, эмоциональ тәэсир итүне арттыру максатында музыка киң кулланыла.
Сюжетның үзенчәлекле үстерелеше, романтик традицияләргә хас булганча, персонажлар характерын кискен каршылыктагы сыйфатлары аша бирү, сентиментальлек, эмоциональлек һ.б. М.ның төп билгеләре буларак билгеләнә.
Татар драматургиясендә М.

острой интригой, преувеличенной эмоциональностью, резким противопоставлением добра и зла.
Действующие лица М. имеют необычайную судьбу, наделены исключительными чувствами, которые попадают в неправдоподобно сложные ситуации. После многих превратностей судьбы добродетельные герои всегда одерживают победу. В целях оказания на зрителя сильного эмоционального воздействия, в М. широко использовалась музыка.
Главными отличительными чертами М. являются: своеобразное развитие сюжета, которое заключается в том, что события, развиваясь, приводят к восприятию зрителем (читателем) художественно-мотивированной идее незыблемости «вечных идеалов».
В татарской драматургии первым к жанру М. в нач. XX в. обратился М.Файзи («Жалкая»). В современном

with an acute intrigue, exaggerated by emotionality, a sharp opposition of the good and the bad.
Characters of M. have extraordinary destiny, they are endowed with an exceptional senses and get into incredibly complex situations. After many tricks of fortune positive characters always win. In order to provide the viewer with a strong emotional impact, music is widely used in M.
The main features of M. are the following: orogonal plot development, which lies in the fact that the events, developing, lead to the perception of viewers (readers) of an artistic and motivated idea of the inviolability of the «eternal ideals».
The first person to relate to the gengre of M. in Tatar drama in the early 20th century was M.Fayzi («Pathetic»). Today R.Sagdi («Broken Bracelet»), I.Mahmutova («You are my only one»), T.Minnullin («I was looking for you, my love») and others work actively in the modern Tatar performing arts in

жанрына беренчеләрдән булып М.Фәйзи мөрәҗәгать итә («Кызганыч»). Хәзерге татар сәхнә әдәбиятында М. жанры Р.Сәгъди («Сынган беләзек»), И.Мәхмүтова («Син бит минем бер генәм»), Т.Миңнуллин (“Син бит минем бер генәм”) һ.б. драматурглар иҗатында үстерелә.

татарском сценическом искусстве в жанре М. активно работают Р.Сагди («Сломанный браслет»), И.Махмутова («Ты моя единственная»), Т.Миннуллин («Искал тебя, любимая») и др.

the genre of M.

МЕМУАР (фр. *memoires* – «истәлекләр») – документаль әдәбиятның жанр формасы, иҗтимагый-сәяси, әдәби барышта катнашкан затның замандашлары, үзе яшәгән дәвер турындагы язмалары.
Татар әдәбиятында М. жанр XX гасыр башында калыплаша *(Кара: Автобиография).* XX-XXI йөзләр чигендә истәлек җанры үсеш кичерә (М.Мәһдиевнең «Ачы тәҗрибә», Т.Галиуллинның «Замана балалары», «Гомер тәлгәшләре» һ.б.) А.Гыйләҗевнең «Йәгез, бер дога»).
Ике гасыр чиге татар әдәбиятында

МЕМУАР (от фр. *memoires* – «воспоминания») – разновидность документальной литературы, представляющей собой повествование свидетеля общественно-политической, литературно-художественной жизни о современниках и о своей эпохе.
В татарской литературе жанр М. формируется в начале XX века *(См: Автобиография).* На стыке XX-XXI в. жанр воспоминания получает широкое развитие («Горький опыт» М.Магдеева, «Дети своего времени», «Гроздья жизни» Т.Галиуллина, «Давайте, помолимся!» А.Гилязова).

MEMOIRS (French *memoires* – memories) is a kind of nonfiction, which is the story of a witness of a socio-political, literary and artistic life about the contemporaries and of the era.
In Tatar literature the genre of M. was formed in the early 20th century (See: *autobiography*). At the junction of the 20th-21th cc., Tatar memoiristics was developing within the genre of memoirs («Bitter experience» by M.Magdeev, «The children of our time», «The racemes of life» by T.Galiullin, «Let us pray!» by A.Gilyazov).
At the junction of the 20th and 19th centuries, Tatar memoirs were developing within the

мемуаристиканың эссе (М.Галиев прозасы), сәяхәтнамә (юлъязмалар) (Т.Әйди прозасы), документаль повесть (Г.Ахунов, Р.Фәизев, А.Вәлиев прозасы һ.б.) кебек жанрлары үсеш кичерә. Публицистик язмаларның күпчелеге мемуаристикага тартымлыгы белән үзенчәлекле (Ә.Еникинең «Кояш баер алдыннан»).

На стыке XX-XIX вв. татарская мемуаристика развивается в рамках жанров эссе (проза М.Галиева, саяхатнамэ (путевые записки) (проза Т.Айди), документальной повести (проза Г.Ахунова, Р.Фаизова, А.Валиева и т.д.). Публицистические записи все больше тяготеют к мемуаристике (А.Еники «Перед закатом»).

genres of essay (M.Galiev's prose, sayakhatname (travel notes) (T.Aydi's prose), documentary novels (G.Ahunov's, R.Faizov's, A.Valiev's prose, etc.), journalistic records (A.Eniki's «Before sunset»).

МИФ (бор. грек. *mythos* – «сөйләү, хикәят«) – борынгыларның дөньяның барлыкка килүе, Аллалар, каһарманнар турындагы уйдырмалары, күзаллаулары һәм хыялда туган фантастик образлар, персонажлар хакындагы хикәятләре. Борынгы кешеләр тарафыннан М.-да тудырылган бу образлар (аллалар, ияләр, рухлар, мифик затлар) чынбарлыкта булган, реаль җан ияләре кебек сурәтләнәләр. Алар борынгылар өчен тормышны, чынбарлыкны, табигатьне кабул итү, танып-белү һәм

МИФ (от гр. *mythos* – «слово, сказание, предание») – древние народные сказания о богах и легендарных героях, о происхождении мира и жизни на земле, представляющие представления людей о мире и месте человека в нем. создание коллективной общенародной фантазии, обобщённо отражающее действительность в виде конкретных одушевлённых существ (богов, героев, демонов, «духов»), которые мыслятся первобытным сознанием как вполне реальные; древнейшее сказание, являющееся

MYTH (from Greek *mythos* – "a word a legend, a tale") is an ancient folk tale of gods and legendary heroes, the origin of the world and life on earth, transmitting the way people thought about the world and man's place in it; the creation of collective imagination of the whole people, reflecting generalized reality in the form of specific animate beings (gods, heroes, demons, «spirits»), which are considered quite real by the primitive consciousness; an ancient legend, which is the artistic narration of the most important natural and social phenomena,

аңларга тырышу чарасы буларак хезмәт итә.
М.-ны өйрәнү традициясе антик чор фәлсәфәсенә барып тоташа. Ул заманда борынгыларның мондый күзаллауларына тәнкыйди күзлектән чыгып бәя бирелә. Аристотель М.ның килеп чыгышын кешеләрнең табигатьтәге аңлатып булмый торган күренешләргә таң калудан килеп чыккан дип карый һәм аларның дөньяны танып-белү мөмкинлегенә җитди игътибар бирми. Бары тик XIX йөздә М. кешелек мәдәнияте нигезләрен эзләүгә юнәлдерелгән махсус хезмәтләрнең өйрәнү объекты буларак карала башлый.
М.-ның тарихи тамырларын өйрәнүче күпчелек галимнәр (Дж.Фрэзер, К.Юнг, К.Леви-Стросс, Н.Фрай, Ф.И.Буслаев, А.А.Веселовский, В.Я.Пропп, Е.М.Мелетинский) төрле мәдәниятләргә караган халыкларның мифологиясендә уртак яклар булуына игътибар итәләр. Бервакытта да бер-берсе белән аралашмаган халыклар

художественным повествованием о важнейших природных и социальных явлениях и служащее в древнем обществе средством объяснения и понимания мира.
Традиция исследования М. восходит к античной философии, где сформировалось весьма критическое отношение к антропоморфным верованиям древних. Аристотель объяснял появление М. чувством удивления людей перед необычными явлениями и, по-видимому, также не придавал им серьезного познавательного значения. Только в конце XIX в. М. становится объектом специальных исследований, ориентированных на поиск первооснов человеческой культуры.
Большинство исследователей, изучавших исторические корни мифов (Дж. Фрэзер, К.Юнг, К.Леви-Строс, Н.Фрай, Ф.И.Буслаев, А.А.Веселовский, В.Я.Пропп, Е.М.Мелетинский), пришли к

and which serves in the ancient society as a means of explaining and understanding the world.
The tradition of M. analysis dates back to the ancient philosophy, where a very critical attitude to the ancient anthropomorphic beliefs was formed. Aristotle explained the appearance of M. by the people’s sense of wonder before unusual phenomena, and, apparently, also give them serious cognitive significance. Only in the late nineteenth century M. becomes the object of special studies aimed at finding fundamental principles of human culture.
Most of the researchers who studied the historical roots of myths (J.Fraser, K.Jung, K.Levi-Strauss, N.Fry, F.I.Buslaev, A.A.Veselovsky, V.Ya.Propp, E.M.Meletinsky) came to the conclusion that the products of imagination of people of different cultures have common features. In the myths of different ethnic groups which have never come into contact with each other, there can be found similar mechanisms of

М.-да тотрыклы символ һәм сюжет тудыру ысулы, охшаш конфликтлар һәм хикәяләү булуы ачыклана. М.-ны структур яктан өйрәнү аларда күпсанлы символлар һәм аллегорияләр аша дөньяда яңа гармония тудырырга омтылыш булуы турында нәтиҗә ясарга мөмкинлек бирә.
Шуңа да игътибар итәргә кирәк: борынгы М.лар – табигый тудырылган, шул заман кешесе өчен бик әһәмиятле карашлар чагылышы. Ләкин М. иҗат итү шул чор белән генә чикләнми. Актив М. иҗат итү XVIII йөздә дә, XIX-XX йөзләрдә дә дәвам итә.
Яңа М. иҗат итү романтиклар эшчәнлегенә бәйле дип карала. Алар, беренчеләрдән булып, М.-ның әдәби егәре, аның «логикага буйсынмаган» мөмкинлекләре, синкретик булуы белән кызыксына башлый һәм шушы яссылыкта мәгърифәтчеләр белән бәхәскә дә керә. Романтиклар халык иҗатын, шул исәптән

заключению о том, что продукты фантазии людей разных культур обнаруживают общие черты. В разных этносах, никогда не соприкасавшихся друг с другом, в мифах обнаруживаются сходные механизмы образования устойчивых символов и сюжетов, сходные типы конфликтов и повествований, лежащие в основе художественных сказаний.
Важно отметить, что М. древних обществ – это М., созданные естественным образом, жизненно важные, постоянно воспроизводимые; однако собственно мифотворчество не исчерпывается этой исторической стадией. Интенсивное развитие мифотворчества обнаруживается и в XVIII, и в XIX-XX веках.
Истоки современного мифотворчества восходят к романтикам. Они одними из первых заинтересовались художественным потенциалом М., его

formation of stable symbols and plots, similar types of conflicts and stories behind the imaginative legends.
It is important to note that the myths of ancient societies are myths created naturally, vital ones, constantly reproducible; however, the actual myth-making is not confined only to this historic stage. Intensive development of myth-making can be observed in the eighteenth, nineteenth and twentieth centuries.
The origins of the modern myth-making date back to the romanticists. They were among the first to become interested in the artistic potential of the myth and its numerous features as «illogical logic», syncretism, and discussed this with enlighteners. Romanticists actually first tried to consider the spontaneous folk art, including mythology, as a manifestation of the supreme artistry marked by freshness and directness of perception. M. were understood by them not as absurd fiction, a fruit of an immature mind, but as a

мифологияне дә, югары дәрәҗәдәге сәнгатьлелек чагылышы буларак бәяләргә омтыла. М. алар тарафыннан юк-бар уйдырма, җитлегеп бетмәгән акыл җимеше буларак түгел, ә югары акыл чагылышы, борынгы кешенең бөтенлекле, синкретик фикер йөртү һәм сәнгати дөнья моделен төзү мөмкинлеге буларак кабул ителә.

XX гасырда М. белән бергә мифологема төшенчәсе дә кулланыла. Ул соңгы вакытларда туган фольклор әсәрләрендә һәм әдәбиятта кабат тудырылган М. мотивы, аның өлеше буларак карала.

богатыми возможностями как «нелогичной логики», синкретизмом и дискутировали по этому поводу с просветителями. Романтики фактически впервые попытались рассмотреть стихийное народное творчество, включая и мифологию, как проявление высшей художественности, отмеченной свежестью и непосредственностью восприятия. М. понимался ими не как нелепый вымысел, плод незрелого ума, а как проявление высшей мудрости, выражение способности древнего человека к цельносинкретическому восприятию и художественному моделированию мира.

В XX в. наравне с М. используется также понятие мифологемы. Последняя понимается как мотив М., его фрагмент или часть, получающая воспроизведение в поздних фольклорных и литературных произведениях.

manifestation of the highest wisdom, an expression of the ability of the ancient man to syncretic perception and artistic modeling of the world.

In the twentieth century, the concept of mythologeme is used on equal terms with M. It is considered as a motive of a myth, a fragment or a part receiving reproduction in later folklore and literary works.

МОДЕРНИЗМ – (фран.

МОДЕРНИЗМ – (от фр.

MODERNISM – (French

Moderne – «өр-яңа, заманча») – XX йөз әдәбияты һәм сәнгатендә тормышны яңача, үзгә әдәби формаларда, әхлакый-фәлсәфи кыймматләр яссылыгында чагылдыра торган иҗат юнәлеше; үз эчендә символизм, импрессионизм, экспрессионизм, экспрессионизм, имажинизм, футуризм кебек берничә агымны берләштерә.

Модернистлар сурәтләү чаралары һәм ысулларының яңаларын табуны үзмаксат итеп куялар, тормышны төрле рәвештә, төрле формада, төрле алымнар белән биреп була дигән карашны яклыйлар, тормышның серле күренешләрен, яшәеш фәлсәфәсен, ялгызлыкны, өметсезлекне гәүдәләндерүгә зур игътибар бирәләр.

Шартлылык, әдәби үзгәртү, алогизм, мәгънә уеннары алгы планга чыга, яшәеш кануннары кире кагыла. Яңа алым-формаларда чагылыш тапкан югалту, кайгы, өметсезлек, курку мотивлары аша әлеге фаҗигалелекне

moderne – «новейший, современный») – философско-эстетическое направление в литературе и искусстве XX века; М. обозначает ряд нереалистических течений в литературе и искусстве: символизм, импрессионизм, экспрессионизм, имажинизм, футуризм и др.

Для модернистов характерны: поиск новых форм; глубокое и острое чувствование кризиса, протекающего в обществе и искусстве; грезы о прекрасном, нездешнем и ощущение враждебности окружающей реальной среды; приверженность к образам природы; склонен к стилизации; воплощение идеи о бессмысленном круговороте жизни и о бессилии личности противостоять своему трагическому уделу.

В системе изобразительных средств модернизма часто используются условность, художественная модификация, алогизм, «игра», поток сознания, внутренний монолог,

Moderne – the latest, modern) – the philosophical and esthetic trend in literature and art of the 20th century. The Modernism designates a number of unreal trends in literature and art: symbolism, impressionism, expressionism, expressionism, imagism, futurism, etc. For a modernism are characteristic: searching the new forms; a deep and sharp feeling the crisis proceeding in society and art; dreams about fine, strange and feeling the animosity of the surrounding real environment; commitment to images of the nature; inclination to stylization; embodiment of an idea about senseless circulation of life and about personality's powerlessness to resist to his tragic destiny; increasing a role of the reader and viewer. Convention, art modification, alogism, «game», consciousness stream, internal monologue, archetypes and others were often used in system of graphic means of a modernism.

In the Tatar literature the modernism didn't manage to be issued to the full-blooded trend,

булдырмау юллары эзләнә.
М.га хас сыйфат-билгеләр буларак авторның индивидуаль стиле чагылу; хикәяләүнең эзлекле һәм тулы булуы; геройның шәхси аңны чагыдыручы, билгеләүче сыйфатында һәм еш кына яшәеш алдында көчсез итеп сурәтләнүе; киләчәккә йөз тоткан формалар эзләү; тормышта һәм сәнгатьтә күзәтелгән кризисны тирәнтен һәм үткен тоемлау; әдәбият-сәнгать телен үзгәртү омтылышы; укучы-тамашачының ролен үстерү теләге һ.б. билгеләнә.
Татар әдәбиятында М. мөстәкыйль әдәби-иҗади юнәлеш формасын ала алмый. Ләкин аерым модернистик агым, стиль алымнары, сурәтләү чаралары кайбер татар әдипләре иҗатында мөстәкыйль сукмагын булдыра. Мәсәлән, Дәрдемәнд шигъриятендә символизм әдәби агым рәвешен алса, Ш.Камал прозасында импрессионизм, Н.Думави поэзиясендә һәм прозасында экспрессионизм агымнары

архетипы и др.
Характерными чертами, присущими М. можно считать отражение индивидуального стиля писателя; последовательность повествования, изображение героя как носителя собственного сознания, часто – бессильного перед условиями жизни; поиск новых форм, направленных на будущее, острое ощущение кризиса, происходившего в жизни и в искусстве; стремление изменить язык искусства и литературы, стремление повысить роль читателя-зрителя и др.
В татарской литературе М. не успел сформироваться как самостоятельно-развитое направление, однако модернистские приемы, средства изобразительности использованы некоторыми крупными деятелями татарской литературы. В частности в поэзии Дардеменда находит отражение символизм как литературное течение; импрессионистические

however modernist devices are used by large figures of the Tatar literature. In particular Dardemend published poems, answering to a symbolism esthetics. The philosophy of existentialism formed the basis of many poets and writers works: F.Amirkhan, S.Ramiyev, Hanafi, etc. Impressionist devices were actively used by Sh.Kamal and other writers.

калку гәүдәләнә.
Экзистенциализм фәлсәфәсе XX йөз башында иҗат итүче күп кенә татар шагыйрьләре һәм язучылары иҗатының нигезенә салынган (Ф.Әмирхан, С.Рәмиев, Хәнәфи һ.б.).

приемы активно использовались Ш.Камалом, в прозе и поэзии Н.Думави находит отражение элементы экспрессионизма.
Философия экзистенциализма легла в основу творчеств многих поэтов и писателей начала XX века (тв. Ф.Амирхана, С.Рамиева, Ханафи и др).

МОНОДРАМА (гр. *monos* – «бер», *drama* – «драма») – бер генә персонаж катнаша торган драма әсәре. Аның башлангычы борынгы грек сүз сәнгатенә барып тоташа. М.ның пьеса-монолог, сүзсез катнашучы персонажга мөрәҗәгать итү, телефон аша сөйләшү формасында язылган драматик миниатюра кебек жанр формалары бар.
Татар драматургиясендә М. XX гасыр ахырында мәйданга чыга. Аның уңышлы үрнәкләре булып Р.Хәмиднең «Олы юлның тузаны», Т.Миңнуллинның «Тәнзиләкәй» драматик хикәяләре тора.

МОНОДРАМА (от гр. *monos* – «один» и *drama* – «драма») – произведение драмы, где участвует только один персонаж. Его начало восходит к древнегреческой литературе. К М. относятся пьеса-монолог, обращение к бессловесному (молчаливому) персонажу, драматические миниатюры, написанные в форме разговора по телефону.
В татарской драматургии М. выходят на арену в конце XX века. Успешными образцами М. могут служить драматические рассказы Р.Хамида «Пыль большой дороги», Т.Миннуллина «Моя Танзиля».

MONODRAMA (Greek *monos* – one and *drama* – drama) is a work of drama, which involves only one character. Its beginning dates back to ancient Greek literature. M. includes play-monologue, an appeal to the silent character, dramatic miniatures, written in the form of a phone call.
In Tatar drama, M. entered the arena at the end of the twentieth century. Successful examples are dramatic stories «Dust high road» by R.Khamid and «My Tanzilya» by T.Minnullin.

МОНОЛОГ (гр. *monos* – «бер», *logos* – «сүз, сөйләм») – бер кешенең шунда ук туры җавап бирүне көтми торган яисә кемгә дә булса төбәлмәгән сөйләме.
М., диалог (*Кара*: *Диалог*) белән берлектә, драма әсәрләренең нигезен тәшкил итә, пьеса геройларының үз-үзләренә яисә тамашачы өчен сөйләмендә рухи халәтләре аеруча тулы ачыла. М. тамашачыны сәхнәдә чагылыш тапмаган вакыйга-хәрәкәтнең асылы белән таныштыра, ачыклык кертә, персонажларның аерым мәсьәлә-күренешкә мөнәсәбәтен белдерә. М.ның кыска һәм шартлы формасы булып читкә сөйләү тора: герой сүз барган мәсьәләгә шәхси мөнәсәбәтен, сөйләүчегә сиздерми генә, тамашачыга җиткерә.
Проза әсәрләрендә әдипләр, геройларның психологик халәтен бирү өчен еш кына эчке М.ка мөрәҗәгать итә. Хикәяләүнең мондый формасында бер-бер артлы килгән фикерләр, хисләр,

МОНОЛОГ (от гр. *monos* – «один» и *logos* – «слово, речь») – речь одного человека, не требующая сиюминутного прямого ответа, или не обращенная ни к кому из персонажей.
М., совместно с диалогом (*См.*: *Диалог*), составляет основу произведений драмы. В речах героев пьес, обращенных к самому себе или зрителям, особенно полно раскрывается их душевное состояние. М. знакомит зрителя с сутью и динамикой событий, не нашедших отражения в сценическом действии, вносит ясность, выявляет отношение персонажей к отдельным вопросам и явлениям. Краткой и условной формой М. является речь в сторону. Герой незаметно для своего собеседника доводит до зрителя свое личное отношение к обсуждаемому вопросу (проблеме).
В произведениях прозы для передачи психологического состояния героев писатели довольно часто обращаются к

MONOLOGUE (Greek *monos* – one and *logos* – word, speech) is one person’s speech, which does not require a momentary direct answer, or is not addressed to any of the characters.
M. together with dialogue (See: Dialogue) forms the basis of drama works. The speeches of the characters in plays, addressed to themselves or the audience, fully reveal their state of mind. M. familiarizes the viewer with the essence and dynamics of events, not reflected in the stage action, brings clarity, reveals the attitude of the characters to the specific issues and events. Brief and relative form of M. is so called speech aside. A character brings to the audience his personal attitude to the subject under discussion (problem) without being noticed by his interlocutor.
In the works of prose, writers often refer to the internal M. to reveal the psychological state of the characters. In this form of narrative the flow of thoughts, feelings, memories, etc. serve to

истәлекләр һ.б. персонажның рухи дөньясын бөтен гадәтилегендә ачуга юнәлтелә.

МОТИВ (лат. *moveo* – «хәрәкәткә китерәм») – әдәбият белеменә «берничә нотадан ритмик оешкан төркем» төшенчәсен аңлатучы музыка сәнгатеннән күчерелгән термин. Шуңа охшатып, әдәбият белемендә дә М. термины әдәби әсәрнең темасы һәм концепциясенә бәйле, башка бүленмәс, иң кечкенә компоненты буларак карала башлый.

М. чагыштырма-тарихи әдәбият белемендә һәим теоретик поэтикада төрлечә кабул ителә. Соңгы елларда М. терминының теоретик мөмкинлекләре белән кызыксыну бермә-бер артты. Шуның белән бергә, хәтта киң кулланылышта булган сүзтезмәләр дә семантик яктан ераклаша: *«иҗат мотивы»* (тема), *«фольклор*

внутреннему М. В подобной форме повествования изложенные поток мысли, чувства, воспоминания и др. служат раскрытию духовного мира персонажа во всей естественности и открытости.

МОТИВ (от лат. *moveo* — «двигаю») – термин, перенесенный в литературоведение из музыки, где он обозначает ритмически оформленную группу из нескольких нот. По аналогии с этим в литературоведении термин М. начинает применяться для обозначения минимального компонента художественного произведения – неразложимого далее элемента содержания, активно причастная его теме и концепции.

М. рассматривается по-разному в рамках сравнительно-исторического литературоведения. За последние десятилетия интерес к теоретическому потенциалу термина М. заметно возрос. Но вместе с

disclose the spiritual world of the character naturally and openly.

MOTIVE (Latin *moveo* – “I move”) is a term transferred to the literary theory from music, where it refers to a rhythmically organized group of several notes. By analogy with this, in literary theory the term M. begins to be applied to indicate the minimum component of a work of art – an indecomposable element of content, actively connected with its theme and concept.

M. is viewed differently within the historical comparative literature and theoretical poetics of the authorial literary text. Over the past decades, interest in the theoretical potential of the term M. has significantly increased. But at the same time, objectively, even widespread phrases are very distant from each other semantically: «*motive of creativity*» (theme),

мотивы» (иң гади хикәяләү формуласы), *«лирик мотив»* (кабатланучы хис һәм фикер комплексы), *«мотив структурасы»* (текстның кабатланучы элементларының концептуаль әһәмиятле бәйләнеше). Шул рәвешле, әдәби текстны өйрәнүнең иң продуктив, нәтиҗәле юлларының берсенә мөрәҗәгать иткәндә, М. феноменының төрлечә аңлатылуын истән чыгармаска кирәк.
А.Н.Веселовский М.ларны охшаш көнкүреш шартларында төрле борынгы кабиләләрдә, бер-берсенә бәйләнешсез рәвештә туарга мөмкин булган иң гади формулалар дип атый. Мисалга: бертуганнарның мирас өчен көрәше, кәләш өчен көрәш һ.б. Мотивта ул вакыйгалылык формуласын күрә, шул сәбәпле М. һәм сюжетны бәйләп карый.
Татар әдәбиятында мәхәббәткә омтылу, мәхәббәт өчпочмагы, герой һәм тирәлек аңлашмаучылыгы, яхшылык һәм явызлык көрәше, бәхетле

тем, объективно, даже широко распространенные словосочетания весьма удалены друг от друга семантически: *«мотив творчества»* (темы), *«фольклорный мотив»* (простейшая повествовательная формула), *«лирический мотив»* (повторяющийся комплекс чувств и идей), *«мотивная структура»* (концептуально значимая конструктивная связь повторяемых и варьируемых элементов текста, сообщающая ему неповторимую поэтику). Таким образом, обращаясь к М., следует помнить о различных путях трактовки его феномена.
А.Н.Веселовский в своей классической работе «Поэтика сюжетов» (1940) называет М. простейшими формулами, которые могли создаваться в сходных бытовых условиях у разных первобытных племен независимо друг от друга. Например: борьба братьев за наследство, бой за невесту и

«*folk motive*» (simple narrative formula), «*lyrical motive*» (a repeating set of feelings and ideas), «*motive structure*» (conceptually significant structural association of repeated and varied elements of the text, giving it unique poetics). Thus, referring to one of the most productive ways of studying the literary text, we should remember about different ways of interpretation of the phenomenon of M.
A.N.Veselovsky in his classic work «Poetics of plots» (1940) regards M. as simple formulae that can be independently created in similar living conditions in various primitive tribes. For example, brothers' fight for inheritance, battle for a bride, etc. He sees event formula namely in M., thus tying M. and plot.
The widespread motives in literature are the desire to feel love, love triangle, conflict of a character with the surounding world, the struggle between good and evil, the desire to be happy, the desire to understand the meaning of life.

булырга теләү, тормыш мәгънәсен эзләү һ.б. мотивлар киң таралган.

др.
В литературе широко распростронены такие М., как желание постичь любви, любовный триугольник, конфликт героя с окружающим миром, борьба добра и зла, желание быть счастливым, стремление постичь смысла жизни.

МӨНӘҖӘТ – татар халык авыз иҗатындагы үзенчәлекле лирик жанр. М. эчтәлеген Аллаһка мөрәҗәгать аша гөнаһлардан арынырга омтылу, моң-зарларны сөйләү тәшкил итә.
М.дә трагик башлангыч көчле, аерылу мотивы актив кулланыла, лирик геройның эчке кичерешләрен табигать күренешләренә параллель яисә капма-каршы кую юлы белән көчәйтелә. Еш кына иляһият гаделлек, көч-куәт, кодрәт, абсолют идеал рәвешен ала һәм Аллаһка сыгыну, табыну исә шартлы, әдәби алымга әверелеп китә.
Төрки-татар шагыйрьләреннән Хәрәзми («Мәхәббәтнамә»), Колшәриф

МУНАДЖАТ – лирический жанр татарского устного народного творчества. Суть М. составляет обращенное к Аллаху повествование о своих горестях, с целью очищения от грехов.
Трагическое выражается в мотиве разлуки, усиливается через передачу внутреннего состояния лирического героя в поэтической параллели с явлениями природы или же противопоставляя им. В них, как правило, высшие силы получают характеристики обсолютного идеала, отождествляются с идеалом справедливости, силы-могущества, а поклонение Аллаху превращается в условный, литературный

MUNAJAT is a lyrical genre of Tatar folklore. The essence of M. is a narration addressed to Allah telling about a person's sorrows, for the purpose of cleansing from sin.
Tragic is expressed in a motive of separation, enhanced through the transfer of the internal state of lyrical character in poetic parallel with natural phenomena or in opposition to them. Here higher forces tend to get characteristics of an absolute ideal, are identified with the ideals of justice, strength, power, and worship of Allah transforms into a relative, literary device.
This genre is also referred to by Turkic and Tatar poets Khorazmiy («Mahabbatname»),

(«И күңел, бу дөньядыр»), Габдерәхим Утыз-Имәни («Мөнаҗәт»), Әбелмәних Каргалый («Мөнәҗәт») һ.б. бу жанрга мөрәҗәгать итә.

прием.
К данному жанру в своем творчестве обращаются тюрко-татарские поэты, такие как Хоразми («Махаббатнаме»), Кулшариф («О, душа…»), А.Утыз-Имяни («Мунаджат»), А.Каргали («Мунаджат») и др.

Kulsharif («Oh, soul…»), A.Utyz Imyani («Munajat»), A.Kargali («Munajat»), etc.

– Н –

НАТУРАЛИЗМ (фр. *Naturalisme* – «табигать», лат. *Natura* – «табигать») – тормышны, күренешне фәнни төгәллек белән җентекләп һәм объектив тасвирлауга йөз тота.
Натуралистлар сюжетлылыкка, вакыйгачылыкка аз игътибар итәләр, шуңа күрә мондый әсәрләрдә сюжет таркаулыгы, төзеклек җитмәү күзгә ташлана. Алар шартлы-сәнгати уйланманы, романтик субъективлыкны кире кагалар, хыял, күңел кичерешләрен тасвирлауны чит күрәләр, күбрәк көндәлек яшәештән алган тәэсирләр турында язарга омтылалар.

НАТУРАЛИЗМ (от фр. *Naturalisme* –»природа») – протокольное описание жизненных явлений без отбора, типизации и идейной оценки. Натуралисты мало обращают внимание на социальным основам бытия, довольствуются поверхностным описанием жизни, зеркально отражают материальный и вещественно-предметный мир героя. Они опровергают условно-художественную выдумку, романтическую субъективность, ограничиваются фиксацией внутреннего и внешнего состояния персонажей. В произведениях некоторых

NATURALISM (French *naturalisme* – nature, and Latin *natura* – nature) – the correct description of the vital phenomena without selection, typification and an ideological assessment. Naturalists pay little attention on social bases of life, content with the superficial description of life; specularly reflect the hero's material and subject world. They disprove a conditional and art invention, romantic subjectivity, limiting by fixing an internal and external state of characters by means of devices. The accusatory beginning transferred in especially naturalistic style and figurativeness dominates in

Кайбер натуралистик әдәбият үрнәкләренең эчтәлеген иҗтимагый тәртипләрнең кешелексезлеген күрсәтүгә, тәнкыйди башлангычка өстенлек бирелә.
XX гасыр татар әдәбиятында Н. кайбер реалист һәм романтик әдипләр иҗатында тенденция рәвешендә генә күзгә ташлана. Мисал өчен, Г.Ибраһимовның «Татар хатыныниләр күрми», М.Гафуриның «Фәкыйрьлек белән үткән тереклек» әсәрләрендәге әдәби сурәтлелектә натурализм билгеләре, алымнары урын ала.

писателей-натуралистов доминирует обличительное начало, переданное в сугубо натуралистическом стиле и образности.
В татарской литературе в творчестве некоторых писателей-реалистов и романтиков прослеживаются некоторые тенденции натурализма. К примеру, в произведениях Г.Ибрагимова «Судьба татарки», М.Гафури «Жизнь, прошедшая в нищете» находит отражение значительное количество натуралистических описаний.

works of some writers-naturalists.
Naturalists' figurativeness and the style phenomena penetrate many realistic and romantic works of writers of the beginning of the 20th century. A significant amount of naturalistic descriptions can be found in G.Ibragimov's works «Destiny of the Tatar girl», M.Gafuri «The life which was passed in poverty». Physiological, natural and biological qualities of the person in unity with its wild animal instincts are revealed in G.Ibragimov's story «People».

НӘСЕР – татар әдәбиятында XX гасыр башында формалашкан үзенчәлекле лиро-эпик жанр, асыл сыйфатлары белән шигъри поэмага якын.
Татар әдәбиятында Н. термины XX йөз башында чәчмә әсәр мәгънәсендә кулланылышка керә. Ритмлы әсәрләрнең тәрҗемәдә булмавын искәртү максатыннан, авторлар исем

НЭСЕР – своеобразный лиро-эпический жанр восточной литературы, по основным признакам тяготеющая к поэме.
В татарской литературе начала XX в. Н. использовался для обозначения прозаических произведений.
Основное содержание Н. составляют переживания, выражение отношения (к

NESER (Arabic scatter, prose work) is a kind of lyric epic genre of Oriental literature, which is closer to a poem according to the main features.
In Tatar prose of the early twentieth century N. was used to signify the prose works. Firstly, "neser" served as a symbol of prose works.
The main content of N. Includes experience and the expression of attitude (to anything). In the

астына «нәсер», ягъни чәчмә әсәр дип ачыклык кертәләр.
Н.дә төп эчтәлек хис-кичереш, мөнәсәбәт, күзаллау кебек тәкъдим ителә. Үзәккә лирик герой статусындагы субъектив образ куела. Форма ягыннан кабатлаулар, инверсия, өзү, күпнокталар белән билгеләнгән пауза ритм тудыра; риторик эндәш, символларга еш мөрәҗәгать ителә.
Татар әдәбиятында нәсернең иң актив чоры – ХХ гасыр башы (Ф.Әмирханның «Татар кызы», Ш.Әхмәдиевнең «Шагыйрь моңая», «Кеше» һ.б.). 1920-1930 елларда Н.дә публицистик башлангыч көчәя (С.Җәләл «Яз», М.Максуд «Изге көрәшкә» һ.б.). 1940-1960 елларда Н. жанрында шәхси башлангыч алга чыга (Г.Кутуй «Сагыну», Ә.Еники «Мәк чәчәге» һ.б.), 1980-1990 елларда эссемага тартым нәсерләр языла (М.Галиев «Яшәү белән үлем арасында»), лириклык көчәя (Ш.Анак, Р.Зәйдулла).

чему-либо), представление (о чем-либо). В центре – субъективный образ в статусе лирического героя. Повторы, инверсии, паузы, оформленные в тексте многоточием, создают определенный ритм произведения; часто прослеживается обращение к символам, риторическим обращениям.
В татарской литературе самым активными периодом создания жанра Н. является начало ХХ в. («Татарка» Ф.Амирхана, «Поэт грустит» «Человек» Ш.Ахмадиева и др.). Жанру Н. 1920-1930-х годов присуща публицистичность («Весна» С.Джаляля, «К борьбе за святое» М.Максуда и др.). В 1940-1960-е годы в жанре Н. преобладает субъективное начало (Г.Кутуй «Тоска», Ә.Еники «Маков цветок» и др.), в 1980-1990-х года Н. тяготеет к жанру эссема (М.Галиев «Между жизнью и смертью»), заметно усиливается лиризм (Ш.Анак, Р.Зәйдулла).

center of N. there is a subjective image in the status of a lyrical character. Repetition, inversion, pause, expressed in the text with dots, create a certain rhythm of the work; often the authors resort to rhetorical appeals and symbols.
The most active period of the establishment of the genre of N. In Tatar literature is the beginning of the twentieth century. (F.Amirhan's «Tatar girl», Sh.Ahmadiev's «The poet is sad», «The man» etc.). N.Genre of 1920-1930 had publicistic character (S.Dzhalyal's «Spring», M.Maksud's «To the fight for the sacred», etc.). In 1940-1960-ies subjective beginning dominated in the genre (G.Kutuy's «Sadness», E.Eniki's «Poppy Flower», etc.). In 1980-1990, the N.Becomes closer to the genre of essay (M.Galiev's «Between life and death»), lyricism becomes markedly enhanced (Sh.Anak, R.Zeydulla).

НОВЕЛЛА (италь. *Novella* – «яңалык») – кече эпик жанр (кайбер галимнәр хикәянең бер төре дип тә карыйлар), үткен сюжет, композицион төгәллек белән аерылып тора торган, нигезендә көтелмәгәнчә төгәлләнүче пародоксаль бер тарих ята торган эпик жанр.
Татар әдәбиятында Н. XX йөз башында Ш.Камал иҗатында мәйданга чыга (психологик Н. – «Уяну», «Буранда» һ.б.; сатирик Н. – «Депутат» һ.б.). Н. жанрының классик үрнәге буларак Ф.Әмирханның «Картайдым», «Бер хәрәбәдә» әсәрләрен күрсәтергә мөмкин. XX йөзнең икенче яртысында Р.Төхфәтуллин, Г.Сабитов, Ф.Хөсни, М.Юныс һ.б. иҗатында Н. жанры таләпләренә җавап бирә торган әсәрләр дөнья күрә.

НОВЕЛЛА (от италь. *Novella* –»новость») – остросюжетное произведение малого эпического жанра (по мнению некоторых ученых, разновидность рассказа), которому присущи малый объем, неожиданная, «парадоксальная» концовка, отсуствие описательных моментов, композиционная отточенность.
В татарской литературе жанр Н. был заявлен в творчестве Ш.Камала в начале XX в. (психологические Н. – «В метель»; сатирические Н. – «Депутат» и др.). Классическим образцом жанра Н. являются произведения Ф.Амирхана «Состарился», «В развалине». Во второй половине XX в. жанр Н. развивается в творчестве Р.Тухфатуллина, Г.Сабитова, Ф.Хусни М.Юныса и др.

NOVELET (Italian *novella* – news) is a 81uspenseful work of small epic genre (according to some scholars, a kind of story), which is characterized by small volume, unexpected, “paradoxical” ending, lack of narrative moments, compositional elegance.
In Tatar literature genre of N. Was declared in the works by Sh.Kamal in the early 20th century (psychological N. – «In a snowstorm»; satirical N. – «Deputy», etc.). The classic version of the genre is N. F.Amirhan’s «Got old», «In a wreck».
In the second half of the 20th century. N.Genre was developed in the works by R.Tuhfatullin, G.Sabitov, F.Khusni, M.Yunys and others.

– О –

ОБРАЗ – әдәби бөтенлекнең өлеше, кеше күңелендә, хәтерендә беркетелеп, уелып

ОБРАЗ – элемент или часть художественного целого. Внутренняя форма О.

IMAGE is an element or part of the artistic whole. The internal form of I. Is personal, it bears

калган кемнеңдер, нәрсәнеңдер тышкы кыяфәте, рәвеше. Әсәрдә катнашучы О.ларны персонаж яки әдәби герой дип атыйлар (*Кара*: *Персонаж*).
Характер – геройның холык-фигыль сыйфатларының эш-гамәлләрендә, уй-фикер, теләк-омтылышларында калку гәүдәләнүе; тип – аерым бер төркем кешеләргә хас мәгълүм сыйфатларны үзенә туплаган герой.
Кеше О. – әдәби әсәрдә төп сурәтләү предметы. Кеше О. белән янәшә әдәби әсәрдә табигать һәм әйбер О. да урын ала. Җыелма О.га халык, төркем, авыл кешеләре, гаилә, сыйнфый төркемнәр, күршеләр һ.б. карый. Ясалма О. символ, архетип, метафоралар буларак төгәлләшә (Мәс. Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» повестендә характер дип – Акъәби, Миңлебай карт, шагыйрь, Суфиян образларын күрсәтергә мөмкин; аларны тип дәрәҗәсенә җиткән характерлар дип атап була. Табигать һәм әйбер О. –

личностна, она несет след авторской идейности, благодаря чему О. предстает оцененной человеческой действительностью, культурной ценностью, выражением исторически относительных тенденций и идеалов.
Характер – образ человека, очерченный с известной полнотой и индивидуальной определенностью, через который раскрываются как обусловленный данной общественно-исторической ситуацией тип поведения; тип (типический образ) – проявление общего в индивидуальном.
О. человека – основной предмет изображения в произведении. Вместе с тем, в художественном произведении определенное место занимают О. природы, О.-вещи. К собирательным О. относят: такие группы О. как, народ, толпа, деревенские жители, семья, социальные группы. Вымышленные О. – символы, архетипы, метафоры. (К примеру, в

the trace of the author's ideology, and thereby I. Represents the estimated human reality, cultural value, expressed historically relative trends and ideals.
Character is the image of man, outlined fully and individually, which discloses of the type of behavior preconditioned by the socio-historical situation; type (typical image) is a manifestation of the general in the individual.
I. of a person is the main subject depicting in a work of art. However, in the artwork I. Of nature and I. of things hold a special place. Collective I. Includes such groups of I. as the people, the crowd, the villagers, the family, social groups. Fictional I. Is symbols, archetypes, metaphors. (For example, in the story by A.Eniki «Unspoken will» Akabi, the old man Minnibay, the poet, Sufian are characters, they can be referred to types. I. Of nature, I. Of things are Yulkotly village, the steppe, the chest, the shroud; the adult generation, the average and the younger generation, I.

Юлкотлы, дала, сандык, кәфенлек; җыелма О. – өлкән буын, урта һәм яшь буын, туган җир, шәһәр, ясалма О. – учак, кылганнар, васыять, камчы символлары).

повести «Невысказанное завещание» А.Еники образы Акъаби, старика Миннибая, поэта, Суфияна – характеры, их можно отнести к типу. О. природы, О.-вещи – деревня Юлкотлы, степь, сундук, саван; взрослое поколение, среднее и молодое поколение, О. родной земли, города, можно отнести к собирательным О.; О.-символы – очаг, ковыль, завещание, плетка).

Of the native land, of the city can be attributed to the collective I.; I.-symbols are the hearth, the feather grass, the will and the whip.

– П –

ПАРОДИЯ (гр. *parodia* – «кушымта») – әдәбият-сәнгатьтә әдәби әсәргә яисә әдәби әсәрләр төркеменә көлкеле иярү. Ул әдәби формадагы стилистик һәм тематик планнарның туры килмәвенә нигезләнә.
Әдәби әсәрнең стиле, темасы, тормыштан артта калган шаблон алымнары, идея эчтәлеге һәм поэтикасы, авторы П. объектына әйләнергә мөмкин.
П. күләм зурлыгы ягыннан аерылып тормыйлар, аерым

ПАРОДИЯ (от гр. *parodia* – «перепев») – в литературе и изобразительном искусстве комическое подражание художественному произведению или группе произведений. Она строится на несоответствии стилистических и тематических планов художественной формы. Осмеяние может сосредоточится на стиле и на тематике художественного произведения, в П. высмеиваются также

PARODY (Greek *parodia* – a rehash) in literature and the fine arts is comic imitation a work of art or group of works. It is under construction on discrepancy of stylistic and thematic plans of an art form. Derision can concentrate on style and on subject of a literary read, the trite, old-fashioned devices of poetry are derided. The poetics of concrete work, the author of a genre, the whole ideological world view can be parodied. Parodies are usually not great in terms of volume, but elements

очракларда тулы бер әсәр пародия булып килергә мөмкин. Г.Тукайның Урта гасыр дини-әхлакый характердагы «Кисекбаш» дастанына П. буларак иҗат ителгән «Печән базары яхуд Яңа Кисекбаш», Ш.Бабичның «Газазил» кебек поэмалары П.гә мисал була ала.

заштампованные, отставшие от жизни приемы поэзии. Объектами П. может стать поэтика конкретного произведения, автора жанра, целого идейного миросозерцания. По объему пародии обычно не велики, но элементы пародии могут присутсвовать и в больших произведениях. В татарской литературе наиболее характерные образцы пародии принадлежат Г.Тукаю («Сенной базар, или Новый Кисекбаш»), Ш.Бабичу («Газазил»).

of the parody can be present at great works as well. In some cases the whole work can be parodied. In the Tatar literature the most characteristic samples of the parody belong to G.Tukay («Sennoy Market, or New Kisekbash»), and to Sh.Babich («Gazazil»).

ПАФОС (грек. *pathos* – «хәсрәтләнү, көчле кичереш») – әсәрнең эмоциональ көйләнеше, яңгырашы, хис һәм фикер бөтенлеге.

П. язучының әдәби әсәрдә гәүдәләнгән күренеш-хәлләргә мөнәсәбәтенә бәйле төстә аның идеясен аңларга ярдәм итә, төшенергә ачкыч бирә; идеягә бәйле хискә, шуңа бирелү нәтиҗәсендә авторда барган кичерешләргә ишарә ясый.

П.ның героик, романтик,

ПАФОС (от гр. *pathos* – «страдание, воодушевление, страсть») – эмоциональное звучание, настрой произведения.

П. отражает эмоционально-оценочное отношение автора к изображаемой им действительности, является ключом к раскрытию идеи произведения, где чувство и мысль писателя составляют единое целое.

Различают героический, романтический, трагический,

PATHOS (Greek *pathos* – suffering, enthusiasm, passion) is an emotional impact, mood of a work of art, feelings and emotions, which the author puts into the text.

P. reflects emotionally evaluative attitude of the author's to the portrayed reality, is the key to unlocking the idea of the work, where feelings and thoughts of the writer are integrated. Scholars distinguish heroic, romantic, tragic, dramatic, sentimental, satirical,

трагик, драматик, сентиментальь, сатирик, комик П. кебек төрләре билгеле.

драматический, сентиментальный, сатирический, комический типы П.

and comic types of P.

ПЕРСОНАЖ (лат. *persona* – «йөз, шәхес») – әдәби әсәрдә катнашучы образларның гомуми исеме. Еш кына П. төшенчәсе төп катнашучыга нисбәттә генә түгел, икенче планда катнашучыга карата кулланыла.
П. әдәби әсәрдә тоткан урыны, башкарган роле ягыннан төрле дәрәҗәдә сурәтләнә. Төп герой яки персонажлар әсәр сюжетының үзәгендә тора һәм автор идеясен тәгәл белдерүгә хезмәт итә (Ф.Әмирханның «Хәят» повестенда Хәят образы); ярдәмче персонажлар төп геройны ачарга ярдәм итә («Хәят» повестенда Лиза, Михаил образлары); аерым бер күренеш яки вакыйгаларда гына күренүче эпизодик П. (Ф.Әмирханның «Хәят» повестенда Гали Арсланов, Газизә абыстай (Хәятнең әнисе)); әсәрдә үзләре

ПЕРСОНАЖ (от лат. *persona* – «лицо, личность») – общее название любого действующего лица литературного произведения. Часто термин П. употребляется по отношению к второстепенным действующим лицам.
П. подразделяются на главных – через которые передается основная идея произведения (Хаят в повести Ф.Амирхана «Хаят»), второстепенных – чье присутствие помогает всестороннему раскрытию главного героя (образы Лизы, Михаила в произведении Ф.Амирхана «Хаят»), эпизодических (в повести «Хаят» Ф.Амирхана Гали Арсланов, Газиза абыстай (мама Хаята) и внесценических (в основном, в пьесах) (в повести «Хаят» – Салих Фатихов).

PERSONAGE (Latin *persona* – a person, personality) is the general name of any character of a literary work. Often the term P. is used in relation to the secondary characters.
P. are divided into the main ones that transmit the basic idea of the work (Khayat in the story “Khayat” by F.Amirhan), the minor ones whose presence makes full disclosure of the protagonist (Lisa, Mikhail in «Khayat» by F.Amirhan), the episodic ones (Ghali Arslanov, Gaziza abystay (Khayat’s mother) in the story «Khayat» by F.Amirhan) and offstage ones (mainly in the plays) (Salikh Fatikhov in the story «Khayat»).

күренмичә аталучы П. да була (Ф.Әмирханның «Хәят» повестенда Салих Фатихов).

ПОВЕСТЬ – хикәягә караганда киң, күләмле, тормышны герой яки геройлар тормышындагы вакыйгалар итеп күрсәтү-хикәяләүче, герой тормышының бер этабын аерып алып тергезүче урта эпик жанр. Анда вакыйгалар, күренешләр, язмышлар күләмле, вакыт һәм урын ягыннан киңрәк үлчәмле була. П.та тормыш-көнкүрешнең көндәлек, гадәти күренешләренә зур урын бирелә, хикәяләү дә тигез, салмак тонда алып барыла; анда киеренке сюжет төеннәре, ниндидер бер финалга, төгәлләнгәнлеккә омтылу юк диярлек.
Татар әдәбиятында П. жанры иң активлардан санала. Аның актив үсеше XX йөзнең 60-80 нче елларына туры килә. Бу дәвердә автобиографик П.лар (Г.Бәширов, Ш.Маннур, Ф.Хөсни); авыл тормышын, җир кешесен үзәккә куйган

ПОВЕСТЬ – средний по объему текста (сюжета) эпический жанр, промежуточный между рассказом и романом, тяготеющий к хроникальному сюжету, воспроизводящему естественное течение жизни. Сюжет классической П. обычно сосредоточен вокруг образа главного героя, личность и судьба которого раскрываются в пределах общественных событий, в которых он принимает непосредственное участие. Повествовательный хронотоп сконцентрирован на определенном промежутке времени и пространства.
В татарской литературе жанр П. считается одним из самых популярных. Активное развитие жанра в татарской литературе относится к 60-80-м годам XX в. В этот период содаются автобиографические П. (Г.Баширова, Ш.Маннура, Ф.Хусни) «деревенская

NARRATIVE is an epic prose genre average in terms of text or plot volume, intermediate between a tale and a novel, tending to have a chronical plot, reproducing the natural course of life. The plot of the classical tale is usually centered around the image of the main character, whose personality and destiny are revealed within the public events in which he is directly involved. Narrative chronotop is focused on a certain period of time and space.
In Tatar literature, genre of N. was considered as one of the most popular. Development of the genre refers to the 60-80s of the 20th century. This period was characterized with creation of autobiographical N. (G.Bashirov, Sh.Mannur, F.Khusni), «village prose», where the image of the man of the land is of paramount importance (R.Tuhfatullin, A.Gilyazov, N.Fattakh, A.Bayanov); N. of lyrical and

П.лар (Р.Төхфәтуллин, А.Гыйләҗев, Н.Фәттах, Ә.Бәянов); лирик-сентименталь башлангычлы П.лар (Х.Сарьян, М.Мәһдиев, М.Юныс); тәнкыйди башлангычлы П. (Ә.Еники, А.Гыйләҗев һ.б.).
Соңгы еллар прозасында татар әдәбиятын яңа юнәлешләр белән баеткан З.Хәким, Н.Гыйматдинова, Ф.Бәйрәмова, Г.Гыйльман, М.Кәбиров, Ә.Сәлах һ.б. П. үзенчәлекле.

проза», где во главу угла ставится образ человека земли (Р.Тухфатуллина, А.Гилязова, Н.Фаттах, А.Баянова); П. с лирико-сентиментальным началом (Х.Сарьяна, М.Магдеева, М.Юныса); П., где развит критический дискурс (А.Еники, А.Гилязова и др.).
В современной прозе новые стилевые тенденции проявляются в П. З.Хакима, Н.Гиматдиновой, Г.Гильмана Ф.Байрамовой, М.Кабирова, А.Салаха и др.

sentimental nature (H.Saryan, M.Magdeev, M.Yunys); N., which developed critical discourse (A.Eniki, A.Gilyazov, etc.).
In modern prose new style tendencies are manifested in narratives by Z.Khakimov, N.Gimatdinova, G.Gilman, M.Kabirov, A.Salakh and others.

ПОСТМОДЕРНИЗМ (инг. *postmodernism* – «модернизмнан соң») – XX гасырның икенче яртысында иҗтимагый тормышта, төрле мәдәниятләрдә чагылыш тапкан, үсеш-үзгәрештә булган, мәдәниятнең һәм сәнгатьнең барлык төрләренә, формаларына йогынты ясаган, дөньяга карашның яңа төрен формалаштыруга китергән күренешләрнең гомуми атамасы. Мәдәни чорларның алышыну механизмы буларак, модернизмга (*Кара*:

ПОСТМОДЕРНИЗМ (от анг. *postmodernism* – «после модернизма») – общее название явлений, нашедших отражение во второй половине XX века в общественной жизни, в разных культурах, и в процессе развития оказавших влияние на все виды культуры и искусства, что привело в итоге к формированию нового взгляда на мир. Служа в качестве механизма смены культурных эпох, наступает после модернизма (*см.*:

POSTMODERNISM (English *postmodernism* – after modernism) is the general name of phenomena, reflected in the second half of the twentieth century in social life, in different cultures, which influenced all kinds of art and culture in the development process, which eventually led to the formation of a new world outlook. Serving as a mechanism for changing cultural epochs, it comes after modernism (*see* Modernism:). The aesthetics of

Модернизм) алмашка килә.
Постмодернизм эстетикасы тормышта һәм сәнгатьтә күзәтелгән кризисны тирәнтен һәм үткен тоемлауга; әдәбият-сәнгать телен үзгәртүгә; иҗатны программалаштыруга; укучы-тамашачының ролен үстерүгә йөз тота.
П.ның төп сыйфатлары буларак, үткән мәдәниятнең «эзләрен» яңадан тудыру; үзәгендә хисчәнлек яткан «шизоанализ» алымы белән сурәтләнгән геройларның рухи халәте алгы планга чыгу; пародия ярдәмендә тормышның абсурдлыгын, башкарган гамәлләрнең мәгънәсез, буш, көлке булуын күрсәтү; «уен» категориясенә мөрәҗәгать итү; әсәрдәге пародияне, уен атмосферасын көчәйтү өчен коллаж алымын файдалану; классик әсәрләрдән алынган «цитаталар»ны куллану; хәзергене үткән белән бәйләү мөмкинлеге биргән синкретик формаларга омтылу; бер әсәр чикләрендә төрле темалар, әдәби алымнар, стильләр,

Модернизм). Эстетика постмодернизма нацелена на глубокое и острое ощущение (постижение) наблюдаемого в жизни и искусстве кризиса; направленное на изменение языка литературы и искусства; программирование творчества; возрастание роли читателя-зрителя.
Основные черты П.: воссоздание «следов» прошлой культуры; вынесение на первый план духовного состояния героев, изображенных приемом «шизоанализа», в центре которого лежит чувственность героя; показ при помощи пародии абсурдности жизни, бессмысленности, пустоты, смехотворности совершаемых действий и поступков; обращение к категории «игры»; использование приемов коллажа для усиления пародийности, атмосферы игры в произведении; использование «цитат», взятых из классических произведений;

postmodernism is aimed at deep and acute sense (comprehension) of the crisis observed in life and art; changing the language of literature and art; programming creativity; the increasing role of the reader-viewer.
The main features of P. are recreation of «traces» of the past culture; moving the spiritual state of the characters to the forefront; depicting characters with the help of «shizoanalysis", in the center of which lies the sensuality of the character; showing by means of parody of life absurdity, meaninglessness, emptiness, ridiculousness of committed actions and deeds; appeal to the category of «game»; the use of collage techniques to enhance the parody, the atmosphere of the game in the work of art; the use of «quotes» taken from classical works; pursuit of syncretic forms that help to connect the present with the past; observed meeting (synthesis, combination) of different themes, literary techniques, styles, different

төрле әдәби-тарихи традицияләрнең очрашуы күзәтелү; әсәр чынбарлыгы һәм реаль чынбарлыкның аерып куелуы; үз дөньясы хакында сөйләүче язучы-автор урынын язучы-скриптор (кәгазьгә төшерүче) алу һ.б. төгәлләшә.

Татар әдәбиятында П. эстетикасына нигезләнеп иҗат ителгән әсәрләрдә лириклыкка омтылу; эпитетлар һәм детальләштерүгә өстенлек бирү; парадоксальлеккә түгел, ә реальлеккә йөз тоту; әсәрләрнең синтетик төсмерле булуы һ.б. сыйфатлар күзәтелә.

Тагын бер үзенчәлек төсендә татар әдипләренең постмодернизмга сак килеп, аның төп принципларыннан берсе булган әсәрдән автор шәхесен «алу»ны кабул итмәүләре билгеләнә.

Татар әдәбиятында М.Кәбировның «Сары йортлар сере», Г.Гыйльмановның «Оча торган кешеләр» һ.б. әсәрләр шушы күренеш кысаларында

стремление к синкретическим формам, позволяющим связывать настоящее с прошлым; наблюдаемая встреча (синтез, сочетание) в рамках одного произведения разных тем, литературных приемов, стилей, разных литературно-исторических традиций; вычленение реальности произведения отдельно от реальной действительности; замена писателя-автора, повествующего о своем мире, писателем-скриптором (фиксирующим на бумаге) и т.д.

В татарской литературе в произведениях, созданных, опираясь на эстетику П., наблюдается стремление к лиризму; выступление на первый план эпитетов и детализации, ориентация не на парадоксальность, а на реальность, синтетический характер и т.п. Замечено, что татарские литераторы, настороженно относясь к постмодернизму, не приемлют один из основных его принципов – «изъятие»

literary and historical traditions within a single work; singling out the reality of the work separately from the true reality; replacement of the writer-author, telling a story about his world, with writer-scriptor (fixing on paper), etc.

In Tatar literature in the works based on the aesthetics of P., there is a tendency to lyricism; moving epithets and detailization to the forefront, orientation not on the paradoxicality, but on the reality, synthetic character, etc. It is noted that Tatar writers, wary of postmodernism, do not accept one of its basic principles – the «taking» the author's personality out of the work.

In Tatar literature, «Mystery of the Yellow Houses» by M.Kabirov, «Flying People» by G.Gilmanov are considered to be in the framework of P.

бәяләнә.

личности автора из произведения.
В татарской литературе «Тайна желтых домов» М.Кабирова, «Летающие люди» Г.Гильманова рассматриваются в рамках направления П.

ПОРТРЕТ – әдәби әсәрдә кешенең тышкы кыяфәтен, йөз төзелешен, буй-сынын, мимикасын, жестларын, үз-үзен тотышын тасвирлау. Үзенең героен сурәтләү барышында әдип иң мөһим дип санаган детальләргә туктала һәм персонажның яшен, милләтен, социаль хәлен, зәвыген, гадәтләрен һәм характерын, холкын күзалларга мөмкинлек бирә.
Матур әдәбиятта П.ның иң киң таралган һәм гади төре буларак сурәтләү П. (Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» әсәрендә Акъәбинең, Г.Бәшировның «Намус» романында Хәйдәрнең һ.б. портретлары) билгеләнә. Сурәтләү П.ы геройның тышкы кыяфәтен барлык детальләре белән

ПОРТРЕТ – описание в художественном произведении наружности персонажа: телесных, природных и в частности, возрастных свойств (черты лица, фигуры, мимики, жестов, поведения). В литературных портретах внимание авторов сосредоточивается на самых важных деталях, раскрывающих возраст, национальность, социальное положение, вкус, привычки и характер персонажей. Самым распространенным и простым видом портрета является описательный портрет (портрет Акъәби в произведении «Невысказанное завещание» А.Еники, Хайдара в романе «Честь» Г.Баширова).

PORTRAIT is the description in a work of art of an exterior of the character: corporal, natural and in particular, age properties (features, figure, mimicry, gestures, and behavior). In literary portraits the attention of authors concentrates on the most important details opening age, a nationality, a social status, taste, habits and character of characters. The most widespread and simple type of a portrait is the descriptive portrait (a portrait of Akabi in «Unspoken Will» by A.Eniki, Haidar in the novel «Honour» by G.Bashirov). The descriptive portrait in details describes appearance of the hero and opens traits of character. The portrait device means the description of appearance of the hero in comparison with the

җентекләп сурәтләүгә һәм портретта чагылыш тапкан характер сыйфатларын авторның шәрехләве аша тасвирлауга йөз тота.
П.-чагыштыру геройның тышкы кыяфәтен башка персонажлар, танылган кешеләр, җанлы һәм җансыз предметлар, күренешләр белән чагыштыру аша сурәтләүгә юнәлтелә (Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» әсәрендә Миңлебай картның, Ф.Әмирханның «Хәят» повестенда Хәят, Г.Бәшировның «Туган ягым яшел бишек» повестенда Әхәт һ.б. портретлары).
П.-кичереш читтән күзәтүчедә яисә әдәби әсәрнең башка персонажында каһарманның портреты тудырган кичереш кебек күзаллана (Ф.Хөснинең «Йөзек кашы», Ә.Еникинең «Матурлык», А.Гыйләҗевның «Җомга көн кич белән» һ.б. әсәрләрдә).
Психологик П. геройның теге яки бу вакытта психологик халәтен, тирән рухи кичерешен, күңел тирбәнешләрен чагылдыруга

Описательный портрет направлен на детальное описание внешности героя и раскрытию черт его характера.
П.-сравнение подразумевает описание внешнего вида героя в сравнении с другими персонажами, известными людьми, одушевленными и неодушевленными предметами, явлениями (портреты Минлебая в произведении А.Еники «Невысказанное завещание», Хаят в повести «Хаят» Ф.Амирхана, Ахат в повести Г.Баширова «Родная сторона – зеленая колыбель моя»).
П.-переживание понимается как переживание, вызванное портретом героя, у наблюдателя со стороны или другого персонажа литературного произведения (в произведениях «Перстень» Ф.Хусни, «Прекрасное» А.Еники, «В пятницу вечером» А.Гилязова и др.). Психологический П.
направлен на изображение психологического состояния героя в определенный

characters famous for the people animated and inanimate objects, the phenomena (a portrait of Minlebay in the work «Unspoken Will» by A.Eniki, Hayat in the story «Hayat» by F.Amirkhan, Akhat in G.Bashirov's story «The native land is my green cradle»). The portrait experience is understood as the experience caused by the hero's portrait at the observer from the party or other character of the literary work (F.Khusni's «Ring», A.Eniki's «Beauty», «On Friday evening»« by A.Gilyazov, etc.). The psychological portrait is directed on the image of a psychological state of the hero at some point, deep spiritual experiences («Red flowers» by G.Ibragimov, Sh.Kamal's «Seagull», «the Daughter of Volga» by G.Akhunov, «Three arshins of the land» by A.Gilyazov, «White rocks» by R.Mukhammadiyev).

йөз тота (Г.Ибраһимовның «Кызыл чәчәкләр», Ш.Камалның «Акчарлаклар», Г.Ахуновның «Идел кызы», А.Гыйләҗевның «Өч аршын җир», Р.Мөхәммәдиевнең «Ак кыялар турында хыял» әсәрләрендә).

момент, его глубокие духовные переживания («Красные цветы» Г.Ибрагимова, «Чайки» Ш.Камала, «Дочь Волги» Г.Ахунова, «Три аршина земли» А.Гилязова, «Мечта о белых скалах» Р.Мухаммадиева).

ПОЭМА – лиро-эпик жанр атамасы, сюжет сызыклары лирик чигенешләр, хис-кичереш һәм мөнәсәбәт белдерү белән үрелеп бара торган әсәр. П.да сурәтләнгән вакыйгалар сюжетны – эпик катламны барлыкка китерә, лирик башлангычта исә сурәтләнгәннәргә шәхси мөнәсәбәт, автор-хикәяләүче яки лирик геройның хисләре әһәмиятле роль уйный.
Лирик яки эпик башлангычның роленә карап, П. ике төргә бүленә: лирик һәм эпик. Лирик башлангыч өстенлек иткән П.да вакыйгалар чылбырыннан бигрәк, лирик геройның хис-кичереше һәм мөнәсәбәтенең үзгәрүе әһәмиятле роль уйный (И.Юзеевның «Өчәү чыктык

ПОЭМА – лиро-эпический жанр, крупное стихотворное произведение с поветсвовательной организацией, в котором сливаются воедино эпическое и лирическое начала. В П. события составляют эпическую сторону повествования, лирическую составляющую наполняет личное отношение лирического героя или автора-рассказчика к изображаемому.
В литературоведении выделяют два типа П.: лирические и эпические. В лирических П. доминирует лирическое начало, эмоционально окрашенное восприятие и оценка лирического героя («Трое

POEM is a lyric epic genre, a major poetic work with narrative organization, in which epic and lyrical beginnings merge. In a P. events constitute the epic side of the narrative, lyrical component is filled with the personal attitude of a lyrical character or author-narrator to the represented facts or events.
In literary criticism there are two types of P.: lyric and epic. Lyric P. is characterized by lyrical, emotive perception and evaluation of a lyrical character («Three men are out in a way…», «Familiar tunes», «The mountain of lovers» by I.Yuzeev, «Letters from Tukay» by M.Aglyamov etc.).
Epic P. is based on the epic beginning, the narrative plot, in the center of which the

ерак юлга…», «Таныш моңнар», «Гашыйклар тавы» һ.б.).
Эпик башлангыч сюжет чылбыры, вакыйгалылыкны таләп итә, бу очракта П.да лирик герой түгел, ә хикәяләүче-герой үзәккә куела (Г.Тукайның «Печән базары, яхуд Яңа Кисекбаш», Һ.Такташның «Мәхәббәт тәүбәсе», М.Җәлилнең «Хат ташучы», Р.Фәйзуллинның «Сәйдәш» һ.б.).

ПОЭТИКА (гр. *poietike techne* –»иҗади сәнгать») – әдәби әсәрнең төзелеше һәм анда кулланылган эстетик чаралар турындагы фән; әдәбият белеме фәненең иң борынгы һәм мөстәкыйль тармакларының берсе. Әдәбият белемендә теоретик (гомуми) һәм тарихи П. төрләре аерып чыгарыла.
Теоретик П. әдәби әсәрнең төзелеш кануннарын һәм әдәби күренешләрне өйрәнә, образлар, аларның төрләрен һәм сюжет, мотив үзенчәлекләрен тикшерә. Соңрак төрле халыклар

вышли в путь…», «Знакомые мелодии», «Гора влюблённых» И.Юзеева и т.д.).
Эпические П. основываются на эпическое начало, повествовательный сюжет, в центре которого находится герой-рассказчик («Сенной базар…» Г.Тукая, «Исповедь любви» Х.Такташ, «Письмоносец» М.Джалиля, «Сайдаш» Р.Файзуллина и т.д.).

ПОЭТИКА – (от гр. *poietike techne* – «творческое искусство») – наука о системе средств выражения в художественных произведениях; одна из древнейших дисциплин литературоведения. Обычно различаются теоретическая и историческая П.
Теоретическая П. изучает состав и строение литературных произведений, образы, их виды, а также сюжет и мотивы. В разное время в национальных литературах складывались свои системы теоретической

character-narrator («Hay Market…» by G.Tukay, «Vows of Love» by H.Taktash, «Postman» by M.Jalil, «Saydash» by R.Fayzullin, etc.).

POETICS (Greek *poietike techne* – creative art) is a science about system of means of expression in literary reads; it is one of the most ancient disciplines of literary criticism. Usually theoretical and historical poetics are recognized. The theoretical poetics studies content and structure of literary works, images, their types, and also a plot and motives. At different times in national literatures there were systems of theoretical poetics. In the Tatar language the works on theoretical poetics which had

әдәбиятының үз П.на нигез салына. Татар телендә мондый рухтагы хезмәтләр язылмый, ихтыяҗны ислам дине белән гарәпләрдән үтеп кергән әдәбият хакындагы китаплар канәгатьләндерә. Әл-Фәраби, Ибн-Сина хезмәтләре шундыйлардан.

Тарихи П. аерым поэтик чаралар (эпитетлар, метафоралар, рифма һ.б.) үсешен һәм теге яки бу әдәби-тарихи чорга караган чаралар системасын өйрәнү белән шөгыльләнә. П. термины белән аерым язучыларның әсәрләрендә, жанрларда, әдәби юнәлеш һәм әдәби агымнарда, аерым әдәби чорларда гамәлгә куела торган принципларны һәм башлангыч-табышларны атау да кабул ителгән (мәсәлән, «Г.Исхакый әсәрләре поэтикасы», «Урта гасырлар дәвере татар әдәбияты поэтикасы»).

поэтики. На татарском языке не написаны труды по теоретической П., оказавшие непосредственное влияние на мировой литературно-художественный процесс. Арабско-персидская средневековая классика (труды Аль-Фараби, Ибн Сина) стала теоретическим руководством для татар.

Историческая П. изучает эволюцию отдельных поэтических приемов (эпитеты, метафоры, рифма и т.д.) и их систем в определенный литературно-исторический период. Как область теории литературы, историческая П. занимается описанием принципов и приемов литературного направления, исторической эпохи, а также произведений отдельных писателей или групп произведений (например, «Поэтика произведений Г.Исхаки», «Поэтика татарской литературы средних веков»).

impact on world literary and art process aren’t written. The Arab-Persian medieval classics (Al-Farabi’s works, Avicenna) became a theoretical instruction for Tatars.

The historical poetics studies evolution of separate poetic devices (epithets, metaphors, a rhyme, etc.) and their systems of a certain literary and historical period. As the area of the theory of literature, historical poetics is engaged in the description of the principles and receptions of the literary direction, a historical era, and also one literary read of the writer or groups of works (for example, «G.Iskhaki’s Poetics», «Poetics of the Tatar literature of the Middle Ages»).

ПРОБЛЕМА – әсәр тукымасында күтәрелгән төп

ПРОБЛЕМА – основной вопрос, поставленный в

PROBLEM is the main question raised in a literary

сорау, үткен каршылыклар, мәсьәләләр, сайланган тема белән бәйләнештә язучыны борчыган яки моңа кадәр игътибар бирелмәгән мәсьәләләр. Иҗат итү барышында автор шул сорауларга җавап бирә яки җавап табуны укучыга калдыра.
Әсәрдә П. күп булган очракта проблематика төшенчәсе тирәсенә берләшә. Әдәбият белемендә П.ның иҗтимагый-сәяси, әхлакый-эстетик, мифологик, милли, фәлсәфи, роман (кеше) кебек берничә төргә бүлеп йөртәләр.

литературном произведении, та сторона жизни, которая особенно интересует писателя. П. может получить конкретное решение в произведении или остаться неразрешенным.
Перечень П., затронутых в произведении, составляет проблематику произведения. В литературоведении выделяют социально-политический, нравственно-этический, мифологический, национальный, философский виды П.

work, the side of life in which the writer is particularly interested. P. can get a concrete solution in the work or remain unresolved.
The list of P. mentioned in the work, is the problematics of the work. In literary studies we can distinguish socio-political, moral, ethical, mythological, national, philosophical kinds of P.

ПСИХОЛОГИЗМ (гр. *syche* – «күңел», *logos* – «төшенчә») – әдәби геройның эчке дөньясына тирән кереп, аның күңел халәтен, эмоцияләрен, хис-кичерешләрен, аларның үзгәрү сәбәпләрен әдәби чаралар ярдәмендә җентекләп ачу. Ул шәхеснең даими сыйфат-билгеләрен һәм хәл-ситуациягә бәйле характер үзгәрешләрен, аның дәрәҗәләрен билгели.
П. язучының максат-

ПСИХОЛОГИЗМ (от гр. *psyche* – «душа»; *logos* – «понятие») – глубокое проникновение во внутренний мир литературного героя, подробное раскрытие его душевного состояния, эмоций, чувств и переживаний, а также причин их перемен при помощи изобразительных средств. Он определяет устойчивые свойства и черты личности, а также отражает изменения в

PSYCHOLOGISM (Greek *psyche* – soul; *logos* – concept) is deep penetration into an inner world of the literary hero, detailed disclosure of its state of mind, emotions, feelings and experiences, and also the reasons of their changes by means of graphic means. It defines steady properties and features of the personality, and also reflects changes in character depending on current situation, degree of their

бурычлары, тәҗрибәсе, осталыгы белән тыгыз бәйле, шуңа да әдәби әсәрнең стиль үзенчәлеген тудыра.
П.ның гомуми билгеләүче, туры һәм читләтелгән төрләрен аералар.
Гомуми билгеләүче П. геройның сөйләмен, эш-гамәлен, үз-үзен тотышының сәбәпләрен автор-хикәяләүче тарафыннан аңлатуны белдерә.
Геройның эчке дөньясын, аңын, хәл-халәтен сурәтләүче туры П.ның төп алымнары буларак: сөйләм (телдән, язма, эчке монолог), төш күрү, җан диалектикасы, аң агышы h.б. күрсәтергә мөмкин.
Геройның үз-үзен тотышын, сөйләмен, мимикасын, тышкы билгеләрен сурәтләүче читләтелгән П.ның төп алымнары булып портрет, пейзаж, интерьер детальләре, дәшми калу санала.

характере в зависимости от сложившейся ситуации, степень их выраженности.
П. тесно связан с целью и задачами, опытом и мастерством писателя, и составляет стилевое своеобразие литературного произведения. Различают общий определяющий, прямой и косвенные виды П.
Общий определяющий П. означает объяснение самим автором-повествователем особенностей речи, действий и поступков, причин (мотивов) поведения героя.
Приемами прямого П., направленные на раскрытие внутреннего мира героя, его состояния и настроения являются: речь (устная, письменная, внутренний монолог), сновидение, диалектика души, поток сознания.
Приемами косвенного П., отображающими поведение, речь, мимику, внешний облик героя являются портрет, пейзаж, детали интерьера, умолчание.

expressiveness.
Ps. is closely connected with the purpose and tasks, experience and skill of the writer, and makes a style originality of the literary work. There are general defining, straight and indirect types of Ps.
The general defining Ps. means an explanation by the author storyteller of features of the speech, actions and acts, reasons (motives) of behavior of the hero.
The techniques of Straight Ps., directed on disclosure of an inner world of the hero, his states and moods are: speech (oral, written, internal monologue), dream, dialectics of soul, and consciousness stream.
The techniques of indirect Ps., displaying behavior, the speech, a mimicry, appearance of the hero are a portrait, a landscape, interior details, and default.

ПУБЛИЦИСТИКА (лат. *publicus* – «иҗтимагый») – киң катлам укучы аңына йогынты ясау максатын күздә тоткан иҗтимагый-сәяси эчтәлекле әдәби текст.
П.ның төп билгеләре буларак фәнни белем һәм көндәлек информациянең үзара ярашуы; тормыш-чынбарлыктагы фактларның сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрендә бирелеше; публицистик пафос; образлылык, эмоциональ һәм логик-рациональ башлангыч; актуаль мәсьәләләр куелу; укучыга йогынты ясарга омтылу формалаша.
П. чагылдыру объекты – социаль, иҗтимагый, сәяси-идеологик, фәлсәфи, әдәби, әхлакый, дини, тарихи, икътисади, экологик һ.б. проблемалар.
П.ның төп жанрлары булып корреспонденция, мәкалә, очерк, репортаж, фельетон, памфлет, күзәтү, рецензия, ачык хат тора. Матур әдәбияттан аермалы буларак, П. әдәби уйдырмага сирәк мөрәҗәгать итә. Традицион

ПУБЛИЦИСТИКА (от лат. *publicus* – «общественный») – вид литературы, характеризующийся злободневным общественно-политическим содержанием и предназначенный для воздействия на сознание максимально широкого круга читателей.
Сочетание научного и обыденного знания; представление фактов реальности в причинно-следственной взаимосвязи; публицистический пафос, образность речи, совмещение эмоционального и логико-рационального начал; постановка актуальных проблем, стремление повлиять на читателя формирует основные особенности П.
Объектом отражения П. выступают социальные, политико-идеологические, философские, литературные, моральные, религиозные, исторические, экономические, экологические и др. проблемы.
Жанровая классификация П.

JOURNALISM (Latin *publicus* – public) is the type of literature which is characterized by the topical political contents and intended for impact on consciousness of the most wide range of readers.
Combination of scientific and ordinary knowledge; representation of the reality facts in cause and effect interrelation; publicistic pathos, figurativeness of the speech, combination emotional and logical and rational beginning; statement of actual problems, aspiration to affect the reader forms the main features of J.
The object of reflection of J. is social, political and ideological, philosophical, literary, moral, religious, historical, economic, ecological, and other problems.
Genre classification of J. includes correspondence, article, sketch, reporting, feuilleton, lampoon, review, and open letter. Unlike fiction, J. seldom addresses to art fiction. Efficiency of impact on consciousness of reader’s audience is reached in J. by means of traditional rhetorical

риторик алымнарны, оратор монологын, тыңлаучы белән диалогларны П. укучы аудиториясенә көчлерәк йогынты ясар өчен файдалана.
Татар әдәбиятында XX йөз башы публицистик язмалары әдәби-тәнкыйди, фәлсәфи, сәяси-идеологик характерда Г.Тукай, Г.Исхакый, Г.Ибраһимов, Н.Думави, М.Хәнәфи, Ф.Сәйфи-Казанлы, Җ.Вәлиди, Р.Фәхреддин һ.б. публицистик әсәрләре шундыйлардан.

включает корреспонденцию, статью, очерк, репортаж, фельетон, памфлет, обзор, рецензию, открытое письмо. В отличие от художественной литературы, П. редко обращается к художественному вымыслу. Эффективность воздействия на сознание читательской аудитории достигается в П. с помощью традиционных риторических приемов, монолога оратора, диалога со слушателями.
П. тексты татарской литературы начала XX века тяготеют к литературно-критическому, философскому, политико-идеологическому, морально-этическому характеру. Такова П. Г.Тукая, Г.Исхаки, Г.Ибрагимова, Н.Думави, М.Ханафи, Ф.Сайфи-Казанлы, Дж.Валиди, Р.Фахруддина и др.).

receptions, a monologue of the speaker, and dialogue with listeners.
J. texts of the Tatar literature at the beginning of the 20th century gravitate to literary critically, philosophical, political ideologically, moral ethically to character (G.Tukay, G.Iskhaki, G.Ibragimov, N.Dumavi, M.Hanafi, F.Sayfi-Kazanly, J.Validi, R.Fakhreddin, etc.).

– Р –

РЕАЛИЗМ (лат. *Realis* – «чын, матди») – иҗат юнәлеше атамасы;

РЕАЛИЗМ (от лат. *Realis* – «вещественный, действительный») – одно из

REALISM (Latin *realis* – real, material) is one of the main directions in literature and art,

вакыйгаларны, кешеләрне, аларның тормыш-яшәешен чынбарлыктагыча сурәтләүгә, йөз тота. Реалистик әсәрләрдә персонажлар тирәлек, мохит белән тыгыз бәйләнештә күрсәтелә, кеше характерындагы психологик үзенчәлекләр иҗтимагый шартлар белән бәйләнештә тасвирлана. Татар әдәбиятында Г.Тукайның «Государственная Думага», «Китмибез!», Г.Исхакыйның «Теләнче кызы», «Кәләпүшче кыз», «Ике йөз елдан соң инкыйраз», Г.Ибраһимовның «Безнең көннәр», Г.Кутуйның «Тапшырылмаган хатлар», А.Гыйләҗевның «Өч аршын җир», «Әтәч менгән читәнгә», М.Әгъләмовның «Тукайдан хатлар» һ.б. әсәрләр реалистик алымнарга таянып иҗат ителә.

Р. юнәлешенең төп агымнары буларак мәгърифәтчелек реализмы, тәнкыйди реализм, социалистик реализм агымнары билгеләнә. Соңгы елларда реализмның яңа агымнар (крестьян реализмы, магик реализм, психологик

основных направлений в литературе и искусстве, правдивое изображение жизни людей и явлений общества. В реалистических произведениях персонажи описываются в тесной связи с общественной средой и различными социально-историческими условиями. В татарской литературе произведения «Государственной думе», «Не уйдем!» Г.Тукая, «Нищенка», «Тюбетейщица», «Исчезновение через двести лет» Г.Исхаки, «Наши дни» Г.Ибрагимова, «Черноликие» М.Гафури, «Три аршина земли», «Петух на плетне» А.Гилязова, «Письма от Тукая» М.Аглямова написаны в русле Р.

Основными течениями Р. являются просветительский реализм, критический реализм, социалистический реализм. В последние годы прослеҹивается обогащение реализма такими новыми течениями как крестьянский реализм, магический реализм, психологический реализм,

the truthful image of people’s life and the phenomena of society. The realism, thanks to civil activity and social-class approach, analyzes fundamental bases of life and destiny of certain people during social development. Characters are described in close connection with the public environment and various sociohistorical conditions. Works «To State Duma», «We won’t leave!» by G.Tukay, «Beggar», «A Girl Who makes Tyubeteys», «Disappearance in two hundred years» by G.Iskhaki, «Our days» by G.Ibragimov, «Black fased» by M.Gafuri, «Three arshins of the Ground», «A Rooster on a Wattle Fence» by A.Gilyazov, «Letters from Tukay» by M.Aglyamov are written in line with realism.

Main currents of realism are the educational realism, critical realism, and socialist realism. In recent years such new currents as country realism, magic realism, psychological realism, intellectual realism, national realism, etc. are allocated.

реализм, интеллектуаль реализм) белән баюы да күзәтелә.

интеллектуальный реализм. и др.

РЕМАРКА (фр. *Remargue* – «искәрмә, аңлатма») – драматик әсәрдә вакыйганың урынын, вакытын, персонажның тышкы кыяфәтен, үз-үзен тотышын, сөйләм үзенчәлеген, рухи дөньясын, психологик халәтен, социаль хәлен, аерым гадәт-сыйфатларын һ.б. ачыкларга ярдәм итә торган автор аңлатмасы.

Р.ның формасы, эчтәлеге драма әсәренең жанрына һәм авторның иҗат стиленә бәйле. Мисал өчен, М.Фәйзи «Галиябану»да персонажларны җентекләп аңлатып тәкъдим итсә, А.Гыйләҗев («Әгәр бик сагынсаң…») катнашучыларның исемен атау белән чикләнә, вакыйгалар барышында да аңлатмалар бик аз. Ә Р.Хәмиднең фәлсәфи-публицистик драмаларында («Китәм инде») тәфсилле Р., вакыйга барган вакытны,

РЕМАРКА (от фр. *Remargue* – «ссылка, пояснение») – авторское пояснение в драматическом произведении, помогающее полнее раскрыть место и время происходящего события, внешность, поведение, особенности речи, духовный мир, психологическое состояние, социальное положение, отдельные привычки, черты характера и др. качества персонажа.

Форма и содержание Р. связаны с жанром драматического произведения и творческим стилем автора. К примеру, если М.Файзи в «Галиябану» предлагает подробную характеристику персонажей, то А.Гилязов («Если сильно затоскуешь…») ограничивается называнием участников по именам, по ходу событий авторских пояснений также немного. В философско-

REMARQUE (French *remargue* – note, reference) is the author’s explanation in drama work, helping to open a place and time of the occurring event, appearance, behavior, features of the speech, an inner world, a psychological state, a social status, separate habits, traits of character, etc. Qualities of the character more stoutly.

Form and content of R. Are connected with a genre of drama work and author’s creative style. For example, if M.Fayzi in «Galiyabanu» offers the detailed characteristic of characters, A.Gilyazov («If you will strongly begin to miss…») limits by naming of participants on names, author’s explanations are also a little on the course of events. In philosophical and publicistic dramas of R.Hamid («Now I leave») R., along with the indication of time and a place of an event, serves for deeper understanding of the play as well.

урынны күрсәтү белән бергә, пьесаны тирәннәнрәк аңлауга да хезмәт итә.

публицистических драмах Р.Хамида («Теперь ухожу») Р., наряду с указанием времени и места события, служит также для более глубокого понимания пьесы.

РЕПЛИКА (итал. *Replika* – «каршы әйтәм») – сәхнә әсәрендәге диалогта әңгәмәдәшнең җавап сүзе. Персонажның сәхнәдә барган хәлләр һәм башка кешеләр турындагы фикерен әңгәмәдәшенә түгел, ә тамашачыларга җиткерү өчен драмада шулай ук шартлы сәхнә алымы – «читкә» сөйләү дә кулланыла. Театр телендә артистның башка персонаж сүзләре алдыннан әйткән соңгы фикерен дә Р. дип атыйлар. Мәсәлән, М.Фәйзинең «Галиябану» драмасында Галимәнең «үзе черегән бай, үзе яшь…» Р.сыннан соң Бәдри сүзләре килә.

РЕПЛИКА (от италь. *Replika* – «даю ответ») – в сценическом произведении ответное слово в диалоге собеседников. Для того, чтобы довести мысль до зрителей, в драме также используется условный сценический прием – говорить «в сторону». На языке театра Р. называют также последнюю мысль (фразу), высказанную артистом перед словами других персонажей. Например, в драме М.Файзи «Галиябану» после Р. Галимы «сам донельзя богат, а сам молод…» следуют слова Бадри.

REMARK (Italian *replika* – I give the answer) – in scenic work the response word in dialogue of interlocutors. To get a message across to the audience, conditional scenic device is also used in the drama – to speak «aside». In language of theater P. Is called the last thought (phrase) stated by the actor before words of other characters as well. For example, Badri’s words follow after Galima’s R. «he is very rich, and he is young…» in M.Fayzi’s drama «Galiyabanu».

РОБАГЫЙ – урта гасыр шәрык поэзиясендә киң таралган лирик жанрларның берсе, фәлсәфи, әхлакый,

РУБАИ – лирическое стихотворение философского, нравственного, общественно-политического или любовного

RUBAI is the lyric of the philosophical, moral, political or loving contents consisting of four poetic lines in which the

гыйшкый (интим), иҗтимагый эчтәлектәге дүртьюллыктан торучы шигырь атамасы.
Р.да һәр строфа шигырьнең гомум идеясе тирәсенә берләшсә дә, аерым функция үтәве белән үзенчәлекле. Беренче юл, гадәттә, укучыны фикер кабул итүгә әзерли, икенчесе шуны көчәйтеп, фикерне киңәйтә, укучының игътибарын арттыра, фәлсәфи фикерне җиткерә, өченче тезмә фикерне кискенләштерә, дүртенчесе йомгаклый, төгәлләп куя, иң «җаваплы» вазфаны башкаруына бәйле төстә, шәрык әдәбиятында аны «стун» (төп) дип атау да яшәп килә.
Төрки-татар милли сүз сәнгатендә бу жанрга Рабгузый («Кыйссасел-әнбия») С.Сараи («Гөлстан бит-төрки») М.Акмулла («Куаныр тиге йаман…», «Бирелдем мин яшьлегемдә…»), Г.Тукай («Яшен яшьнәгәндә» һ.б.), Дәрдмәнд («Атам-анам йорты өчен…», «Күземнең тамчысы…» һ.б.). Замана

содержания, состоящее из четырех стихотворных строк, в котором рифмуются первая, вторая и четвертая строка, а третья остается без рифмовки.
Независимо от тематики, мысль в Р. развивается в логической последовательности. Каждая из строф отвечает общей идее стиха, при этом выполняет свои функции. Первая строка является прелюдией мысли, вторая дополняет первую, усиливает ее звучание, в третьей нарастает подготовка к завершению поэтической идеи, последняя строка выполняет функцию заключения, собирая все чувства в единое русло и называется «стуном».
Мастерами Р. в тюрко-татарской литературе были Рабгузи («Киссасел-анбия») С.Сараи («Гульстан бит-тюрки»), М.Акмулла («Причины радости…», «Поддался я в молодости…»), Г.Тукай («Во время молнии» и др.), Дардменд («Ради дома отца и матери…», «Капельки из глаз…» и др.). В

first, second and fourth lines are rhymed, and the third aren't rhymed.
Irrespective of subject, the thought develops in R. In logical sequence. Each of stanzas answers the general idea of a verse, but carries out the functions. The first line is a thought prelude, the second supplements the first, strengthens its sounding, in the third preparation for end of poetic idea accrues, the last line carries out function of the conclusion, collecting all feelings to the uniform course and is called «stuny».
R.'s masters in the Turkic-Tatar literature were Rabguzi («Kissasel-anbiya»), S.Sarai («Gulstan bit Turki»), M.Akmulla («Kuanyr Tige Yaman…», «In My Youth…»), G.Tukay («When it thunders», «Fame», etc.), Dardmend («For My Father's and Mother's Home…», «A Tear…», etc.). In modern Tatar poetry R. Is used by Gatash («For Your Cruel Words…», «How much Mistery a Soul has…», «What's Your News…», etc.).

татар әдәбиятында Р. жанрына Р.Гаташ («Ачы сүзеңә дә…», «Күпме сер җанда…», «Сездә ниләр…» һ.б.) һ.б. шагыйрьләр мөрәҗәгать итә.

современной татарской поэзии к жанру Р. обращается Р.Гаташ («Обидные слова твои…», «В душе сколько неразгаданного…», «Что у вас…» и др.).

РОМАН (фр. *Roman* – «элек роман телендәге әсәр») – зур күләмле эпик жанр.
Р.га хас төп сыйфатлар: аерым кешеләрнең яки кешеләр төркеменең язмышларын катлаулы вакыйгаларда сурәтләп бирү, сюжет сызыкларының, геройларның күпсанлы булуы, күптавышлылык хас.
Р. жанр формалары ике зур төркемгә бүленә:
1) тематик – автобиографик, хәрби, детектив, документаль, хатын-кыз, интеллектуаль, тарихи, диңгез, сәяси, маҗаралы, сатирик, сентименталь, иҗтимагый, фантастик, фәлсәфи һ.б. Р.;
2) структур – шигъри Р., Р.-памфлет, Р.-притча, Р.-сага, Р.-фельетон, Р.-тартма (эпизодлар җыелмасы), эпистоляр Р., телероман, фотороман һ.б.

РОМАН (от фр. *Roman* – «первоначально произведение на романских языках») – большая форма эпического жанра литературы.
Наиболее общие черты Р.: изображение человека в сложных жизненных ситуациях, многолинейность сюжета, охватывающего судьбы ряда действующих лиц, многоголосие.
Р. подразделяются на две большие группы:
1) тематическая группа – автобиографический, военный, детективный, документальный, женский, интеллектуальный, исторический, политический, приключенческий, сатирический, фантастический, философский, сентиментальный Р. и др.
2) структурная – Р. в стихах,

NOVEL (French *roman* – originally work in Latinian languages) is a big form of an epic genre of literature. The most common features of N. Are: the image of the person in difficult life situations, multilinearity of the plot covering destinies of some characters, polyphony.
N. are subdivided into 2 big groups:
1) the thematic – autobiographical, military, detective, documentary, female, intellectual, historical, political, adventure, satirical, fantastic, philosophical, sentimental, etc.
2) the structural – N. In verses, N. – a lampoon, N. – a parable, R. – the saga, N. – the feuilleton, epistolary N., the telenovel, the photonovel, etc.
In the Tatar literature sources of a genre are connected with the art text of the end of the 19th

Татар әдәбиятында Р.ның башлангычы итеп XIX гасыр ахырында иҗат ителгән М.Акъегетзадәнең «Хисаметдин менла», З.Бигиевнең «Гөнаһы кәбаир», «Меңнәр, яки гүзәл кыз Хәдичә» кебек әсәрләре санала.
Инкыйлабтан соң Г.Ибраһимов, Ш.Камал, М.Галәүләр Р. жанры үсешенә өлеш кертә. Бөек Ватан сугышыннан соңгы елларда Р.ның хәрби (Г.Әпсәләмовның «Алтын йолдыз»), документаль (Г.Әпсәләмовның «Газинур», И.Газинең «Онытылмас еллар», Ә.Фәйзинең «Тукай» һ.б.), иҗтимагый (Г.Бәширов, Г.Ахунов, М.Хәбибуллин, А.Расих, С.Рафиков һ.б.) кебек жанр формалары үсеш ала, шигъри роман жанр формасы формалаша (С.Батталның «Чирмешән якларында» һ.б.). Тарихи Р. калыплашу – милли тарихның башлангыч дәверләренә мөрәҗәгать итү, әдәби текстта фәнни мәгълүмат туплау – бу жанрның яңа үсеш баскычына

Р.-памфлет, Р.-притча, Р.-сага, Р.-фельетон, эпистолярный Р., телероман, фотороман и др.
В татарской литературе истоки жанра Р. связаны с произведениями конца XIX века «Хисаметдин менла» М.Акъегетзаде, «Большие грехи", «Тысячи, или красавица Хадича" З.Бигиева. В 20-е г. XX столетия к жанру Р. обратились Г.Ибрагимов, Ш.Камал, М.Галяү. В послевоенные годы были написаны Р. на тему войны («Золотая звезда» Г.Абсалямова); документальный Р. («Газинур» Г.Абсалямова; «Незабываемые годы» И.Гази); биографический Р. («Тукай» А.Файзи), социальный Р. (в творчестве Г.Баширова, Г.Ахунова, М.Хабибуллина, А.Расиха, С.Рафикова и др.). Формируется Р. в стихах («В краю Черемшанском» С.Баттал). Развитие исторического Р. обусловило развитие татарской литературы в целом, так как в художественном тексте был

century of M.Akjegetzade «Hisametdin Mulla», Z.Bigiyev «Great sins», «Thousands, or Beautiful Hadicha". In the 20s of the 20th century G.Ibragimov, Sh.Kamal, M.Galyau used N.'s genre. In post-war period N. About war («A gold star» of G.Absalyamov) were written; documentary N. (G.Absalyamov's «Gazinur»; «Unforgettable years» by I.Ghazi); biographic N. (A.Fayzi's «Tukay»), social N. (in G.Bashirov, G.Akhunov, M.Khabibulin, A.Rasikh, S.Rafikov's creativity, etc.). N. In verses is formed («In the region Cheremshan» by S.Battal). Historical N.'s development caused development of the Tatar literature in general as in the art text scientific material was used («The River Itil Flows» by N.Fattakh). In this direction M.Khabibulin, F.Latifi, R.Batulla, R.Mukhammadiyev, Z.Rakhimov, S.Shamsi, etc. continued their work.
The beginning of the 21st century is marked out by emergence the postmodern

менүен билгели. Аның үсешенә Н.Фәттах, М.Хәбибуллин, Ф.Латыйфи, Р.Батулла, Р.Мөхәммәдиев, Җ.Рәхимов, С.Шәмси һ.б. зур өлеш кертә.
XXI гасыр башында Р. жанрының постмодернистик алымнар белән баетылуы күзгә ташлана (Т.Галиуллинның «Сәет Сакманов», Г.Гыйльмановның «Албастылар», М.Кәбиров, З.Хәким әсәрләре).

использован научный исторический материал («Итиль река течет» Н.Фаттаха). Работу в этом направлении продолжили М.Хабибуллин, Ф.Латифи, Р.Батулла, Р.Мухаммадиев, З.Рахимов, С.Шамси и др.
Начало XXI в. отмечено появлением постмодернистких приемов в жанре Р. («Саид Сакманов» Т.Галиуллина, «Албасты» Г.Гильманова, произведения М.Кабирова, З.Хакима).

devices in N.'s genre («Said Sakmanov» by T.Galiullin, G.Gilmanov's «Albasty», M.Kabirov and Z.Hakeem's works).

РОМАНТИЗМ – билгеле бер идеал яктылыгында тормышны үзгәртеп, арттырып тасвирлауга нигезләнгән иҗат юнәлеше.
Р.ның төп сыйфатлары буларак сурәтләү предметы төсендә кешенең рухи тормышы, күңел дөньясы алгы планга чыгарылу; хыялдагы тормыш моделе сурәтләнү; субъективлык; геройларның идеаль зат, гадәттән тыш шәхесләр буларак тасвирлануы; геройның тормыш-тирәлек белән кискен каршылыгы һәм

РОМАНТИЗМ – литературное направление, в которой жизнь «пересоздается» по определенному идеалу, который зависит от отношения поэта-писателя к миру, к эпохе и народу. Основными особенностями Р. являются описание духовного мира человека; разлад между идеалом и действительностью; вымышленная модель жизни; субъективизм; в центре произведения – одинокий, способный на сильные

ROMANTICISM (German *romantik*, French *romantisme*, English *romanticism*) is literary trend, in the romantic literature life "is generated" according to a certain ideal, which depends on the attitude of the poet-writer to the world, to the age and nation. The main characteristics of romanticism are the description of the spiritual world of man; the dissonance between the ideal and reality; a fictitious model of life; subjectivity; the lonely, capable of strong feelings of romantic hero; confusion romantic hero

аны кире кагуы; чынбарлыктан матурлык дөньясына, табигать кочагына качу; әдәби фикерләүдә миллилек һәм тарихилыкның беренче планга чыгарылуы һ.б. билгеләнә.
Татар әдәбият белемендә Р.ның көнчыгыш Р., гареб Р., идеяләр Р., гыйсъянчылык, оптимистик Р., пессимистик Р., пассив Р. кебек агымнарын аерып чыгаралар.
Көнчыгыш Р. шәркый бизәклелек, мавыктыргыч, хыялый вакыйгалар сурәтләнеше, мәхәббәт темасын тасвирлаганда каһарманнарның матурлыгына һәм батырлыгына дан җырлау һ.б. алымнарга йөз тота һәм Урта гасыр татар әдәбиятында алга чыга.
Гареб (көнбатыш) Р. XX гасыр башында иҗат юнәлеше (агым) буларак формалаша. Г.Ибраһимовның «Сөю-сәгадәт, «Диңгездә», «Карак мулла», «Яшь йөрәкләр», Ф.Әмирханның «Кадерле минутлар», «Хәят», С.Җәләлнең «Дим буенда»,

чувства романтический герой; растерянность романтического героя перед окружающим миром; бегство в мир красоты и природы; культ природы, женской красоты и любви; появление историзма и национального своеобразия в художественном мышлении и др.
В татарском литературоведении рассматриваются такие течения Р., как европейский (западный), восточный Р., Р. «идей», гисьянистский Р., оптимистический, пессимистический, пассивный Р. Основным признаком восточного Р. является изображение захватывающих событий из мира грез, темы любви, в котором восхваляется красота и мужество героев. Данный тип Р. характерен для средневековой тюрко-татарской литературы. Европейский (западный) тип Р. как творческое направление формируется в начале XX века.

of the world around us; the flight into the world of beauty and nature; the cult of nature, female beauty and love; the emergence of historicism and national identity in artistic thinking and others.
In Tatar literature such currents of romanticism, as the European (Western), Eastern romantic ideas", rebel romanticism, optimistic, pessimistic, passive are focused. The main feature of the Eastern romanticism is the image of the exciting developments from the world of dreams, the love theme, which praised the beauty and courage of heroes. This type of romanticism characteristic of Turkic-Tatar literature. European (Western) romanticism is formed as a creative direction in the early 20th century. Stories and novels «Love is happiness», «In the Sea», «The Mullah is a theft», «Young hearts»by G.Ibragimov, F.Amirkhan's «Dearest moments», «Hayat», «On the banks of the Dim» by S.Gjalal, H.Taktash's «Daughter of dawn», A.Eniki's «Beauty»,

Һ.Такташның «Таң кызы», Ә.Еникинең «Матурлык», И.Юзеевның «Мәңгелек белән очрашу», «Гашыйклар тавы», Ф.Садриевның «Кыргый алма әчесе», М.Галиевның «Алтын тотка» һ.б. әсәрләр шул алымнарга таянып язылган.
Гыйсъянчылык Р. әдәби-эстетик, фәлсәфи тамырлары белән гыйсъянчылык күренешенә барып тоташа, иҗтимагый гаделсезлеккә, социаль явызлыкка, шәхес иреген, рухи азатлыгын чикләгән гадәт-әхлак нормаларына, дин-шәригать кануннарына каршы ярсып баш күтәрү, аларны кире кагу сыйфатлары, дөньяга ләгънәт уку, кешене зурлау һәм Аллага тиңләштеререп, илаһият биеклекләренә күтәреп тасвирлау алга чыга. XX гасыр башы шагыйрьләре Ш.Бабичның «Бер минут», «Дөньяга», Н.Думавиның «Бу да бер киңәш», «Бизмә дөньядан», «Син – кеше», С.Рәмиевның «Алданган», «Дөньяга», «Мин үләм», «Таң вакыты» һ.б. әсәрләрендә

Произведения Г.Ибрагимова «Любовь-счастье», «В море», «Мулла-вор», «Молодые сердца», Ф.Амирхана «Дорогие минуты», «Хаят», С.Джаляла «На берегах Демы», Х.Такташа «Дочь зари», А.Еники «Прекрасное», И.Юзеева «Встреча с вечностью», «Гора влюбленных», М.Галиева «Золотая рукоятка» можно причислить к типичным произведениям Р. Гисьянистский Р. своими художественно-эстетическими, философскими корнями уходит к гисьянизму, в такого рода произведениях можно обнаружить разочарование лирического героя от несправедливого общества, гисьянистско-бунтарьские мотивы, гордое неприятие буржуазного мироустройства, проклинание мира, опровержение героя-бунтаря привычных моральных норм, обожествление человека. Признаки гисьянистского Р. характерны для поэтов начала XX века («Одна минута», «К

I.Yuzeev’s «Meeting with eternity», «the Mountain of lovers», M.Galiev’s «Golden arm» can be attributed to the typical works of romanticism. Rebel romanticism for its aesthetic and philosophical roots goes to rebelism, in the works of rebel romanticism the disappointment of lyrical hero from unfair society can be found, rebel motives, proud rejection of the bourgeois world order, the curse of the world, a refutation of the hero-rebel usual moral standards, the deification of man. The signs of rebel romantizm are typical for the poets of the early 20th century («One minute», «To the world» by W. Babich; «This is the advice, too», «Don’t estrange from the world», «You’re a man» by H.Dumavi; «Deceived», «To the world», «I will die», «At dawn» by S.Ramiev and others). Works in line of the optimistic romanticism are imbued with love for life, hope for the future (the works of R.Gatash). Pessimistic romanticism reflects the dramatic and tragic world of

гыйсъянчы лирик герой алга чыга.
Оптимистик Р. агымына язылган әсәрләр тормыш-яшәешкә мәхәббәт, киләчәккә өмет-ышаныч хисләре белән сугарыла. Р.Гаташ иҗаты шушы мотивлар белән баетылып мәйданга чыга.
Пессимистик Р. агымында иҗат ителгән әсәрләрдә тормышның авырлыгына, яшәешнең гаделсезлегенә борчылучы, киләчәктәге уңай үзгәрешләргә шик-шөбһә белән караган герой үзәккә куела. И.Юзеев шигъриятендә пессимистик Р. сыйфатлары, алымнары һәм поэтик бизәкләре калку гәүдәләнә.

миру» Ш.Бабича; «Это тоже есть совет», «Не отчуждайся от мира», «Ты – человек» Н.Думави; «Обманутый», «К миру», «Я умру», «На рассвете» С.Рәмиева и др.). Произведения, написанные в русле оптимистического Р. пропитаны любовью к жизни, надеждой на будущее (творчество Р.Гаташа). Пессимистический Р. отражает драматический и трагический мир героя, который переживает из-за несправедливости жизни, сложности бытия, где в центре произведения представляется сомневающийся герой, который потерял надежды на будущее. Особенности пессимистического Р. прослеживаются в творчестве И.Юзеева.

the hero, which is experienced because of the unfairness of life, the complexity of being, the uncertainty of the future (creativity of I.Juzeev).

– С –

САРКАЗМ (гр. *sarkasmos* – «ит йолкам») – көлүнең бер төре. Сарказм тәнкыйтьләнә торган күренешкә яки кешегә усал, үтергеч бәя бирүгә йөз

САРКАЗМ (от гр. *sarkasmos* – «рву мясо») – вид комического; суждение, содержащее едкую, язвительную насмешку над

SARCASM (Greek – *sarkasmos* I tear meat) is the type of the comic; the judgment containing a caustic, venomous sneer over represented, the

тота, иронияне҇ югары формасы кебек кабул ителә.
С.да бәя яшерелмичә, фикер беренче планга чыгарылып, турыдан-туры әйтелә, ачулану, канәгатьсезлек тойгысы күзәтелә. Г.Тукайның «Сорыкортларга», «Пыяла баш», «Ишан», Дәрдемәнднең «Урысча күп сүзең…», «Нәсыйхәт» шигырьләре С.га ачык мисал була ала.

изображаемым, высшая степень иронии. Негативную, уничтожающую оценку С. открыто обнажает в самом тексте. С. не свойственно «спокойное отношение» к предмету изорбражения, ее отличает тон негодования, возмущения. Стихотворения Г.Тукая «Паразитам», «Стеклянная башка», «Ишан», «Много русских слов…», «Наставление» Дардмэнда являются ярким примером С.

highest degree of irony. The satire openly bares the negative, destroying assessment in the text. «The quiet relation» to a subject isn't peculiar to satire, it is distinguished by tone of indignation, indignation. The poems by G.Tukay «Parasites», «The glass head», «Ishan», Dardmend’s «A lot of Russian words…», «Oracle» are a striking example to sarcasm.

САТИРА (лат. *satura* – «катнашма») – көлүнең бер төре. Иҗатчының үзе сурәтли торган предметка, чынбарлыкка тискәре бәясен белдерүгә, начар, бозык, әдәпсез дип саналган күренешләргә кире мөнәсәбәтен шәрехләүгә йөз тота, яман гадәтләрне фаш итүгә юнәлтелә.
Милли әдәбиятта сатирик мотивлар XIX йөз ахыры – XX гасыр башы татар әдәбиятында көчле чагылыш таба (Г.Кандалый, Ш.Мөхәммәдев, З.Хади һ.б.

САТИРА (от лат. *satura* – «смесь») – один из видов комического, выражает критическое отношение к осмеиваемому явлению, обличает порочные, безнравственные стороны жизни и общественное устройство.
В национальной литературе конца XIX – начала XX века С. переживала свой расцвет (в творчестве Г.Кандалыя, Ш.Мухаммадова, З.Хади и др). Поэтом, в чьем творчестве сатирические видение мира абсолютно

SATIRE is one of types the comic, which expresses the critical relation to the mocked phenomenon, convicts vicious, immoral aspects of life and a social system. In the Tatar literature of the end of 19th and the beginnings of the 20th century the satire endured the blossoming (Sh.Mukhammadev, Z.Hadi and others). The poet, in whose creativity the satirical vision of the world absolutely prevailed, was G. Tukay. («Sennoy market, or New Kisekbash», «A glass head» h.б.). The brightest samples of

иҗаты). Иҗатында С. төп урынны алып торган шагыйрьләрнең берсе буларак Г.Тукай исемен атарга мөмкин («Печән базары, яхуд яңа Кисекбаш», «Пыяла баш» һ.б.), Ф.Әмирхан («Бәйрәмнәр», «Хәзрәт үгетләргә килде», «Фәтхулла хәзрәт», «Шәфигулла агай» һ.б.), Г.Камал («Банкрот», «Безнең шәһәрнең серләре») иҗатларында яңа югарылыкка күтәрелә.

XX гасырның икенче яртысында С. үсеше Г.Афзал («Мыек борам», «Заман песие», «Тәнкыйть сүзе» һ.б.), Ш.Галиев («Кеше турында кайгырту», «Куркыныч аюлар»), Ә.Фәйзи («Әпкәлимев»), Ә.Исхак («Аю яңа урында» һ.б.) белән билгеләнә.

преобладало, был Г.Тукай («Сенной базар, или Новый Кисекбаш», «Стеклянная башка» и др.). Наиболее яркие образцы С. представлены в произведениях Ф.Амирхана («Праздники», «Хазрат пришел уговаривать», «Фатхулла хазрат», «Шафигулла агай» и др.), Г.Камала («Банкрот», «Тайны нашего города»).

Во второй половине XX века подъем С. определяется творчеством Г.Афзала («Кручу усы», «Современная кошка», «Слово критика» и др.), Ш.Галиева («Забота о человеке», «Страшные медведи»), А.Файзи («Апкелимов»), А.Исхака («Медведь на новом месте») и др.

satire can be found in F.Amirkhan's works («Holidays», «Fatkhulla hazrat», «Shafigulla agai» etc.), G.Kamal's works («Bankrupt», «Secrets of our city»). In the second half of the 20th century its rise is defined by G.Afzal's creativity («A cat of the time», «The word of criticism» etc.) Sh.Galiyev's works («Care of the person», «Terrible bears»), A.Fayzi's («Apkelimov»), A.Iskhak's («A bear on a new place» etc.).

СӘЯХӘТНАМӘ – сәфәр итүче кешенең үзе күргән илләр, халыклар турында белешмәләр бирүе; язмалар, көндәлек, очерк, мемуар формасында төрле вакыйга-хәлләрне хикәяләве.

Татар әдәбиятында С.

ПУТЕШЕСТВИЕ (ПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ) – литературный жанр, в основе которого лежит описание автором увиденного и пережитого во время путешествий в чужих странах, в форме путевых заметок,

TRAVEL (TRAVEL NOTES) is a literary genre, based on the author's description of what he saw and experienced while traveling in foreign countries, in the form of travel writing, notes, diaries.

In Tatar literature, the formation

жанрының барлыкка килүе XIX йөз ахыры – XX йөз башына нисбәтләнә (Г.Чокрыйның «Хаҗнамә», З.Бигиевнең «Мавәраэннәһергә сәяхәт», Ф.Кәриминең «Аурупа сәяхәтнамәсе», «Кырымга сәяхәт», С. Максудиның «Англиягә сәяхәт», Г.Камалның «Истамбул хатлары» һ.б.). Торгынлык дәвереннән соң, XX йөзнең 80 нче елларында бу жанрга М.Мәхмүтов, Т.Әйди, М.Юныс һ.б. әдипләр һәм җәмәгать эшлеклеләре мөрәҗәгать итә. Хәзерге прозада Р.Батулла, Р.Мостафин, З.Хөснияр, Ә.Мушинский, С.Гарифуллин һ.б. С.ләре билгеле.

записок, дневников.
В татарской литературе становление жанра П. относится к концу XIX – нач. XX вв. («Хаджнаме» Г.Чокрыя, «Путешествие по Междуречью» З.Бигиева; «Путешествие по Европе», «Путешествие в Крым» Ф.Карими; «Путешествие в Англию» С.Максуди, «Стамбульские письма» Г.Камала и др.) Переживший застой в советский период, жанр путешествия вновь вступает в стадию развития в конце 80-х годов XX века. К жанру П. в эти годы обращаются писатели и общественные деятели М. Махмутов, Т.Айди, М.Юнус, Р.Файзуллин и другие. Современная татарская литература путешествий представлена творчеством Р.Батуллы, Р.Мустафина, З.Хуснияра, А.Мушинского, С.Гарифуллина и др.

of the genre of T. refers to the end of the 19th – early 20th cc. («Khadzhname» by G.Chokry, «Travel in Mezhdurechye» by Z.Bigiyev; «Journey to Europe», «Journey to the Crimea» by F.Karimi, «Journey to England» by S.Maksudi, «Istanbul letters» by G.Kamal, etc.) The genreof T., which survived the stagnation of the Soviet era, again enters the stage of development in the late 80s of the 20th century. A lot of writers and public figures such as M.Makhmutov, T.Aidi, M.Yunus, R.Faizullin and others appealed to the genre of T. those years. Modern Tatar travel literature is represented by R.Batulla's, R.Mustafin's, Z.Khusniyar's, A.Mushinsky's, S.Garifullin's works.

СИМВОЛ – үзендә билге сыйфатларын туплаган, күренешнең асылын яшерен

СИМВОЛ – самостоятельный художественный образ,

SYMBOL is an independent artistic image which makes the emotional and allegoric sense

формада белдерүче, мәгънәне мәгънә аша җиткерүче төшенчә.
Әдәби яссылыкта С. образга тәңгәл, гомумилеккә омтылыш, киная, читләтеп әйтү төп билгеләре итеп билгеләнә. С.ның иң әһәмиятле сыйфаты булып аның күпмәгънәлелеге, чиксез күләмдә аңлатылыш вариантларын табу мөмкинлеге тора.
Әдәбият белемендә берничә тип символик образларны бүлеп карау кабул ителгән. Традицион С. таныш ассоциацияләргә нигезләнә һәм әзер образ буларак кулланыла (мәсәлән, былбыл һәм гөл – мәхәббәт символы).
Шәхси С. исә әдип иҗаты белән танышканда гына танылa (мәсәлән, Идел образы Гали Рәхим иҗатында туган ил, милләт символы булып килә).
Моннан тыш аерым әдип иҗатының үзенчәлеген билгели торган образ-С. (Дәрдемәндтә – кораб, Һ.Такташта – Җил һ.б.); әйбер, күренеш, пейзаж, сүз

который имеет эмоционально-иносказательный смысл, основанный на сходстве явлений жизни.
Предмет, животное, знак становятся С., когда их наделяют дополнительным, исключительно важным значением, поэтому он многозначен. Смысловая структура С. многослойна и рассчитана на активную внутреннюю работу воспринимающего.
В литературоведении выделяют несколько типов символических образов. Наряду с традиционной символикой, которые используются авторами уже в готовом виде (например, цветок и сад – символы любви), татарская литература богата индивидуальными С., созданными писателями и поэтами (например, символ Волги у Г.Рахима олицетворяет Родину, страну). Их смысл раскрывается, только при условии проникновения в поэтический мир автора или литературного направления, к

based on similarity of the phenomena of life. A subject, an animal, a sign become S. when they are allocated with additional, extremely important value therefore it is multiple-valued. The semantic structure of S. is multilayered and counted on active internal work of the perceiving.
In literary criticism some types of symbolical images are allocated. Along with traditional symbolics (for example, a flower and a garden are love symbols) the Tatar literature is rich with the individual S. created by writers and poets (for example, a symbol of the Volga of G. Rahim). Their sense reveals, only on condition of penetration into the poetic world of the author or the literary direction to which it belongs.
Also four types of images-S.are allocated: images-S. defining an originality of works of the specific writer (a box of Dardmend, a wind of H.Taktash), the certain subjects, the landscape phenomena used as S. (for example, a scarf is a love symbol in A.Eniki’s story

һ.б. С. буларак бирелүе (Ә.Еникинең «Шаяру»ында яулык – мәхәббәт символы); мифологик образлар, мифлар, риваять-легендалар С. рәвешендә килү (Бичура – яхшылык, яктылык символы, Шайтан – явызлык, караңгылык символы); әдәбиятта үзенчәлекле образ буларак урнашып, хәзер үзе С. буларак кулланылучы типлар (Таһир-Зөһрә – үлемсез мәхәббәт символы, Дон Кихот – киң күңеллелек символы).

которому он принадлежит.
Кроме того выделяют четыре типа образов-С.: образы-С., определяющие своеобразие творчества конкретного автора (кораб у Дардменда, ветер у Х.Такташа), определенные предметы, пейзажные явления, использованные в качестве С. (например, платок – символ любви в рассказе А.Еники «Шаяру»); легендарно-мифологические образы, наделяемые символическим значением (например, Демон – символ зла); неомифологические образы-С.; исторические личности и литературные типы как С. (например, Тахир-Зухра, Йусуф-Зулейха – символы любви).

«Joking»); the legendary and mythological images allocated by symbolical value (for example, the Demon is an evil symbol); neomythological images-S.; historic figures and literary characters as S. (for example, Takhir-Zukhra, Yusuf-Zuleykha are love symbols).

СИМВОЛИЗМ – XIX йөзнең ахыры – XX гасыр башы әдәби фикеренә караган, төп өч элементны – мистик эчтәлек, символ һәм әдәби тойгы көчәйтү чараларын – берләштерүче әдәби агым.
С. үзенчәлекле эчтәлеккә, сурәтләү чараларына ия

СИМВОЛИЗМ – литературное течение, относящееся к концу XIX – началу XX века, характеризующееся присутствием трех главных элементов: мистического содержания, символов и расширения художественной

SYMBOLISM is the literary trend which is characterized by presence of three main elements: mystical contents, symbols and expansion of an art impressionability.
S. concentrates mainly on art expression by means of a symbol as multiple-valued and

агымнарның берсе булып тора. Ул мәгънәне, идеяне символ-билге аша җиткерә, матурлыкка, идеалга омтылуны үзәккә куя.
Татар әдәбиятында С. агымына мөнәсәбәтле беренче әсәрләр Дәрдемәнд иҗатында аваз сала. 1909-1910 нчы елларда бу агым кысаларында шактый күп әсәрләр иҗат ителә һәм 1920 нче елларга кадәр ул иң актив модернистик агым санала (Дәрдемәнд «Караб», «Җәй үтте», «Без», Ф.Әмирхан «Татар кызы», Г.Рәхим «Хан мәчетендә», М.Хәнәфи «Гөл бакчасында» һ.б.).
Бүгенге әдәбиятта Р.Зәйдулла, Зөлфәт әсәрләре С. агымы кысаларында кабул ителә (Зөлфәт «Тыным бетте», Р.Зәйдулла «Дару», «Итек» һ.б.).

впечатлительности.
С. сосредотачивается преимущественно на художественном выражении посредством символа как многозначно-иносказательного и логически непроницаемого образа.
С. в татарской литературе сформировался в 1909-1910-х гг. в поэзии Дардменда и получил широкое распространение, был одним из самых активных модернистских течений в литературе до 1920 гг. («Корабль», «Лето прошло», «Мы» Дардменда, «Татарка» Ф.Амирхана, «В ханской мечети» Г.Рахима, «В цветущем саду» М.Ханафи и т.д.).
В современной литературе к отдельные произведения Р.Зайдуллы и Зульфата рассматриваются в рамках С. («Задыхаюсь» Зульфата, «Лекарство», «Сапоги» Р.Зайдуллы и др.).

allegoric and logically impenetrable image.
S. in the Tatar literature was created in 1909-1910s in Dardmend’s poetry and was widely adopted, was one of the most active modernist trends in literature till 1920 («Korab», «The summer passed», «We» by Dardmend, «Tatar girl» by F.Amirkhan, «In a garden» by M.Hanafi, etc.).
In modern literature R.Zaydulla and Zulfat's some works belong to S. («I Choke» by Zulfat, «Soul medicine» by R.Zaydulla, etc.).

СОНЕТ – катлаулы строфаларның бер төре, шигъри форма. Ул ундүрт

СОНЕТ – стихотворение из 14-ти стихов, построенное по строгой строфической схеме:

SONNET is the poem of 14 verses constructed according to the strict strophe scheme: two

шигъри юлдан тора: I кисәге – дүртьюллы ике шигырьдән (катрен), II кисәге өчьюллы ике шигырьдән (терцет) тора; өчәр юллы соңгы строфаларда: 1) беренче юл белән икенче юл рифмалаша һәм ул очракта беренче терцетның өченче юлы икенчесенең өченче юлы белән *ааб – ввб* рәвешендә рифмалашып килә яисә 2) беренче терцетның өченче юлы икенчесенең икенче юлы белән рифмалаша һәм бу юлы аның беренче һәм өченче юллары *ввг – дгд* рифмасы белән бәйләнәләр.

Милли поэзиядә С.ның чагылышын Ш.Мөдәррис («Ике сонет»), Роберт Әхмәтҗанов («Сонет») иҗатларында очратырга мөмкин.

два четверостишия и два трехстишия, в котором первые восемь строков, разделенные на два четверостишия, рифмуются перекрестно или по принципу кольца одной парой рифм, а следующие шесть строк имеют три пары рифм, которые могут располагаться по-разному; чередование рифм *абба – абба – ввг – дгд (или ааб – ввб).*

В татарской поэзии известны С. Ш.Мударриса («Два сонета»), Роберт Ахметзянова («Сонет») и.т.д.

quatrains and two tercets in which the first eight lines divided into two quatrains are rhymed cross or by the principle of a ring by one couple rhymes, and have the next six lines three couples rhymes which can settle down differently; alternation of rhymes ABBA – ABBA – bbg – dgd (or aab – vvb).

In the Tatar poetry there are S. of Sh. Mudarris («Two sonnets»), and Robert Akhmetzyanov («Sonnet») and others.

СОЦИАЛИСТИК РЕАЛИЗМ – тормыш-чынбарлыкны социалистик идеал һәм марксистик-ленинчыл идеология яктылыгында чагылдыруга йөз тоткан әдәби агым, иҗат методы. Социалистик

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ – литературное течение, творческий метод, требующий от писателя правдивого и исторически конкретного изображения действительности в ее революционном развитии.

SOCIALISTIC REALISM is a literary trend, the creative method that requires the truthful and historically concrete depiction of reality in its revolutionary development from the writer. The art of socialistic realism asserts the goal of a

җәмгыять төзү идеяләрен пропогандалау С. Р. әдәбиятының нигезен һәм асылын тәшкил итә.
С. Р.ның төп сыйфатлары буларак вакыйга-күренешләрне тарихи нигездә һәм революцион үсештә бирү; тормыш материалын сайлап алу һәм сурәтләү; иҗтимагый актив шәхеснең социалистик җәмгыять төзүдә катнашуын күрсәтү, партия эшчәнлеген үзәккә кую; совет дәүләте төзү барышын сурәтләү объекты итеп күтәрү; җәмгыятьтәге үзгәрешләрне иҗтимагый сәбәпләр белән аңлату; социалистик гуманизм, ягъни коллектив мәнфәгатьләрен алга чыгару; интернациональлек, милләтләр дуслыгын яктырту билгеләнә.
С.Р. агымы татар әдәбиятына 1934 нче елда – Язучыларның I съездында төп һәм социалистик тормышны бердәнбер дөрес сурәтләү методы буларак кабул ителгәннән соң үтеп керә. Г.Ибраһимовның «Тирән тамырлар», Г.Бәшировның

Основу литературы С. Р. составляет служение идеи строительства социалистического общества. Основными признаками литературы С.Р. являются отражение событий в историческом контексте и в революционном развитии; показ участия общественно активной личности в строительстве социалистического общества; показ хода построения советского государства; социалистический гуманизм; приоритет общественных и государственных интересов над частным, личным; интернационализм, уделение внимания на отражение дружбы народов.
В татарской литературе С.Р. утверждается в 1934 году – после принятия его как единственно правильного метода для изображения социалистического общества на I Всероссийском съезде писателей. «Глубокие корни» Г.Ибраһимова, «Сиваш», «Честь» Г.Баширова, «Весенние ветры» К.Наджми,

socialist society and is the cause of the movement of society towards communism. The basic characteristics of the socialistic realism literature are the education of the workers in the spirit of communism; showing of socially active participation of the individual in the construction of a socialistic society; showing the progress of the Soviet state building; socialist humanism; the priority of the public interest over private, personal; internationalism, lighting the friendship among the nations. In Tatar literature the socialistic realism approved in 1934, after making it to the first all-Russian Congress of writers. «Deep roots" by G.Ibraimov, «Honor», «Sivash» by G.Bashirov, «Spring winds» by K.Nadzhmi, «Treasure» by G.Akhunov and other works written in the framework of socialistic realism.

«Сиваш», «Намус», К.Нәҗминең «Язгы җилләр», Г.Ахуновның «Хәзинә» һ.б. әсәрләр С. Р. кысаларында иҗат ителә.

«Клад» Г.Ахунова и др. произведения написаны в рамках С.Р.

СТИЛЬ (лат., греч. *stylos* – «язу таякчыгы») – тар мәгънәдә язучының тормыш тәҗрибәсеннән, яшәешне аңлау дәрәҗәсеннән, фикерләү рәвешеннән килеп чыга һәм әсәрләрнең тематикасында, сюжет-композициясендә, образлы телендә чагыла торган индивидуаль әдәби алымнар системасы.
С. язучы әсәрен тирәнтенрәк аңларга, аны төп үзенчәлекләр яктылыгында, башка әсәрләре белән бәйләнештә карарга, аерым бер тарихи дәвер яшәешен, әдәби дәвамлылыкны һәм яңалыкны тоярга ярдәм итә. Һәр язучы иҗатында үзенә аерым бер С. хасил итсә дә, сүз сәнгате һәр С.гә гомум таләпләр дә куя: ачыклык, төгәллек, сүзләрнең дөрес яңгырашы һ.б.

СТИЛЬ (от лат. *Stylus*, от гр. *stylos* – «стило, палочка для письма») – в узком смысле С. называют индивидуальную авторскую манеру письма, проявляющую себя через отбор изобразительных средств, построение фраз, предпочитаемое употребление слов определенной эмоциональной окраски, интонацию речи.
Особенности С. конкретного писателя или отдельного произведения необходимо рассматривать как важный элемент художественной формы с учетом характера эпохи, авторского замысла, определенных литературных традиций и новаторства.
Теория словесности предъявляет к каждому стилю общие требования: ясность, точность, чистота, благозвучность слога и др.

STYLE (Latin *stylus,* Greek *stylos* – a stylus, a stick to write) narrowly S. is the individual author's tone of a letter showing itself through selection of graphic means, creation of phrases, the preferred use of words of a certain emotional coloring, intonation of the speech. S.'s features of the writer or the work need to be considered as an important element of an art form taking into account character of an era, an author's plan, certain literary traditions and innovation.
The theory of literature imposes the general requirements to every style: clarity, accuracy, purity, syllable harmony, etc.

СТИЛИСТИК ЧАРАЛАР яки поэтик синтаксис – әдәби сөйләмнең сәнгатьлелек көчен арттыру өчен кулланыла торган сурәтләү чаралары.

Кабатлау – укучының игътибарын юнәлтү, яңгыраш-аһәң гармониясен тудыру максатыннан әдәби әсәрдә сүзләр, гыйбарәләр, җөмләләрнең кабатлануы. Әдәбиятта кабатлауга нигезләнгән бик күп стилистик чаралар – анафора, эпифора, рефрен, тавтология һ.б. – кулланыла.

Рефрен – шигырьнең һәр строфасында яки строфаның билгеле бер урынында, җырларда һәр куплет саен кабатланып килүче тезмә (*мәс., И Идел-йорт, Идел-йорт, / Идел буе имин йорт, / Ата-бабам тоткан йорт, /Ашлык белән тулган йорт* («*Идегәй*» *дастаныннан*).

Тавтология – әдәби әсәрдә, тәэсир көчен арттыру максатыннан, бер үк, яки мәгънәләре ягыннан тиңдәш сүзләрнең, сөйләм берәмлекләренең, кабатланып

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ – обороты речи, которые служат для создания выразительности текста.

Повтор – литературный прием, используемый для концентрации внимания читателя к определенному слову, словосочетанию, предложению и для придания выразительности, гармоничности тексту. Виды повторов: анафора, эпифора, рефрен, тавтология и др.

Рефрен – строка, повторяющаяся в постоянной позиции в отдельных строфах стиха или после каждого куплета в песне. (*напр., И Идел-йорт, Идел-йорт, / Идел буе имин йорт, / Ата-бабам тоткан йорт, /Ашлык белән тулган йорт (из дастана* «*Идегей*»).

Тавтология – в произведениях средство усилиния выразительности речи: повторение однозначных или тех же слов. (*напр., И туган тел, и матур тел,/ Әткәм-әнкәмнең теле!* (Г.Тукай)).

Градация – синтаксическая конструкция, в которой

STYLISTIC FIGURES are turns of speech, which serve for creation the expressiveness of the text.

Repeat is the literary reception used for concentration of reader's attention to a certain word, the phrase, the offer and for giving the expressiveness, a harmony to the text. Types of repeats are: anaphor, epifor, refrain, pleonasm, tautology, etc.

Refrain is the line repeating in a constant position in separate stanzas or after each couplet in the modern song. (e.g., And Idel-yort, Idel-yort, / Bank of Idel is a good home, / Home of my father and grandfather, / The House Full of Meals (from dastan «Idegay»).

Tautology is means the expressiveness strengthening of the speech in literary works: repetition of unambiguous or same words. (The native language – sacred language, / the Father's language, / You are so beautiful! / I comprehended the whole world in your wealth! (G.Tukay)).

Gradation is a syntactic design

килүе (*мәс., И туган тел, и матур тел,/ Әткәм-әнкәмнең теле! (Г.Тукай*)).	каждое последующее слово или несколько слов усиливает или ослабляет смысловое и эмоциональное значение предыдущих.	in which each subsequent word or some words strengthens or weakens semantic and emotional value of the previous one. (Anything I don't see around and I run, and I run; / As on fire I burn, I get wet, I can't recover the breath… (G.Tukay)).
Градация мәгънә ягыннан якын торган сүзләрнең, яки тезмәләрнең бер-бер артлы кабатланып килүенә нигезләнә, эмоциональ-мәгънәви яңгырашны көчәйтү яки көчсезләндерү функциясен башкара.		
Янәшәлек – әдәби образ тудыру максатыннан, сүзләрне, гыйбарәләрне, элементларны, охшашлык ягыннан чыгып, янәшә куеп сурәтләү чарасы (*мәс., Каеннар булсаң иде! / Я илем дип, / Я җирем дип / Бер шаулап куйсаң иде (М.Әгъләмов*).	Параллелизм – изобразительное средство языка; сходное симметричное расположение элементов речи, в соотношении создающее гармоничный художественный образ. *(напр., Каеннар булсаң иде! / Я илем дип, / Я җирем дип / Бер шаулап куйсаң иде (М.Аглямов*).	Overlapping is graphic means of language; the similar symmetric arrangement of elements of the speech in the ratio creating a harmonious artistic image. ((e.g., If You Were a Birch! / For a Country, / Or For an Earth / And to Make a Noice)).
Инверсия – аерым бер мәгънәгә игътибарны арттыру, яки, яңа эмоциональ төсмер бирү максатыннан җөмләдә сөйләмнең, сүзләрнең тәртибен үзгәртү (*мәс., Синме соң бу — бөек Маркс иле / Һәм давыллы Шиллер ватаны? (М.Җәлил*).	Инверсия – изменение порядка слов в предложении с целью выделить значение какого-либо слова или придать необычное звучание фразе в целом. (*мәс., Синме соң бу – бөек Маркс иле / Һәм давыллы Шиллер ватаны? (М.Джалиль*).	Inversion is change of words order in the sentence with the purpose to mark out value of any word or to give unusual sounding to the phrase in general. (e.g., is it you – the great Marks’s country / And stormy Shiller’s native country? (M.Djalil).
Антитеза – сүзләрнең, образларның, төшенчәләрнең капма-каршы куелуы (*мәс.,*	Антитеза – стилистическая фигура контрастов, резкого противопоставления предметов, явлений, их свойств. (*напр., Без икебез синең белән / Гүя ак белән кара (Г.Аюпова)*.	Antithesis is a stylistic figure of contrasts, sharp opposition of subjects, the phenomena, their properties. (for example, We are together with you / As though white and black (G.Ayupova).
	Риторический вопрос,	Rhetorical question, the

Без икебез синең белән / Гүя ак белән кара (Г.Аюпова).
Риторик сорау, риторик эндәш, риторик өндәү – сөйләмнең сәнгатьлелеген арттыру юнәлешендә кулланылган стилистик чара, җавабы мәгълүм булса да, хисләрне тирәнрәк җиткерү максатыннан гына куелган, җавап таләп ителмәгән сорау, эндәш, өндәү (*мәс., Кара туфрак тулы мазлум нидасы, / Алар кемдер?.. Алар кемнәр фидасы?.. (Дәрдемәнд*).

риторическое обращение, риторическое восклицание – своеобразные обороты речи, усиливающие ее выразительность и не требующий ответа (*к примеру, Кара туфрак тулы мазлум нидасы, / Алар кемдер?.. Алар кемнәр фидасы?.. (Дардменд*).

rhetorical address, rhetorical exclamation are the peculiar turns of speech increasing its expressiveness. It is applied to express the feeling more deeply, even if the answer is known (for example, the Black soul is full of miserable things, / Who are they?… Whose sacrifice are They? (Dardmend).

СУФИЧЫЛЫК – ислам мистицизмы һәм зөһедлеккә нигезләнгән дини-мистик һәм фәлсәфи юнәлеш.
С. игътибар үзәгенә кеше һәм аның күңелен, кальбен ала, чыганаклары булып Коръән һәм сөннәт санала. Бу юлга баскан кеше Аллаһны тануны, яратуны, хакыйкатькә ирешүне алга куя, дөньяны хис аша таный, шуңа бәйле төстә ул «илаһи гашыйк дөньясы» төсендә дә шәрехләнә.
Суфиларга күңелне Аллаһ хозурына тапшыру булган

СУФИЗМ – наиболее распространенное направление из всех течений средневековой арабо-мусульманской философской мысли на мусульманском Востоке. Основой суфийской идеологии является идея индивидуального мистического контакта человека с Аллахом и интуитивного познания Всевышнего. С. выступает с такими морально-этическими ценностями, как нравственная чистота и духовное совершенство человека,

SUFISM is the most widespread direction from all currents of medieval Arab-Muslim philosophical thought in the Muslim East. A basis of sufi ideology is the idea of individual mystical contact of the person with Allah and intuitive knowledge of a deity. S. has such moral and ethical values as moral purity and spiritual perfection of the person, social justice and people’s equality before Allah, fight against the evil, the statement of kindness and a brotherhood among people.

зикерне әйтү, шуның аша, транс, экстаз дәрәҗәсенә җитеп, Аллаһны күрергә, аның белән кушылырга омтылу хас.
Төрки халыклар арасында Урта Азиядән килгән Әхмәд Ясәви исеменә бәйле Ясәвия тарикате киң таралыш ала, бу тарикат беренче төрки суфи оешмасы да булып тора. Ясәвия тарикаты үзеннән соң татарлар арасында киң таралган нәкышбәндия тарикатына нигез була.

социальная справедливость и равенство людей перед Аллахом, борьба со злом, утверждение доброты и братства среди людей.
В Волжской Булгарии нашло распространение учение Ходжы Ахмеда Ясеви и С.Бакыргани – основателей суфийского направления ясевия. В дальнейшем учение Ясевия стало духовным источником и фундаментом братства накышбендия.

Hodzhy Ahmed Yasevi and S.Bakyrgani's doctrine, doctrine of the founders of the sufi direction, was popular in the Volga Bulgaria. Then Yasevi's doctrine became a spiritual source and the base of a nakyshbendiya brotherhood.

СУФИЧЫЛЫК ӘДӘБИЯТЫ – суфичылык тәгълиматын нигез иткән, суфичылык идеяләрен үзәккә алган әдәбият.
С. Ә.ның үзәгендә илаһи мәхәббәт (Аллага мәхәббәт), яшәү һәм үлем темалары тора. Әсәрләр тәкъдиргә буйсынырга, әхлакны төзәтергә чакыру, җанның Алла белән кушылырга омтылуы, бу җирнең коллык, ялган булуын раслау идеясе белән баетыла.
С. Ә. символик образлы, мистик сүз сәнгате,

СУФИЙСКАЯ ЛИТЕРАТУРА – литература, основанная на суфийское мировоззрение.
В основе С. Л. лежит божественная любовь (любовь к Богу), она наполняется и обогащается мистическим содержанием, своеобразным мировосприятием, образами-символами, окутанными таинственностью и скрытым смыслом. Символическая образность является доминирующей в С. Л., именно через специальные

SUFI LITERATURE is the literature based on sufi outlook. Sufi poets wrote about love for the neighbor person, learned the people to unity, called for mutual support. S. L.'s core is the divine love (love for God), it is filled and enriched with the mystical contents, a peculiar attitude, images symbols shrouded in mystery and the hidden sense. Symbolical figurativeness is dominating in S. L., the role of the mystical perception allowing through such symbols, metaphors as a ringlet, the slave, soul, wine, a

серлелекне, дөньяны танып бетерә алмау фикерен алга сөрә, аңа фикерне «ачкыч булган символлар, киная, төсләр символикасы аша җиткерү хас: гасырлар дәвамында рухи халәтне, хис-тойгыны җиткерү өчен анық үз төшенчәләре, образлар системасы эшләнә һәм алар үзенә бер мәгънәне беркетә. Мәсәлән, Аллаһ абсолют хаклык, хакыйкать, идеал мәгънәсен ала, исерү хакыйкатькә ирешү, Аллаһ белән кушылу, шәраб – хакыйкать, шәм – Аллаһ, матур кыз, Ләйлә, сәмруг кош та Аллаһ эчтәлегендә кулланылышта йөри, гөл һәм былбыл, шәм һәм күбәләк илаһи, Аллаһка мәхәббәтне белдерүдә файдаланыла.
Суфичылык идеяләре Кол Шәриф иҗатында, Мәүла Колый хикмәтләрендә, XVIII-XIX гасырларда Ш.Зәки, Г.Утыз-Имәни, Ә.Каргалый шигырьләрендә актив. XX йөз башы татар поэзиясендә Г.Тукай («Гыйшык бу, йа», «Алла гыйшкына», «Сөеклемнең кабер ташында»

символы, метафоры (локон, раб, душа, вино, свеча, бабочка, луна, возлюбленная) в полной мере проявляется мистическое восприятие мира.. Например, Аллах - олицетворяет абсолютную истину, идеал, опьянение – достижение истины, слияние с Богом, вино – любовь, свеча – Всевышний, красивая девушка, Лейла, птица Симург – также используется как символ Создателя, такие парные символы, как цветок и соловей, свеча и мотылек используются для выражения любви к Богу.
Своеобразным отражением С. Л. стали произведения Кул Шарифа, хикметы М.Колыя, творчество А.Каргалыя, Х.Салихова, Ш.Заки (XVIII-XIX вв.) и др. также пронизаны суфийскими идеями. Суфийские символы и мотивы активно используются и в татарской поэзии начала XX века («О, эта любовь», «К божественной любви», «На могильном камне любимой…» Г.Тукая, «Не

candle, a butterfly, the moon, beloved person fully proves in it. For example, Allah personifies absolute truth, ideal, intoxication – achievement of truth, connection with God, wine is love, a candle is Supreme, the beautiful girl, Leyla, a bird Simurg is also used as the Founder's symbol, such pair symbols as a flower and a nightingale, the candle and a moth are used for expression the love for God.
Kul Sharif's works, M. Kolyj's hikmats became a peculiar reflection of S. L., in the 18-19th centuries the creativity of A.Kargalyj, H.Salikhov, Sh.Zaki, etc. are penetrated by sufi ideas. Sufi symbols and motives are actively used in the Tatar poetry of the beginning of the 20th century as well («Oh, this love», «To divine love», «On a gravestone of darling …» by G.Tukay, «I didn't manage to sprinkle a shroud», «Hayat», «In melancholy I lie sometimes …» by Dardmend, «I», «You», «My God» by S.Ramiyev, etc.).

һ.б.), Дәрдемәнд («Бүзләрем маналмадым», «Хәят», «Ятам кай чаклары моңлап…» һ.б.), С.Рәмиев («Мин», «Син», «Алла» һ.б.) кебек шагыйрьләр иҗатында суфичылык идеяләре һәм символлары урын ала.

сумел я окропить саван», «Хаят», «В тоске я лежу порой…» Дардменда, «Я», «Ты», «Аллах» С.Рамиева и т.д.).

СЮЖЕТ (фр. *sujet* – «предмет») – эпик, драма, лиро-эпик әсәрләрдә вакыйгаләр яки кеше холкы-характерының үсү-үзгәрү тарихы.
Ике төрле С. төре аерып чыгарыла: динамик һәм адинамик. Динамик (тиз үсүче) С. һәм адинамик (тиз генә чишелми торган) була. С.та вакыйгалар хәрәкәт хәлендә алына, аны конфликт хәрәкәткә китерә. Каршылык (конфликт) сюжетны хәрәкәткә китерүче көч, әсәрнең бөтен структуралары аша үтә.
Конфликтның барлыкка килүе, үсүе һәм чишелүе С.ның аерым этапларын, элементларын хасил итә. Экспозиция, төенләнеш, вакыйгалар үстерелеше,

СЮЖЕТ (от фр. *sujet* – «предмет») – изображение события и способ сообщения о них в эпических, драматических, отчасти лирических произведений.
В предельно общем виде С. – это своего рода базовая схема произведения, включающая последовательность происходящих в произведении действий и совокупность существующих в нём отношений персонажей. Существуют два вида сюжетов. Динамический тип сюжета предполагает напряженное и стремительное развитие действий, здесь сюжетные элементы четко выражены. В динамическом С. – развитие действия замедлено и не стремится к развязке, события С. не

PLOT (French *sujet* – a subject) is the structure and relationship of actions and events in a work of fiction: epic, drama, partly lyrical works. P. is the basis of a work form. In extremely general view the P. is some kind of basic scheme of work including sequence of the actions happening in work and set of the relations of characters existing in it. There are two types of plots. The first is the dynamic type of a plot assumes intense and prompt development of actions, subject elements are accurately expressed. The second type is adynamic which means that the development of action is slowed down and doesn't aspire to an outcome, the events of P. don't comprise a particular interest.
The conflict is the engine of a

перипетияләр, кульминация, чишелеш, пролог һәм эпилог С.ның төп элементлары булып тора.
Әсәрдә С.тан тыш элементлар да бар. Боларга: хәбәр итүче күренешләр (тышкы дөньяны әдәби сурәтләү – пейзаж, портрет, әйберләр дөньясы һ.б.), лирик чигенешләр (авторның лирик, фәлсәфи, әхлакый, автобиографик һ.б. уйланулары), читтән кертелгән вакыйгалар (С. белән бәйләнмәгән хәлләр турында сөйләү) төгәлләшә. Кайбер әсәрләрдә С. вакыйга-хәлләр кебек түгел, бәлки кичереш-уйлар кебек үсә (Ә.Еникинең «Кем җырлады?» һ.б.).

заключают в себе особого интереса.
Конфликт – двигатель сюжета, который пронизывает всю структуру художественного произведения. Конфликт развивается по мере развития сюжета. Сюжет включает в себя следующие элементы: экзпозицию, завязку, развитие действия, кульминацию, развязку, пролог и эпилог. Помимо С., в композиции произведения существуют еще и внесюжетные элементы: описание (литературное изображение внешнего мира – пейзажа, портрета, мира вещей и т.п.); авторские отступления (более или менее развернутые авторские высказывания философского, лирического и автобиографического характера); вставные эпизоды (относительно законченные фрагменты действия, в которых действуют другие персонажи, действие переносится на другое время). В некоторых случаях психологическое изображение

plot which penetrates all structure of a work of art. The conflict develops in process of the movement of a plot. Stages of development are called as subject elements. The plot includes the following elements: exposition, set-up, action development, culmination, outcome and postposition, prolog and epilog. Besides a plot, there are also extra subject elements in composition of work: the description (the literary image of the outside world: a landscape, a portrait, the world of things, etc.); the author’s retreats (more or less developed author’s statements of philosophical, lyrical and autobiographical character); extra scene (rather finished action fragments in which other characters act, action is postponed to other time). In certain cases the psychological image is a plot of an art text («Who sang?» A.Eniki).

являет собой сюжет художественного текста («Кто пел?» А.Еники).

– Т –

ТӘНКЫЙДИ РЕАЛИЗМ – реализм иҗат юнәлеше үсешендә формалашкан әдәби агым, иҗат методы. Мәгърифәтчелекнең аерым сыйфатлары кире кагылып, беренче планга иҗтимагый бәйләнешләр чыга, акчага, капиталга корылган җәмгыятьтә бәхеткә һәм шәхси азатлыкка ирешүнең авырлыгы тасвирлана башлый.
Тормышны, кешене дөрес һәм объектив чагылдыру; геройны башлыча иҗтимагый тәрәлектә сурәтләү; кешенең уй-фикерләрен, теләк-омтылышларын җәмгыять белән, аның иҗтимагый-социаль хәле белән тыгыз бәйләнештә күрсәтү; кеше һәм җәмгыять тормышын үсеш-үзгәреш процессында, заман рухына туры китереп, билгеле бер тарихи чор нәтиҗәсе итеп чагылдыру;

КРИТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ – творческий метод, литературное течение, сформировавшееся в ходе исторического развития реализма. К. Р., отказавший от просветительской концепции естественного человека, переходит к социальную объяснению его сущности, описывается трудность достижения счастья и свободы личности в обществе, основанном на власти денег и капиталла. К основным принципам К. Р. можно причислить правдивое и объективное отражение действительности;
изображение героя, в первую очередь, в общественной среде; социальная обусловленность событий и характеров; мотивировка поведения персонажа его социальным положением; отражение жизни человека и

CRITICAL REALISM is a creative method, literary period, were formed in the course of the historical development of realism. Critical realism, failed from the educational concept of the natural man, goes to social explanation of its essence, describes the difficulty of achieving happiness and freedom of the individual in society, based on the power of money and capital. The basic principles of critical realism can be considered truthful and objective reflection of reality; the image of the hero in the first place in the social environment; social conditionality of events and characters; the motivation of the character’s behavior of his social position; a reflection of human life and society in the development process; the truthful reproduction of typical characters under typical obstaclesto; universalism and

типик характерларны типик шартларда индивидуальләштереп сурәтләү; гуманистик һәм иҗтимагый идеаллар яктыртылу; кешенең эчке дөньясын сурәтләүдә күпьяклылык, универсальлек һ.б лар Т. Р.ның төп принциплары һәм сыйфатлары буларак билгеләнә.
Милли әдәбиятта Т. Р. XX гасыр башында формалаша һәм яңа төсмерләргә, сыйфатларга (кешене рухи камиллеккә өндәү сызыгы, милли чынбарлыкның тискәре, караңгы якларын, артталыкны тәнкыйть итү; кире кагу һәм раслауның янәшәлеге, аларның үрелеп яшәве) ия булуы белән аерылып тора. Г.Исхакыйның «Зиндан», Г.Тукайның «Алтынга каршы», Г.Камалның «Беренче театр», Г.Коләхмәтовның «Яшь гомер» һ.б. тәнкыйди реализмның җитди үрнәкләре булып тора.

общества в процессе развития; правдивое воспроизведение типических характеров в типических обстятельствах; универсализм и многоплановость в описании внутреннего мира персонажа.
В национальной литературе К. Р. формируется в начале XX века и отличается богатством новых качеств (призыв человека к духовному совершенству, критика национальной ограниченности и консерватизма и др). Произведения Г.Исхаки «Тюрьма», Г.Тукая «Против золота», Г.Камала «Первый театр», Г.Кулахметова «Молодая жизнь» - примеры серьезных произведений, написанны в русле К.Р.

diversity in the description of the character’s inner world.
Critical realism in the national literature is formed in the early 20th century and it has new qualities (the call of man to spiritual perfection, the criticism of national limitations and conservatism, etc). G.Ishaki’s «Prison», G.Tukay’s «Against gold», G.Kamal’s «The First theatre», G.Kulakhmetov’s “The Young life» written in the way of critical realism.

ТЕМА (гр. *thema* – «нигезгә

ТЕМА (от гр. *thema* – «то, что

SUBJECT (Greek *thema* –the

салынган») – чикләп алынып, әсәрнең нигезенә салынган вакыйгалар һәм күренешләр берлеге, бөтенлеге.
Теләсә нинди сәнгать әсәрендә автор башта тормыш-чынбарлыктан күчерелгән, шуңа охшатып тудырылган ситуацияләр һәм характерларны, аларның үзара мөнәсәбәтләрен, кеше белән тирәлек яки җәмгыять арасындагы бәйләнешләрне, табигатьне, көнкүрешне һ.б. тасвирлый. Мондый материал әсәрнең объектив эчтәлек катламын тәшкил итә, тормыш чынбарлыгы белән әсәр чынбарлыгын тоташтыра.
Чикләп алу дигәндә, язучы ихтыярыннан башка, чынбарлыкның үзендә объектив яши торган хәл-әхвәлләр түгел, бәлки, язучы аңы аша үткәрелеп, әсәрдә тергезелгән тормыш картиналарының гына Т.га катнашы барлыгы күздә тотыла.
Әдәбият белемендә Т. мәңгелек (төрле заман һәм халыклар өчен уртак –

положено в основу») – жизненные характеры и ситуации, которые путем отбора переходят из реальной действительности в художественное произведение и образуют объективную сторону его содержания. Авторская субъективность и индивидуальность на уровне тематики выражаются только в отборе жизненных явлений.
В литературоведении различают Т. вечные (общие для всех времен и народов – Т. любви и ненависти, верности и предательства, войны и мира, жизни и смерти, прекрасного и безобразного, отцов и детей и т.д.), национальные (присущие отдельной нации), конкретно-исторические (рожденные и обусловленные определенной социально-исторической ситуацией в той или иной стране), персональные (связанные с самопознанием в биографических или автобиографических произведениях).

basis) is real-life characters and situations which pass with way of selection from reality into a work of art and form the objective elements of its contents. Author’s subjectivity and identity at the level of subject are expressed only in selection of the life phenomena.
In literary criticism there are eternal S. (the general for all times and the people – S. of love and hate, faith and treason, war and peace, life and death, fine and ugliness, fathers and children, etc.), national (inherent in the separate nation), specific historical (given and caused by a certain sociohistorical situation in this or that country), personal (connected with self-knowledge in biographic or autobiographical works).

мәхәббәт һәм нәфрәт, тугрылык һәм хыянәт, сугыш һәм тынычлык, яшәү һәм үлем, матурлык һәм ямьсезлек, аталар һәм балалар), милли (аерым бер этник төркемгә хас, башкалар өчен закончалыклы төс алган), тарихи (билгеле бер вакыт яисә чордагы әһәмиятле тарихи вакыйгалар китереп чыгарган), персональ (биографик һәм автобиографик әсәрләрдә үз-үзеңне танып белүгә мөнәсәбәтле сайланган) кебек төрләргә аерып карала.

ТРАГЕДИЯ (гр. *tragos* – «кәҗә», *ode* – «җыр») – персонажларның трагик каршылыгына нигезләнгән һәм гадәттә фаҗига белән тәмамлана торган, тормыштагы соң чиккәчә үткенәйтелгән тирән конфликтны тасвирлаган драматик жанр.
Гуманистик идеаллар хакына көрәшүче герой, көчле рухи тетрәнүләргә һәм газаплануларга карамастан, үзеннән олырак көчләр

ТРАГЕДИЯ (от греч. *tragos* – «коза» и *ode* – «песня») – драматический жанр, основанный на трагических противоречиях персонажей и обычно завершающийся печальным финалом. Т. отображает глубокий, до крайней степени обострённый конфликт, встречающийся в жизни. Герой, борющийся за гуманистические идеалы, несмотря на сильные духовные (душевные) потрясения и страдания

TRAGEDY (Greek *tragos* – a goat and ode – the song) is the drama genre based on tragic contradictions of characters and which is usually coming to the end with the sad final. T. reflects deep, the aggravated to extreme degree conflict which is found in life. The hero fighting for humanistic ideals despite strong spiritual (sincere) shocks and sufferings (torments), not to win against irresistible circumstances which are stronger than him (the elements,

(табигать стихиясе, язмыш, власть яки башка кеше теләге һ.б.) белән каршылыкка керә һәм аларны җиңеп чыга алмый. Үзенең көчсез булуын, үлем алдында торуын белгәндә дә, Т. герое социаль һәм милли тигезлек, ирек һәм дөреслек, Ватан азатлыгы һәм шәхси мәхәббәте өчен көрәшә һәм шуның белән соклану, горурлану хисе уята. Трагик чишелеш укучы-тамашачы күңелендә, бер яктан, курку-борчылу, газаплану, икенче яктан, өмет-ышаныч хисләре уятып, аны катарсиска китерә.
Т.гә хас поэтик чаралар буларак үткән тарихка бәйле җитди тема; монологларның күп булуы; еш кына тезмә формада язылу; күтәренке купшы стильнең фаҗигалелек пафосы белән үрелеп баруы һ.б. билгеләнә.
Татар әдәбиятында Т., мөстәкыйль жанр буларак, XX йөз башында Г.Исхакый иҗатында («Зөләйха») формалаша һәм Ф.Борнаш («Таһир-Зөһрә»), Һ.Такташ («Җир уллары трагедиясе»), Ә.Баянов («Алтын кашбау»),

(муки), не в силах победить непреодолимые обстоятельства, которые сильнее его (природная стихия, судьба, власть или желание другого человека и т.п.). Даже зная, что он бессилен изменить судьбу, что его ждет неминуемая смерть, герой Т. борется за социальное и национальное равенство, свободу и справедливость, независимость (освобождение) Родины и личную любовь, вызывая этим восхищение и чувство гордости. Трагическая развязка пробуждает в душе читателя-зрителя, с одной стороны, страх и тревогу, страдания, а с другой – надежду и чувство доверия, вызывая у него состояние катарсиса (*см.*: катарсис).
Т. обладает свойственными ей поэтическими средствами: обычно, это обращение к серьезной теме, связанной с историческим прошлым; обилие монологов; зачастую пишется в стихотворной форме; переплетение

destiny, the power or desire of other person, etc.) forces . Even knowing that it is powerless to change destiny that it is waited by inevitable death, the T. hero fights for social and national equality, freedom and justice, independence (release) of the Homeland and personal love, causing these admiration and a pride. The tragic outcome awakens in soul of the reader viewer, on the one hand, fear and alarm, sufferings, and with another – hope and feeling of trust, causing in it a condition of a catharsis (see: catharsis).
T. possesses poetic means peculiar to it: usually, this appeal to the serious subject connected with the historical past; abundance of monologues; it is often written poetically; an interlacing of stilted style with tragical pathos, etc.
In the Tatar literature the T., as the independent genre is formed in the beginning of the 20th century in creativity of G.Iskhaki («Zuleykha») and H.Taktash («The tragedy of sons of the Earth"), A.Bayanov («Gold kashbau»), I.Yuzeev

И.Юзеев («Соңгы сынау», «Очты дөнья читлегеннән», «Мәңгелек белән очрашу»), Ю.Сафиуллин («Йөзек һәм хәнҗәр») һ.б. иҗатында үстерелә, билгеле бер үзгәрешләр кичереп, аерым сыйфат-күренешләр белән байый.

высокопарного стиля с трагедийным пафосом и т.д. В татарской литературе Т., как самостоятельный жанр формируется в нач. XX века в творчестве Г.Исхаки («Зулейха») и развитается в творчестве Ф.Бурнаша («Тагир-Зухра»), Х.Такташа («Трагедия сынов земли), А.Баянова («Золотой кашбау»), И.Юзеева («Последнее испытание», «Встреча с вечностью»), Ю.Сафиуллина («Кольцо и кортик») и др.

(«The last challenge», «A meeting with eternity»), Yu.Safiullin («A ring and a dirk»), etc. and developes in F.Burnash's creativity («Tagir-Zukhra»).

ТРАГИКОМЕДИЯ – трагедия һәм комедия жанрлары билгеләренә ия булуы белән башка жанр формаларыннан аерылып торучы сәхнә әсәре. Тормышта кайгылы һәм көлкеле күренешләрнең алмашынып торуы, еш кына берсеннән икенчесенә күчү күзәтелү трагикомедиячел күзаллауның нигезен билгели. Т. яшәештә кабул ителгән билге-чикләрнең (критерийларның) абсолютлыгын танымый, аны

ТРАГИКОМЕДИЯ – сценическое произведение, обладающее признаками жанров трагедии и комедии, чем отличающееся от других жанровых форм. Чередование в реальной жизни горестных и смешных явлений, а зачастую и наблюдаемый переход одного в другое составляет основу трагикомического представления (видения). Эстетика Т. не признает абсолютными общепринятые критерии бытия, отвергает их, поэтому в отображении

TRAGICOMEDY is the scenic work possessing the signs of such genres as tragedy and comedy. This makes it different from other genre forms. The basis of tragicomic representation (vision) is alternation of the sad and ridiculous phenomena in real life, and their observed transition of one to another. T.'s esthetics doesn't recognize the standard criteria of life as absolute ones, but rejects them. Therefore in reflection the subjective can often be given

кире кага, шуңа да сурәтләүдә субъективлык еш кына объективлык булып һәм киресенчә кабул ителергә мөмкин. Чынбарлыкны трагикомедиячел күзаллау, гадәттә, кискен үзгәрешләр чорында күзәтелгән рухи кризис белән бәйле активлаша.
Трагедия һәм комедия элементлары шактый киң урын алган драма жанрыннан аермалы буларак, Т.дә әлеге поэтик төшенчәләр махсус «кушыла». Капма-каршы сыйфатларга ия булган геройлар көлкеле яклары белән бергә фаҗигале халәтләре дә тулы ачыла торган катлаулы, каршылыклы хәл-ситуацияләргә куела. Комедиячеллек белән трагедиячеллекнең үзара берләшүе әлеге жанрдагы пьесаларда шартлылыкны тагын да арттыра һәм аерым күренешләрдә чынбарлык белән фантастика, автор уйланмасы арасындагы чик җуела.
Татар әдәбиятында Т.нең

субъективное зачастую может выдаваться за объективное и наоборот. Трагикомическое видение действительности, как правило, активизируется в связи с духовным кризисом, наблюдаемым в эпоху резких (радикальных) общественных перемен. В отличие от жанра драмы, где элементы трагедии и комедии занимают значительное место, в Т. эти поэтические понятия специально «соединяются». Герои, обладающие противоположными качествами, ставятся в противоречивые обстоятельства и ситуации, где в полной мере могут раскрываться их смешные черты наряду с трагическими состояниями. Взаимопроникновение комического и трагического еще более усиливает условность в пьесах этого жанра, а в отдельных эпизодах вообще исчезает грань между реальностью и фантастикой, вымыслом автора.
Оживление Т. в татарской

for objective and vice versa. Tragicomic vision of reality, as a rule, becomes more active in connection with the spiritual crisis observed during an era of sharp (radical) public changes. Unlike a drama genre where elements of the tragedy and comedy take an important place, in T. these poetic concepts are specially “connected”. The heroes possessing opposite qualities are put in inconsistent circumstances and situations where their ridiculous lines along with tragic states fully can be revealed. Interpenetration of the comic and the tragic even more strengthens the convention in plays of this genre, and in separate episodes in general the side between reality and a fantasy, fiction of the author disappears.
Revival of T. in the Tatar literature of the 60s of the 20th century is connected with a name of Sh.Khusainov («Zoubeida is the child human»), later in this genre F.Bayramova created («The event occurs in a madhouse», «A mistake of gods»),

җанлануы XX гасырның 60 елларында Ш.Хәсәенов («Зөбәйдә – адәм баласы») исеме белән бәйле, соңрак бу жанрда Ф.Садриев («Кондырлы кодачасы»), Ф.Бәйрәмова («Вакыйга җүләрләр йортында бара», «Аллалар ялгышы»), М.Маликова («Оҗмах балалары») һ.б. иҗат итә.

литературе 60-х годов XX века связано с именем Ш.Хусаинова («Зубейда – дитя человеческое»), позднее в этом жанре творили Ф.Байрамова («Событие происходит в сумасшедшем доме», «Ошибка богов»), М.Маликова («Дети рая») и др.

M.Malikova («Children of Heaven»), etc.

ТРАДИЦИЯ (лат. *tradere* – «тапшыру, күчерү») – үткән чорларда формалашкан һәм ныгыган гадәтләр, буыннан-буынга тапшырыла торган кыйммәтләр, ягъни яңа шартларда яшәешен дәвам итүче иҗтимагый-мәдәни-тарихи тәҗрибә.
Әдәбият белемендә әдәби Т. материалы буларак поэтиканың бөтен элементлары – тематика, композиция, стилистика һ.б. – кабул ителә (мәс., татар әдәбияты тарихында Г.Тукай, Һ.Такташ һ.б. Т.).
Әдәбиятта күп кенә алымнар, чаралар, стиль элементлары һ.б. тотрыклы сакланып килә. Һәр әдәби процесста ике

ТРАДИЦИЯ (от лат. *tradere* — «передавать») – термин, применяющийся по отношению к преемственной связи, объединяющей ряд последовательных литературных явлений, и по отношению к результатам такой связи, к запасу литературных навыков. Материалом литературной Т. могут служить все элементы поэтики: тематика, композиция, стилистика, ритмика (к примеру, в истории татарской литературы определенное место занимает Т. Г.Тукая, Х.Такташа и др.)
В литературном процессе сосуществуют два начала: Т.

TRADITION (Latin *tradere* — to transfer). In literature this term is applied both in relation to the continuity uniting a number of the consecutive literary phenomena and in relation to results of such communication, to a stock of literary skills. For example, in the history of the Tatar literature a certain place is taken by G.Tukay's T.
All the elements of poetics can serve as a material of literary T.: subject, composition, stylistics and rhythmics.
In literary process two beginnings coexist: T. and personal creativity. Where the personal creativity deepens T., it is possible to speak about

башлангыч – Т. һәм шәхси иҗат – аерылып чыга. Язучы иҗаты Т.не үстергән очракта әдәби эволюция хакында сүз алып барыла. Шәхси иҗат Т.гә каршы чыккан очракта, еш кына, әдәби фикердә яңа Т. формалаша.

и личного творчества. Там, где личное творчество углубляет Т., можно говорить о литературной эволюции. Если личное творчество автора противопоставляется Т. оно нередко создает новую традицию.

literary evolution. If author's personal works are opposed the T. it quite often creates new tradition.

ТРОПЛАР (гр. *tropoi* – «әйләнмә») – ассоциатив сурәтләү чаралары. Алар әдәбиятта образ тудыру, хәл-вакыйганың тәэсир итү көчен арттыру, сурәтләнә торган картинаны ачык күзаллау максатыннан кулланыла.
Чагыштыру – нинди дә булса предмет-күренешне икенчесенә охшату ярдәмендә барлыкка килгән сурәтләү чарасы. Охшату-сыйфатлау нәтиҗәсендә төп тасвирлау объекты конкрет, сурәтле образда күзалдына бастырыла. Дай / дәй, рак / рәк, ча / чә аффикслары; кебек, төсле, шикелле һ.б. бәйлекләр; бәйлек ролендә килгән сүзләр; бул, ит кебек ярдәмче фигыльләр; гүя, әйтерсең лә һ.б. теркәгечләр; ничек – шулай формасындагы

ТРОПЫ (от гр. *tropoi* – «оборот») – есть изменение собственного значения слова или словесного оборота, при котором получается обогащение значения.
Сравнения – раскрытие значения слова путем сопоставления его с другим по какому-то общему признаку. Иногда одного сравнения достаточно, чтобы дать емкую, четкую характеристику персонажа или явления. Сравнения имеют формальный показатель: союзы (как, будто, словно, точно), предлоги (подобно, вроде, наподобие), лексические средства (подобный, похожий, напоминать, смахивать, походить), аффиксы (дай/дәй, -рак/-рәк, -

TROPE (Greek *Tropoi* – «turnover») is a commonly recurring literary or rhetorical device, motif, or cliché, that enriches the meaning of a word or phrase.
Simile is a figure of speech that directly compares two things through the explicit use of connecting words (such as like, as, so than, or various verbs such as resemble). Sometimes, a simile is enough to describe a character or a phenomenon.
Metaphor is a figure of speech that identifies one thing as being the same as some unrelated other thing, thus strongly implying the similarities between the two. For example, «I am waiting for a great Love from you, my little button!… » by G.Zainasheva).
Metonymy is a figure of speech

мөнәсәбәтле сүзләр һ.б. Ч.ның төп күрсәткечләре булып тора.
Метафора – күренешләрнең охшашлыгына яки каршылыгына нигезләнеп, яшерен чагыштыру хасил иткән, икенче күренеш яки предметның билгеләрен күчерелмә мәгънәдә кулланудан туган сурәтләү чарасы. Күчерү күп вакыт билгеләрнең охшашлыгына нигезләнә, шуңа нисбәттә, ул чагыштыруга якын, әмма, бәйлек, бәйлек ролендәге сүзләр, ярдәмче фигыль, суффикслар, мөнәсәбәтле сүзләр һ.б. биредә кулланылмый (*мәс., Көтәм синнән, зәңгәр төймәм, Мәхәббәтнең олысын!.. (Г.Зәйнәшева*).
Метонимия – бер күренеш, әйбер, кешене башка күренеш, әйбер, кешегә хас сыйфат, билге белән атау ярдәмендә барлыкка килә торган сурәтләү чарасы. М. күренешне яки төшенчәне таррак исемгә – вакыт, урын яки материалы белән бәйләнештәге сүзгә

ча/-чә) и др.
Метафора – переносное значение слова, основанное на употреблении одного предмета или явления другому по сходству или контрасту; скрытое сравнение, построенное на сходстве или контрасте явлений, в котором слова «как», «как будто», «словно» и др. отсутствуют, но подразумеваются (*напр.., Көтәм синнән, зәңгәр төймәм, Мәхәббәтнең олысын!.. (Г.Зайнашева*).
Метонимия – замена одного названия предмета другим, заимствуемым у родственных и близких предметов; сближение, сопоставление понятий по смежности, когда явление или предмет обозначаются с помощью других слов и понятий (*напр., Эх, кара чәч, зәңгәр күз, Әйтмәм, бәгърем, авыр сүз (из татарской народной песни*).
Синекдоха – троп, в котором одно понятие заменяется другим на основании количественного отношения

in which a thing or concept is called not by its own name but rather by the name of something associated in meaning with that thing or concept. For example, «Oh, black hair, blue eyes, I wont's say any hard words, my soul…» (from a Tatar folk song).
Synechdoche is a figure of speech in which a term for a part of something refers to the whole of something, or vice versa. For example, One of them has lost her husband and became a widow, One was rich but became poor and empty-handed… (by G.Utyz Imani).
Periphrasis (Greek *períphrasis* – descriptive expression, allegory) is using descriptions instead of your own name or title; a descriptive expression, a figure of speech that replaces the word. It is used for decoration speech, replacement of repetition or has the meaning of allegory. (e.g., If he comes back, he said, when you get red snow / Gone not to return, probably (R.Sakhabutdinova)).
Epithet (Greek *epitheton)* defining the word, mainly when

алыштырудан гыйбарәт (*мәс., Эх, кара чәч, зәңгәр күз, Әйтмәм, бәгърем, авыр сүз (Татар халык җырыннан*).
Синекдоха – метонимиянең бер тармагы, күләм алмашыну ярдәмендә барлыкка килүче сурәтләү чарасы. Ул бөтен урынына аның өлешен атау, кисәкне бөтен аша белдерү, берлек сан урынына – күплек һәм киресенчә файдалану төсен ала (*мәс., Берәүнең ире үлеп, калды ул тол, Берәү бай иде, – бөлде, калды буш кул (Г.Утыз Имәни*).
Перифраз – әйбернең, күренешнең исемен яки атамасын алыштырып әйтүдән туган сурәтләү чарасы. Сөйләмне матурлау, яки, кабатлаулардан котылу максатыннан да файдаланыла (*мәс., Кайтам диден, кызыл карлар яугач/ Кайтмаска дип киттең, күрәсең (Р.Сахабутдинова*).
Эпитет – әдәби ачыклау ярдәмендә образ тудыру чарасы, ачыклагыч сүзләр. Э. ачыклаучы сүз әйбер яки күренешнең тотрыклы, төп сыйфатын белдереп килгәндә

между понятиями. Количественное отношение существует между частью и целым, единственным и множественным числом, определенным и неопределенным, между родом и видом. (*напр., Берәүнең ире үлеп, калды ул тол, Берәү бай иде, – бөлде, калды буш кул (Г.Утыз Имәни*)).
Перифраз – использование описания вместо собственного имени или названия; описательное выражение, оборот речи, заменяющее слово. Используется для украшения речи, замены повтора или несет в себе значение аллегории (*напр., Кайтам диден, кызыл карлар яугач/ Кайтмаска дип киттең, күрәсең наверное (Р.Сахабутдинова*)).
Эпитет – определяющее слово, преимущественно тогда, когда оно прибавляет новые качества к значению определяемого слова (*напр., Кара күз, алсу-ак йөз (Ф.Амирхан*).

it adds new qualities to the value of the designated word. (e.g., Black eyes, white face (F.Amirkhan).
Oxymoron is a figure based on the combination of opposite in meaning of the words with the aim of unusual, impressive expression of any new concept, presentation: «hot snow", «the miserly knight".
Hyperbole (Greek *huperbole* – exaggeration) is a means of artistic image, based on excessive exaggeration; a figure of speech consisting in excessive exaggeration of events, feelings, strengths, values, and size of field phenomenon.
Litotes (Greek *litotes* – easy) is the device of underestimation of the phenomenon or its parts – reverse hyperbole. (No, I, for the life of their insignificant as a speck of dust, not betrayed. from M.Jalil)
Impersonation (Greek *prosopopoia*, *prosopon* – face and *poieo* – do) is the image of inanimate objects as animate, with which they are endowed with the properties of living

хасил була (*мәс., Кара күз, алсу-ак йөз (Ф.Әмирхан*).

Оксюморон / оксиморон – эпитетларның бер төре, ачыкланучы һәм ачыклагыч сүз-гыйбарәләрнең каршылыклы булуын таләп иткән сурәт. Ул мәгънә ягыннан ерак булган сүз-гыйбарәләрне берләштерә (*мәс., кайнар кар, бай хәерче һ.б.*).

Гипербола – чиктән тыш арттыруга нигезләнгән стилистик сурәтләү чарасы. Ул күренешне, характерны, ситуацияне гадәттән тыш күпертеп, сурәтнең тәэсир көчен арттыра.

Литота – әдәби кечерәйтү ярдәмендә ясалган сурәтләү чарасы, Г.ның киресе (*мәс., Юк, мин сине тузан бортегедәй / Сансыз гомрем өчен сатмадым (М.Җәлил*).

Сынландыру / җанландыру – җансыз предмет, күренешне җанлы итеп, сөйләшә-аралаша, фикерли белә торган итеп күрсәтү.

Оксюморон / оксиморон – фигура, основанная на сочетании противоположных по значению слов с целью необычного, впечатляющего выражения какого-либо нового понятия, представления: «горячий снег», «скупой рыцарь».

Гипербола – средство художественного изображения, основанное на чрезмерном преувеличении; образное выражение, заключающееся в непомерном преувеличении событий, чувств, силы, значения, размера изображаемого явления.

Литота – прием преуменьшения явления или деталей его – обратная гипербола. (Нет, я тебя, за жизнь свою ничтожную, как пылинка, не предавал. М.Джалиль)

Олицетворение – изображение неодушевленных предметов как одушевленных, при котором они наделяются свойствами живых существ: даром речи, способностью

beings: the gift of speech, the ability to think and feel.

мыслить и чувствовать.

– Ф –

ФАНТАСТИКА (гр. *Phantastike* – «күзаллау осталыгы») – әдәбиятта тормыш-чынбарлыкны чагылдыруның бер юлы, төре; әсәрләрдә чынбарлыкта була алмый торган сәер хәлләрдән торган яшәеш, уйлап табылган могҗизалы чынбарлыкны тергезү.
Фантастик әсәрдә реальлек һәм Ф. Бер-берсенә күчеп, әверелеп, алмашынып торалар.
XX йөз башы татар модернистик әдәбиятында әсәр текстында Ф. катлам калыплаша (М.Хәнәфинең «Мин төш күрдем» әсәрендә кентавр образы; Г.Газизнең «Бер хыял» һ.б. әсәрләрдә мистик-серле кеше образы; Ш.Әхмәдиевнең «Күзләр» мистик-серле сюжет элементлары һ.б.).
XX йөзнең 60 нчы елларында фәнни Ф. жанры үсеше татар балалар әдәбиятында фәнни-фантастик повестьлар, хикәя-

ФАНТАСТИКА (от гр. *phantastike* – «искусство воображать») – разновидность художественной литературы, в которой авторский вымысел от изображения странно-необычных, неправдоподобных явлений простирается до создания особого – вымышленного, нереального, «чудесного» мира.
Ф. воссоздает два потока – действительного и сверхъестественного, ирреального бытия.
В татарской модернистской литературе начала XX века присутствует фантастический слой в художественном тексте в виде мифологических образов (кентавр «Мне приснилось…» М.Ханафи), образов загадочно-мистического человека («Одна мечта»; Г.Газиза и мн. Др.) мистический сюжет («Глаза», Ш.Ахмадиева и др.).
60-е г. XX столетия ознаменовано развитием научной Ф. в татарской

SCIENCE FICTION is a genre of fiction, where the author pictures weird and unusual events and creates an imaginary, unreal, “magical” world.
S.F. recreates two flows – reality and supernatural unreal world. The fantastical images are characteristic to such folklore and literature genres as fairytale, allegory, legend, epos, grotesque, utopia, and satire.
The Tatar modern literature of the early 20th century includes the science fictional elements such as mythological creatures (centaur in «I had a dream…» by M.Khanaphy), mystical person («One dream» by G.Gaziz and many others), mystical plot («Eyes» by Sh.Akhmadiev and others).
The 60s of the 20th century was the development period for science fiction in Tatar children’s fiction (stories, novels and tales by A.Timergalin).

памфлетлар авторы А.Тимергалин исеме белән бәйле.

детской прозе (рассказы, повести, памфлеты А.Тимергалина).

ФОНЕТИК ЧАРАЛАР – авазларның яңгырашына карап, сүзләрне махсус сайлау ярдәмендә хасил булган әдәби күренешләр.
Аһәңлелек (эвфония) – матур гармонияле яңгыраш; тартык яки сузык авазларның, басымлы яки басымсыз иҗекләрнең, интонация төсмерләренең, бер типтагы синтаксик әйләнмәләрнең һәм сүз кабатлауларның яңгыраш ягыннан үзара ярашуы һәм колакка ярашлы булып ишетелүе.
Аллитерация – шигърияттә, сирәк кенә прозада тартык авазларның кабатлануы, сөйләмне һәм әсәр телен авазлар ягыннан оештыруның бер төре.
Ассонанс – аһәңлелекнең бер элементы, сөйләмне һәм әсәр телен авазлар ягыннан оештыруның бер төре, бер үк сузык авазларның кабатлануы аша ясала.
Анафора – шигырь юлы

ПОЭТИЧЕСКАЯ ФОНЕТИКА – художественно-выразительные средства, усиливающие изобразительность и выразительность художетвенной речи.
Эвфония – благозвучие; эвфонические звуковые повторы, усиливающие эстетическое совершенство произведений, которые возникают не только в окончаниях стихов, но и в начале и посередине.
Аллитерации – повторение одинаковых согласных звуков.
Ассонансы – повторнеие гласных звуков с целью усиления выразительности художественной речи.
Анафора – повторение сродных звуков, сло́ва или группы слов в начале каждого параллельного ряда, то есть в повторении начальных частей двух и более относительно

POETIC PHONETICS is artistic means of expression that increase depiction and expression of the literary language.
Euphony is the pleasantness of sound; euphonical sound repetition that increases the esthetical perfection of fiction appearing not only at the end but the beginning and middle parts.
Alliteration is the repetition of the similar consonant sounds.
Assonance is the repetition of vowels aimed to increasing the expression of the literary language.
Anaphora is the repetition of sounds or phrases at the beginning of verses.
Epiphora is the repetition of sounds or phrases at the end of verses.
Onomatopoeia is the phonetic imitation of the source of the sound.
Paronymy is a play on words similar in sound, where the

башында бер үк аваз, сүз, сүзтезмәләрнең кабатлануы.

Эпифора – шигырь юллары, сүзтезмә, җөмләләр ахырында бер үк сүзләрнең кабатлануы.

Охшату – нинди дә булса күренешне авазлар ярдәмендә күз алдына бастыру.

Паронимия – охшаш яңгырашлы сүзләр, кушымчалар белән «уйнау» ярдәмендә яңа мәгънә тудыру.

Асиндетон – сүзләр һәм җөмләләрне теркәгечсез бәйләү.

самостоятельных отрезков речи (полустиший, стихов, строф)

Эпифора – тождество звуко- или словосочетаний в конце стихотворных строк.

Звукоподражание – имитация звуковых влений подбором слов с однородными звуками.

Паронимия – игра близкими по звучанию словами, когда случайное сходство звука используется для создания новой смысловой связи.

Асиндетон – бессоюзие, построение речи, в которой опущены союзы, соединяющие слова.

accidental phonetic similarity is used to create a new meaning.

Asyndeton is a figure of speech in which one or several conjunctions are omitted from a series of related clauses.

– X –

ХАЛЫК АВЫЗ ИҖАТЫ – халык тарафыннан телдән иҗат ителгән эпик, лирик, драматик төрдәге әсәрләр җыелмасы. Аның «халыкның поэтик иҗаты», «халыкның сүз сәнгате», «халык әдәбияты», «фольклор» дигән атамалары да кулланылышта йөри. Язма әдәбияттан аермалы буларак, Х.А.И. әсәрләренең авторы билгеле

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО (фольклор) это – различные виды непрофессионального словесного творчества, создаваемые коллективным автором (народом) и бытующие в устной форме. Объединяет народные сказанья, преданья, поверья, сказки, пословицы, поговорки, одним словом –

FOLKLORE is different kinds of immature verbal art created by the people.

It could be legends, traditions, beliefs, fairytales, proverbs, and sayings, in other words anything that reflects the people’s spirit, thoughts and art. The main features of F. are the verbal form (the works were not written down, but passed verbally from one person to

булмый, телдән-телгә, буыннан-буынга күчеп йөрү барышында ул төрле үзгәрешләр кичерә, күмәк иҗат җимеше булып әверелә һәм аның төрле вариантлары формалаша.
Х.А.И. сүз, көй-музыка, бию, драматик уенны һәм йола-ритуалларны бергә берләштергән синкретик иҗат төре булып тора.
Гасырлар дәвамында Х.А.И.да төрле жанрлар барлыкка килә һәм киң кулланылышка кереп китә. Татар Х.А.И. да ырым, җыр, мәкаль һәм әйтем, табышмак, әкият, мәзәк, легенда һәм риваять, эпос-дастан, бәет һәм мөнәҗәт төп жанрлар буларак формалаша.

все, что может служить отражением народного духа, в чем выражается народная мысль, народное творчество. Основные признаки У.Н.Т.: устная форма существования (произведения не записывались, а передавались из уст в уста), вариативность (многократное исполнение сказок, песен, былин и т. П. различными исполнителями (сказителями) приводило к созданию множества вариантов одного и того же произведения).
С течением времени в У.Н.Т. формируются определенные жанры. В татарском У.Н.Т. активными жанрами фольклора являются заговоры, пени, пословицы и поговорки, загадки, сказки, мэзэки, легенды и предания, эпос-дастаны, баиты и мунаджаты.

another), variability (repeated renditions of fairytales, songs, legends etc. by various people led to creation of many variations of the same piece of folklore).
After some time the folklore develops a few genres. The most widespread genres in the Tatar folklore are songs, proverbs and sayings, riddles, fairytales, legends and traditions, epos-dastan, jokes, bayt and munadjat.

ХАРАКТЕР (гр. *Cһaracter* – «үзенчәлек, сыйфат») – әдәби герой табигатенә, холкы-фигыленә хас тотрыклы, аерылып торган билгеләр җыелмасы.

ХАРАКТЕР (от гр. *Character* – «черта, особенность») – это единство общего и индивидуального, объективного и субъективного;

CHARACTER (Greek *Character* – type, nature) is unity of common and individual, objective and subjective; artistic image of a person with strong individual

Х. Төшенчәсе, нигездә, шәхси сыйфатлары белән аерылып торган, истә калырлык геройларга карата кулланыла. Ул образ төшенчәсе белән беркадәр тиңләштереп каралса да, образ Х.ны да үз эченә алган киңрәк төшенчә буларак билгеле.

художественный образ человека, обладающий ярко выраженными индивидуальными чертами. Воспроизведение Х. В его разноплановости и развитии – специфическое свойство художественной литературы в целом.
Термин Х. Перекликается с термином Образ. Но, последнее является более широким понятием.

features. The presentation of the character in all its diversity and development is a specific property of the fiction.
The term character is connected with the term Image. But the latter is much wider notion.

ХИКӘЯ – кече эпик проза жанры. Сөйләп бирүгә, хикәяләүгә нигезләнгән, катлаулы булмаган вакыйгаларны, күп очракта тормыш-көнкүрешнең бер эпизодын, кеше характерын, бер сыйфатын, чалымын сурәтли.
Х. тормыш матералын чикләп ала (бер вакыйга тулысынча күрсәтелә яки ике-өч охшаш, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешендәге вакыйга турында сүз алып барыла, яисә капма-каршы вакыйгалар бирелә), кеше гомеренең бер мизгелен, холкындагы бер сыйфатның чагылышын аерып күрсәтә.

РАССКАЗ – обозначение малого прозаического эпического жанра. Р. – небольшое художественное произведение, посвященное одному отдельно взятому событию в жизни человека, без детального изображения того, что было до и после этого события. Кратковременность изображаемых событий, малое число действующих лиц – особенности этой жанровой формы. Малый объем Р. диктует своеобразные принципы поэтики, конкретные художественные приемы. Для

STORY is a small fiction genre in prose. Story is a small piece of fiction about one specific event in the person's life without any details of his life before and after the event. The genre's features are brevity of the shown events and a small number of characters. The figures of speech characteristic for story are details-symbols and metaphor.
The story genre has formed in the Tatar literature in the early 20th century (Sh.Kamal, F.Amirkhan, N.Dumavi, G.Rakhim, Sh.Akhmadiev, G.Iskhaki). During the World War II (1941-1945) the stories

Ул сөйләмгә аерым игътибар бирә, метафора, символлар белән эш итә.
Татар әдәбиятында Х. жанры XX йөз башында формалаша (Ш.Камал, Ф.Әмирхан, Н.Думави, Г.Рәхим, Ш.Әхмәдиев, Г.Исхакый һ.б. иҗаты). Бөек Ватан сугышы елларындагы Х.ләрдә очеркка тартымлык өстенлек итә (И.Гази, А.Шамов, М.Әмир, Г.Кутуй, Ф.Хөсни һ.б.), психологик тасвир алга чыга (Ә.Еники).
Сугыштан соңгы еллар Х.дә лирик башлангыч, психологизм үсә һәм үзгәрә (Р.Төхфәтуллин, Ф.Шәфигуллин, Г.Сабитов, Ф.Хөсни һ.б.).
Бүгенге әдәбиятта Х. жанры авангард юнәлешле (М.Кәбиров, Р.Габделхакова, А.Фәләх һ.б.) буларак үсеш ала, лирик, фәлсәфи, ярымпублицистик башлангыч та саклана (И.Иксанова, А.Әхмәтгалиева һ.б.).

Р. характерны детали-символы, метафоры.
В татарской литературе жанр Р. сформировался в начале XX в. (Ш.Камал, Ф.Әмирхан, Н.Думави, Г.Рахим, Ш.Ахмадиев, Г.Исхаки). В годы Отечественной войны (1941-1945) в Р. преобладает как публицистическое начало (И.Гази, А.Шамов, М.Амир, Г.Кутуй, Ф.Хусни, Г.Абсалямов и др.), так и психологизм (А.Еники). В послевоенные годы Р. трансформирует психологическую тенденцию в татарской прозе (Р.Тухфатуллин, Ф.Шафигуллин, Г.Сабитов, Ф.Хусни и др.). В современной прозе жанр Р. развивается в русле авангарда (М.Кабиров, А.Фалях, Р.Габдулхакова и др.), также сохраняется лирическое, философское, публицистическое начала (И.Иксанова, А.Ахметгалиева и др.).

are dominantly nonfiction (I.Gazi, A.Shamov, M.Amir, G.Kutuy, F.Khusni, G.Absalyamov and others) and psychological (A.Eniki).
The publicism prevails in stories in the Tatar literature the years after (R.Tukhvatullin, F.Shafigullin, G.Sabitov, F.Khusni and others). In the modern prose, the story genre develops towards the avant-garde style (M.Kabirov, A.Falyakh, R.Gabdulkhakova, etc.), but also remains the lyrical, philosophical and publistic aspects (I.Iksanov, A.Akhmetgaliev and others).

ХИКМӘТ – шәрык, татар әдәбиятларында кечкенә

ХИКМАТ – дидактические произведения небольшого

KHIKMAT is a short didactic piece of literature meant to pass

күләмле дидактик характердагы жанр. Х.гә кыскалык, афористик формада гыйбрәтле, акыллы фикер һәм мәгънә җиткерү хас. Әхлакый һәм фәлсәфи характердагы бу әсәрләр, гадәттә, афоризм һәм халык әйтемнәреннән алынган үтемле гыйбарәләргә нигезләнә. Күпчелек Х.ләр шигъри формада иҗат ителә, ләкин проза катнаштырып язылганнары да очрый (С.Сараи «Гөлстан бит-төрки»).
Төрки-татар шигърияте ндә беренче Х. Ә.Ясәви һәм С.Бакырганый иҗатларында урын ала, аннан соң С.Сараи тарафыннан яратып кулланыла: «Гөлстан бит-төрки» әсәренең 8 нче бүлеге моңа мисал булып тора. XVII гасырда Х. Жанрының үсеше М.Колый исеме белән бәйләнә: аның барлык шигырьләре дә диярлек шушы жанрга карый («Атам-анам турында», «Карендәшлек турында» һ.б.).

объема, назначение которых состоит в передаче в афористической, доступной форме мудрой и поучительной мысли, в воспроизведении какого-либо содержательного происшествия. Основаны Х. на мудрых изречениях или афоризмах, берущих свое начало с народных пословиц и являются произведениями морально-этического или философского характера.
Первые примеры произведений жанра Х. в древнетюркской литературе встречаются в творчествах А.Ясави һәм С.Бакыргани; определенное количество Х. находится в 8-ой главе «Гулистана бит-тюрки» С.Сараи. Дальнейшее его развитие в татарской поэзии XVII века связано с творчеством М.Колыя («О родителях», «О родстве» и т.д.).

a moral in aphoristic and accessible form, to tell a meaningful story. They are based on wise sayings or aphorisms, originated from folk proverbs and considered as literature of moral ethical or philosophical character.
The first examples of this genre can be found in the Ancient Turkic literature among the works of A.Yasavi and S.Bakyrgani, also in the 8th chapter of «Gulistan bitturki» by S.Sarai. The further development of this genre is connected with the works of M.Koliya («About parents», «About relation» and others).

ХРОНОТОП (гр. *Chonos* –

ХРОНОТО́П (от гр. *Chonos* –

CHRONOTOP (Ancient Greek

«вакыт», *topos* – «урын») – әдәби әсәрдә чагылыш тапкан вакыт һәм урын төшенчәләрен берлектә, бер-берсенә бәйлелектә күзаллау.
Х. Термины М.М.Бахтин хезмәтләре аша әдәбият белемендә һәм эстетикада киң кулланылыш таба. Бу төшенчәнең эстетикада кулланылыш даирәсе киңәю XX гасыр башындагы фәнни ачышлар һәм дөнья картинасы хакындагы карашларның тамырдан үзгәрүе белән бәйле. Бу карашлар нигезендә урын һәм вакыт бер-берсенә бәйле дөнья координаталары буларак кабул ителә. Х.ны мондый аңлау урын һәм вакыт төшенчәсенә антик заманнардан ук башланган караш традицияләрен дәвам итә.
Х. Дөньяның урын-вакытка мөнәсәбәтле картинасын тудыра һәм әдәби әсәрне композицион яктан оештырырга ярдәм итә. Шул рәвешле әдәби әсәрдә урын һәм вакытның шартлы образы тудырыла.

«время» и *topos* – «место») – изображение (отражение) времени и пространства в художественном произведении в их единстве, взаимосвязи и взаимовлиянии.
Широкое распространение в литературоведении, а затем в эстетике понятие Х. Получил благодаря трудам М.М.Бахтина. Рождение этого понятия и его укоренение в искуствоведческом и эстетическом сознании было связано с естественнонаучными открытиями начала XX в. И кардинальными изменениями представлений о картине мира в целом. В соответствии с ними пространство и время мыслятся как взаимосвязанные координаты мира. Такая трактовка продолжает начатую еще в античности.
Х. воспроизводит пространственно-временную картину мира и организует композицию произведения, но при этом не прямо, непосредственно отображает

chonos «time» and *topos* «place») is the representation (reflection) of time and space in the literary work in their unity, interrelation and interdependence.
Ch. Became widespread in the literary studies through the works of M.M.Bakhtin. The emergence of this notion in the esthetic mind was conditioned by scientific discoveries of the 20th century and the drastic changes in understanding the picture of the world. According to that, space and time are considered as interdependent coordinates of world. Such explanation comes from the ancient times.
Ch. Recreates the space-time picture of the world and organizes the composition of the work, but it does not show space and time directly, it just creates a conventional image.
In literature time can be either corresponding with history or not. It can be continuous (developing linearly) or have time pauses (retrospective). It can be slowed down by the author on purpose or reflected

Әдәби әсәрдә вакыт тарихи яки тарихка мөнәсәбәте булмаган; өзлексез дәвамлы яки искә төшерү, хатирәләрдә әйләнеп кайту рәвешендә; автор тарафыннан махсус әкренәйтелгән (тизләтелгән) яки гомумән «туктатылган» психологик вакыт рәвешен алырга мөмкин. Автор тарафыннан тудырылган урын (пространство) – вакыйгалар бара торган дөнья картинасының билгеле бер моделе.
Сурәтләнгән урын киң һәм тар, ачык яки ябык, реаль яки уйлап чыгарылган була ала. М.М.Бахтин фикере буенча, әсәрнең жанр үзенчәлеге дә, беренче чиратта Х. Белән билгеләнә (мисалга, балладалардагы тарихи яки тылсымлы вакыт, эпик әсәрләрдәге эпик вакыт, лирикада субъектив чагылыш тапкан урын һәм вакыт һ.б.)
Әдәбиятта, борынгы заманнардан алып, күзәтелеп килә торган тотрыклы хронотоплар бар. Мәсәлән, идиллик вакыт – балачак, әти-әни йортында үткәргән

время и пространство, а рисует их условный образ.
Время в литературном произведении может быть либо соотнесено, либо не соотнесено с историческим, может быть непрерывным (линейно развертывающимся) или иметь временные перестановки (ретроспекция), может быть намеренно замедлено автором или отраженное в сознании героя, нарочито медленно движущееся или вовсе «останавливающееся» психологическое время. Создаваемое писателем художественное пространство – некая модель, картина мира, в котором происходит действие.
Пространство может быть широким или узким, открытым или замкнутым, реальным или вымышленным. По мысли М.М.Бахтина, жанровая специфика произведения определяется прежде всего Х. (например, историческое или фантастическое время и пространство в балладе,

in the mind of the main character (expressly slow time or fully «frozen» psychological time).
The artistic space created by the author is a model, a picture of the world where the main events take place.
Space can be wide or narrow, open or closed, real or fictional. According to M.M.Bakhtin, the specifics of genre are defined by the chronotop (for example, historical or fictional time and space in a ballad, epic time in the epic literature, space and time subjectively reflected in the lyrical literature, etc.)
There are some set chronotops in literature. For example, idyllic time is childhood, happy time spent in the parents’ house; adventurous time is travelling to foreign countries; fictional time-space is characteristic to fairytales. The Tatar literature also includes such chronotops as a road, a threshold, homeland, home, a homestead, woods, house, etc., which reflect the real place and time.

бәхетле чор; маҗаралы вакыт – чит җирләрдә ил гизү белән бәйле вакыт; серле урын-вакыт – әкияти-маҗаралы эчтәлекле әсәрләргә хас урын-вакыт. Мәсәлән, татар әдәбиятында реаль урын-вакыт бәйләнешләрен чагылдырган юл, тупса, туган җир, туган нигез, ишегалды, морзалар утары, урман, өй Х. Еш очрый.

эпическое время в произведениях эпических жанров, субъективно отраженные время и пространство в лирических и т.д.
В литературе ест сформировавшиеся издревле, устойчивые хронотопы. Например, идиллическое время – детство, счастливое время, проведенное в доме у родителей; авантюрное время – связанное с путешествиями в другие страны, фантастическое время-пространство – присущее сказочным-фантастическим сюжетам. В татарской литературе часто встречаются такие Х., как дорога, порог, родная земля, родной двор, усадьба, лес, дом и др., которые отражают реальное место и время.

– Ш –

ШИГЫРЬ ТӨЗЕЛЕШЕ. Шигырь – тезмә формага салынган, сүзләр, иҗекләр ритм таләбенә ярашлы итеп урнаштырылган әдәби әсәр.

СТИХОСЛОЖЕНИЕ – система стихосложения, принцип ритмической организации стихотворной речи.

VERSIFICATION is the system of versification, the principle of rhythmic organization of poetic speech.
Rhythm is the repeatability of

Ритм дип сөйләм берәмлегенең тигез вакыт аралыгында кабатланып, чиратлашып торуына әйтелә. Ритмик нигез яки шигырьнең аерым алынган бер юлы тезмә дип атала, ә ритм ярдәмендә оешкан тезмәләр бәйләменә строфа диләр. Татар шигыре, нигездә, 4, 2 тезмәле строфаларны үз итә, сирәк очракта 5, 6, 7, 8 тезмәле строфаларга да мөрәҗәгать ителә.

Рифма – ритмик төзелеше бердәй тезмәләр ахырында аваздаш кабатлаулар яки охшаш яңгырашлы сүзләр.

Әдәбият белемендә гарәп-фарсы шигырен гаруз диләр. Урта гасырдан алып, XX йөз башына кадәр озын һәм кыска иҗекләрнең чиратлашуына нигезләнгән гаруз төп шигъри системаларның берсе була (Т.Ялчыгол, Ә.Каргалый, Һ.Салихов, Ш.Зәки, Г.Тукай, Дәрдемәнд, С.Рәмиев һ.б.).

Икенче зур төркемне ритм иҗекләрнең сыйфатына карап корылган (квалитатив) шигырь системасы тәшкил итә. Әдәбият белемендә аны

Ритмом называется повторяемость в стихотворной речи однородных звуковых, интонационных, синтаксических особенностей, периодическое повторение каких-либо элементов стихотворной речи через определенные промежутки. Единицой стихотворного ритма является стих, группа стихов, связанные по смыслу, а также расположением рифм – строфой. В татарской поэзии широко прменяется двустишие и четверостишие, а также используются 5-, 6-, 7-, 8-стишия.

Рифма – повтор звуков, связывающих окончания двух или более строк, одинаковое или сходное звучание окончаний стихов.

Вид стихотворения в тюркоязычной классической поэзии, а также арабской и персидской литературе, основанный на чередовании долгих и кратких слогов называется арузом. Первым произведением в

homogeneous sound, intonation, syntactic features in poetic speech, periodic repetition of any elements of poetic speech at regular intervals. A unit of poetic rhythm is a verse, a group of poems related in meaning, as well as the location of rhymes – stanza. In Tatar poetry couplet, quatrain and the forms with 5, 6, 7, 8 lines are widely used.

Rhyme is a repetition of sounds that connect the end of two or more lines; identical or similar sounding of the endings in a poem.

The type of a poem in Turkic classical poetry, as well as Arabic and Persian literature, based on the alternation of long and short syllables is called aruz. The first work in the Turkic poetry written in aruz is a poem. From the Middle Ages until the early twentieth century aruz was the main and dominant system of versification (T.Yalchygul, A.Kargali, H.Salikhov, Sh.Zaki, G.Tukay, Dardmend, S.Ramiev, etc.).

In Tatar poetry of the twentieth century qualitative versification

сыйфатый шигырь төзелеше дип атау да очрый. Бу система силлабик, силлабо-тоник, тоник шигырь төзелешләрен берләштерә.
Татар шигыре, нигездә, силлабик шигырь буларак билгеле. Исеменнән үк күренгәнчә, монда ритм тезмәдә иҗек санының тигез булуыннан барлыкка килә, тезмәнең күләме, иҗекләр саны шигырьнең темпын билгели. Татар шигъриятендә 3-4, 4-5, 5-5, 6-6, 7-7, 8-8, 9-9, 10-10, 11-11, 11-12, 12-11, 14-15, 15-15 кебек иҗекле шигырь язу киң тарала. Хәзерге поэзиядә 10-9 һәм 8-7 иҗекле шигырьләр күбрәк очрый.

тюркоязычной поэзии, написанным на арузе, считается поэма Начиная со средних веков, вплоть до начала XXвека аруз был главной и доминирующей системой стихосложения (Т.Ялчыгул, А.Каргали, Х.Салихов, Ш.Заки, Г.Тукай, Дардменд, С.Рамиев и т.д.).
В татарской поэзии XXвека доминирует квалитативное стихосложение (силлабическая, силлабо-тоническая, тоническая системы).
Татарское стихосложение известно как силлабическое стихосложение, где ритмичность обусловлена равным количеством слогов в каждой сточке, расположение ударных и безударных слогов не упорядочено; длина стиха определяется количеством слогов, стихи называются 4-, 5-, 6-, 8-, 9- сложными и т.д.

dominates (syllabic, syllabic-tonic, tonic system).
Tatar versification is known as syllabic versification, where the rhythm is caused by an equal number of syllables in each line, the location of stressed and unstressed syllables is not ordered; the length of the line is determined by the number of syllables, poems have 4, 5, 6, 8, 9 lines, etc.

– Э –

ЭЗОП ТЕЛЕ – читләтеп әйтүгә нигезләнгән кинаяле яшерен фикер.

ЭЗОПОВ ЯЗЫК – вынужденное иносказание, художественная речь,

AESOPIC LANGUAGE is forced indirectness, artistic speech, full of omissions; the

Суфичылык әдәбиятыннан ук актив читләтеп әйтү күренеше соңрак Э. Т. алымына әверелә. XIX гасырдан ул әдәби һәм тәнкыйди фикердә, публицистикада цензура эзәрлекләвеннән качу өчен кулланылышка кереп китә.
XX гасыр сүз сәнгатендә Э. Т. әдипнең субъектив башлангыч яки катлам аша идеологиягә, хакимияткә бәясен җиткерү, тәнкыйтьләү ысулы, ягъни бер күренеш, хәл турында сөйләү аркылы икенче мәгънәне чагылдыру алымы буларак активлаша һәм милли әдәбиятта Ф.Әмирхан («Шәфигулла агай» һ.б.), Һ.Такташ («Җир уллары трагедиясе», «Ертык бүрек», «Ак чәчәкләр» һ.б.), Х.Туфан («Ә йолдызлар дәшми», «Сез кая барасыз, йолдызлар?» һ.б.), Г.Афзал («Усал елмаеп сөйләшү», «Танышлык белән генә»), Р.Фәйзуллин («Вулканнар бар диңгез төбендә» һ.б.), А.Гыйләҗев һ.б. иҗатларында актив кулланыла.

насыщенная недомолвками; язык намеков, маскирующий мысль и позволяющий ее передать в печати, своего рода тайнопись. Распространенный прием в суфийской литературе позже нашел широкое прменение как Э. Я. В XIX веке использование Э. Я вошло в обиход в публицистических и художественных произведениях с целью донести до читателя свою мысль в обход цензуры.
Своеобразной формой иносказательной сатирической речи широко использовали также писатели и поэты XX века, такие как Ф.Амирхан («Дядя Шәфигулла»), Х.Такташ («Трагедия детей земли», «Белые цветы»), Х.Туфан («А звезды молчат», «Куда вы идете, звезды?»), Г.Афзал («Разговор с иронией», «По знакомству», в произведениях А.Гилязова и др.

language of hints masking the thought and allowing to transmit it in the text, despite the ban, a kind of secret writing. This common technique in Sufi literature is widely used in Tatar literature. Many Tatar writers of the 19th century often had to use A.L. in their publicistic and artistic works to avoid censorship.
This peculiar form of speech was widely used by satirical writers and poets of the 20th century. In the Soviet era, a lot of writers had to resort to various tricks of A.L. and express their forbidden thoughts to tell the truth about their contemporaries and public life («Uncle Shefigulla» by F.Amirhan, «The tragedy of children of the earth», «White Flowers» by H.Taktash, «And the stars are silent», «Where are you going, Stars?» by Kh.Tufan, «A Conversation with irony», «Through good connections» by G.Afzal, in the works by A.Gilyazov and others).

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ (лат.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ (от

EXISTENTIALISM (Latin

Existentia – «яшәү») – яшәүнең мәгънәсен эзләүче ялгыз шәхес фаҗигасен һәм тормыш-яшәешнең ялгыш кануннарга корылуы сәбәпле кеше күңелендә туган курку, чарасызлык, кайгыру хисләрен сурәтләүгә юнәлтелгән модернистик агым.
Э.да кеше иң югары кыйммәт итеп карала, ялгызлыкка дучар ителә. Ялгызлык-чарасызлыкның сәбәбе яшәешнең камил булмавыннан, кешенең үзен галәм каршында артык кечкенә, көчсез итеп сизүеннән килеп чыга.
Кеше яшәеше ике баскычка бүлеп күзаллана, бәяләнә: билгеле бер максатларга омтылып яшәү (эссенция), ахырда яшәешенең ялгыш һәм ялган булуын, тормыш мәгънәсе юклыгын аңлау баскычына килү (экзистенция).
Сайлау алдында калган кешенең чиктәш (экзистенциаль) халәтен сурәтләү; фани тормыш һәм бакый дөньяларның танылуы;

лат. *Existentia* – «жизнь») – модернистское течение, в основе которого лежат идеи философии экзистенциализма о несовершенности бытия, скоротечности человеческой жизни, об одиночестве и бессилии человека. Основной мотив экзистенциальной литературы – поиски смысла жизни и стремление к пониманию проблемы смерти, тесно переплетенной с темой судьбы. Для Э. также характерны: тема страданий и «трагедия одинокого человека», схватка добра и зла; борьба между прекрасным и безобразным, верой и сомнениями в человечской душе; чувство безысходности, страха, сомнения, утраты; использование аллегорических, символических, мифологических приемов и образов и др.
Отражение состояния человека, находящегося в пограничном (экзистенциальном) состоянии; признание

150xistential – life) is a term applied to the work of certain late 19th and 20th century philosophers who shared the belief that philosophical thinking begins with the human subject – not merely the thinking subject, but the acting, feeling, living human individual.
In E. human has the biggest value and he is destined for loneliness. The reason for this is the unhappiness of life, the human feels himself too small, too weak opposed to the big world.
The human's life has two steps: living and reaching his goals (essence), and finally understanding that life is a lie, it is meaningless (existence).
The main features of the existentialism are the following: describing the state of a human who has to make a choice; acknowledging the mortal life and another world; rating life as hostile; addressing the problem of loneliness; using allegories, symbols and mythological borrowings; personalizing images and not making them

тормышка дошмани бәя бирелү; ялгызлык проблемасы куелу; аллегорик, символик, мифологик алымнарга мөрәҗәгать итү; образларның шәхсиләштерелеп, характер дәрәҗәсенә күтәрелмәве һ.б.лар Э.ның төп сыйфатлары буларак төгәлләшә. Шуңа мөнәсәбәтле татар әдәбият белемендә «сызлану фәлсәфәсе» (Д.Заһидуллина) дигән атама да гамәлдә йөри.
Э. татар әдәбиятында ХХ йөз башында формалаша. Ф.Әмирхан («Бер хәрабәдә»), М.Гафури («Болгар кызы Айсылу»), Дәрдемәнд («Без», «Җәй үтте», «Видагъ») һ.б ларның иҗат сәхифәләрендә әлеге агым билгеләре чагылыш таба.

реального мира и мира иного; враждебная оценка жизни – являются основными в Э.
В связи с этим в татарском литературоведении вошел в обиход понятие “философия страдания” (Д.Загидуллина)
Э. в татарской литературе формируется в начале ХХ века. Философия Э. легла в основу произведний Ф.Амирхана «В развалине», М.Гафури «Булгарка Айсылу», Дардеменда «Мы», «Прошло лето», «Раставание» и др.

separate characters; etc.
Hence, the term «philosophy of pain» (D.Zahidullina).
The existentialism was formed in the Tatar literature in the 20th century. It is featured in the works by F.Amirkhan («In the ruins»), M.Gafuri («Aisylu is the Bolgar girl»), Dardmend («We», «Summer has gone», «Parting») and others.

ЭКСПРЕССИОНИЗМ (лат. *Expressio* – «белдерү») – тормышны традицион, реалистик формада тасвирлаудан баш тартып**,** кешенең субъектив дөньясын, аның кичерешләрен сурәтләргә омтылган модернистик агым.

ЭКСПРЕССИОНИЗМ (от лат. *Expressio* – «выражение») – возникшее как отклик на острейшие противоречия эпохи, плод общественного разочарования, протест против тотального отчуждения. Социально-критический пафос отличает

EXPRESSIONISM (Latin *expression*) was emerged as a response to the acute contradictions of the epoch, the fruit of public frustration, protest against total alienation. Sociocritical pathos distinguishes the works of expressionism from other

Дошмани тирәлектә яшәүче ялгыз, гыйсъянчы һәм эмоциональ шәхеснең эчке дөньясын сурәтләүгә йөз тота, ялгызлык уяткан күңел тынычсызлыгы, әрнү-ачыну, тормышта урын таба алмау, хисләр киеренкелеге алгы планга чыга.
Бу агымга мөнәсәбәтле әсәрләрдә вакыйга-күренешләрнең, чиктән тыш арттырылып, караңгы буяуларда сурәтләнүе, киеренке эмоциональлек, тиз үзгәрү, динамика күзәтелә, форма өлкәсендәге эзләнүләргә киң урын бирелә. Аеруча җәмгыятьтәге төрле рәхимсезлекләрнең, сугышларның матурлыкка, кешелеклелеккә дошманлыгын ачу алга чыга, аларның кеше күңелен тупасландыруга, бозуга китерүе раслана.
Әсәрләрнең сурәтләү объекты булып авторның шушы тормышка мөнәсәбәте тора. Татар әдәбиятында Э. мәгълүм вакытка кадәр «гыйсъянчылык романтизмы» кебек тә кабул ителә.

произведения Э. от других модернистских течений. Протестуя против мировой войны и социальной несраведливости, против бездуховности жизни и подавления личности социальными механизмами, экспрессионисты совмещали протест с ужасом перед хаосом бытия. В центре художественной концепции Э. – истерзанный бездушием современного мира, борьбой духа и плоти, не способный внести гармонию в разрываемый страстями мир человек. Признаки, присущие Э.: принцип всеохватывающей субъективной интерпретации действительности; тяготение к абстрактности и преувличению; обостренная эмоциональность; сознание тотальной “чужести” враждебности человека и окружающего мира; заостренное выражение важной для автора идеи и др.
По эстетической концепции Э. тяготеет к гисьянистскому романтизму, который

modernist movements. Protest against the world war and social injury, against spiritual life and the suppression of personality and social mechanisms, expressionist combined protest with horror before the chaos of life. In the centre of the artistic concept of expressionism is tormented by the callousness of the modern world, the struggle of the spirit and the flesh are not able to bring harmony to overcome the passions of the world people. The inherent features of expressionism are the overarching principle of subjective interpretation of reality; the tendency to abstract and exaggeration; fierce emotion; the total consciousness of “strangeness” man and the world; pointed expression is important for the author’s ideas and others.
On the aesthetic concept the expressionism tends to the rebel romanticism, which is one of the trends of the romantic movement. Expressionist aesthetics permeates all pre-October creativity of N.Dumavi («Time for revolution», «It is

Экспрессионистик стильгә хас сәнгати алымнар Н.Думави («Революция заманы», «Эч поша, күңел болгана», «Сугыш»), С.Рәмиев («Алданган», «Пәйгамбәр»), Ш.Бабич («Дөньяга») һ.б. иҗатында күзәтелә.

является одним из течений романтического направления. Экспрессионистская эстетика пронизывает все дооктябрьское творчество Н.Думави («Пора революции», «Тревожно и тошно», «Война» и др.), а также приемы данного модернистского течения использованы в произведениях С.Рамиева («Обманутый», «Пророк»), Ш.Бабича («К миру») и др.

Alarming and sickening», «War» and others), as well as the tricks of this modernist currents used in the works by S.Ramiev («Deceived», «Prophet»), by Sh.Babich («To the Peace»), by R.Zaidulla and others.

ЭПИГРАФ (гр. *epigraphe* – «язма») – әсәрнең бер өлешенә яки тулы әсәргә караган башка тексттан алынган цитата.
Э.ның чыганаклары булып матур әдәбият, дини текстлар, халык авыз иҗаты, рәсми документлар, мемуарлар, автоцитатлар һ.б. хезмәт итә.
Э. Әсәрнең төп темасы һәм идеясе турында, сюжет борылышлары, катнашучылар хакында алдан хәбәр итә. Әдәби әсәрдә берничә Э. була ала, аның һәрберсе төп текст белән яраша (М.Мәһдиевнең «Торналар төшкән җирдә»).

ЭПИГРАФ (от гр. *epigraphe* – «надпись») – точная или измененная цитата из другого текста, предпосланная всему произведению или его части. Источниками Э. могут быть тексты самого разного характера: произведения художественной или сакральной литературы, устного народного творчества, официальные документы, мемуары, автоцитаты.
Э. призвано сообщить о главной теме, идее произведения, ожидаемых сюжетных ходах,

EPIGRAPH (Greek *epigraphe* – inscription) is an exact or altered quotation from another text, prefacing the entire work or its part. Sources of E. Can be texts of different nature: the works of sacred art or literature, folklore, official documents, memoirs, and autoquotations.
E. reports the main theme, the idea of the work, the expected plot moves, it characterizes personages for the reader before they read the text. A work (or its part) may be preceded by several E., each in its own way is related to the main text («Where cranes nest» by

Э. эчке мәгънәгә ия, еш кына әдәби әсәргә өстәмә мәгънә алып керә. Татар әдәбиятында Э. М.Мәһдиев, А.Гыйләҗев, Т.Галиуллин, М.Әгъләмов, Р.Фәйзуллин һ.б. әсәрләрендә еш очрый.

характеристике действующих лиц до знакомства читателя с текстом. В произведении (или его части) может быть использовано несколько Э., каждый из которых по-своему соотносится с основным текстом («Там, где гнездятся журавли» М.Магдеева). Э. – это всегда текст в тексте, обладающий собственной семантикой и образной структурой. В татарской литературе Э. часто встречается в тексте М.Магдеева, А.Гилязова, Т.Галиуллина, М.Агъламова, Р.Файзуллина и др.

M.Magdeev). E. Is always the text in the text, which has its own semantics and shaped structure. In the Tatar literature E. Often occurs in the text by M.Magdeev, A.Gilyazov, T.Galiullin, M.Aglamov, R.Fayzullin and others.

ЭЧТӘЛЕК ҺӘМ ФОРМА – әдәби әсәрнең эчке һәм тышкы яклары хакындагы күзаллауны гомумиләштерүче әдәби төшенчәләр.

Э. әдәби әсәрнең асылын билгеле һәм аның барлык элементларында күренә торган нигезе булып тора, Ф. исә эчтәлекнең яшәү ысулы, эчке структурасы, тышкы рәвешен ала.

Ф.га караган элементлар да (стиль, жанр, композиция,

СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМА – основополагающие литературоведческие понятия, обощающие представления о внутренних и внешних сторонах литературного произведения. С. определяет суть произведения, является основой, проявляющейся во всех ее элементах, а его Ф. - способ существования содержания, внутренняя и внешняя структура произведения. Отдельные

CONTENT AND FORM are terms concerning the inner and outer forms of a literary work.

The content defines the essence of writing and it is a basis for all the other elements, whereas the form gives the content a structure.

All the elements of form (style, genre, composition, rhythm) and content (theme, plot, conflict, characters and conditions, literary idea, tendency) are in a close

әдәби сөйләм, ритм), Э.нең состав өлешләре дә (тема, фабула, конфликт, характерлар һәм шартлар, әдәби идея, тенденция) бер-берсе белән тыгыз бәйләнештә яши.

элементы литературного произведения, имеющие формальный характер (стиль, жанр, композиция, литературный язык, ритм), содержательный (тема, фабула, конфликт, характеры и условия, идея художественная, тенденция) выступают как единые, целостные реальности Ф. и С.

connection.

– Ю –

ЮЛЛАМА - шигъри хат мәгънәсендәге әдәби жанр. Ю.ның тышкы, формаль билгесе булып билгеле бер адресатка мөрәҗәгать һәм шуңа мөнәсәбәтле теләк, ялвару мотивларының берлеге санала. Эчтәлеге ягыннан Ю. мораль-фәлсәфи, дидактик төрләргә аерыла, моннан тыш дөнья әдәбиятында сатирик, интим (мәхәббәт) һәм панегирик Ю.ның булуы да билгеле.

Татар шигъриятендә Ю. жанр буларак үзгәрешләр кичерми, үз билгеләрен саклап кала, ләкин, рус әдәбиятыннан аермалы буларак, урта гасыр

ПОСЛАНИЕ (ЭПИСТОЛА) – литературный жанр, стихотворное письмо. Формальный признак П. – наличие обращения к конкретному адресату и соответственно мотивы просьбы, пожелания, увещевания и др. Содержание П. по традиции – преимущественно морально-философское и дидактическое, но в истории мировой литературы известны также повествовательные, панегирические, сатирические, любовные послания.

MESSAGE (EPISTLE) is a literary genre, the poetic letter. A formal sign of M. is the existence of the address to the specific addressee and respectively motives of a request, wish, admonition, etc. Content of M. by tradition is mainly moral and philosophical and didactic, but there were numerous narrative, panegyrical, satirical, and love messages.

In the Tatar poetry M. as the genre isn't exposed to change, but in medieval poetry it exists in the "mixed" way, without having an independent value. Thus such signs as the address

төрки-татар поэзиясендә, мөстәкыйль жанр булудан бигрәк, «катнаш» формада яшәве белән характерлана, авторның мөрәҗәгатен яктырткан юллар төсендә яшәп килә. Кагыйдә буларак, әсәрләрдә Ю.ның билгеләре төсендә Аллага, пәйгамбәрләргә, югары, илаһи көчкә, хөкемдарларга мөрәҗәгать итү, теләк, ялвару мотивларының бирелеше көчле. Бу дәвердә Ю. панегирик характерда булуы белән аерылып тора: алар авторның Аллага, илаһи көчләргә мөрәҗәгате кебек формалаша (Хәрәзминең «Мәхәббәтнамә» (1353), Мөхәммәдъярның «Нуры содур» (1542)) кебек әсәрләрендә
XX гасыр татар шигъриятендә Ю.ның мөстәкыйль жанр буларак формалашуга йөз тотуы күзәтелә. Г.Тукайның «Китмибез» (1907), Һ.Такташның «Киләчәккә хатлар» (1931), М.Әгъләмовның «Бүген» (1990), Р.Гаташның «Олжас Сөләймановка хат» (1975),

В татарской поэзии П. как жанр не подвергается изменению, но в отличие от русской литературы в средневековой в тюрко-татарской поэзии существует в «смешанном» виде, не имея самостоятельного значения. Здесь сильно выражены такие признаки, как обращение к Всевышнему, правителям, мотивы просьбы, желания, мольбы. Первоначально оформившись в качестве вставной конструкции в произведениях средневековой поэзии различных жанров («Махаббатнаме» Харазми, «Нуры содур» Мухаммадьяра).
В поэзии XX века П. стало развиваться как самостоятельный жанр. Примером П. как самостоятельного жанра могут служить произведения «Китмибез» («Не уйдем») Г.Тукая, «Киләчәккә хатлар» («Письма в будущее») Х.Такташа, «Бүген» («Сегодня») М.Аглямова, «Олжас Сөләймановка хат» («Письмо О.Сулейманову»)

to God, motives of a request, as a rule, are listed, but don’t develop in an independent genre. Having originally issued as a plug-in design in works of medieval poetry of various genres (“Makhabbatnama” by Kharazmi, “Nury Sodur” by Mukhammadyar), in poetry of the 20th century M. began to develop in an independent genre. As the examples of M. as an independent genre can serve “Kitmibez” (“We won’t leave”) by G.Tukay, “Kilachakka Khatlar” (“Letters to a Future”) by Kh.Taktash, “Bugen” (“Today”) by M.Aglyamov, “Olzhas Suleymanovka khat” (“The Letter to O. Suleymanov”) by R.Gatash, “Bashkort khalkyna achyk khat” (“An Open Letter to the Bashkir People”) by A.Khalim, etc.

А.Хәлимнең «Башкорт халкына ачык хат» (1988) һ.б. әсәрләр Ю.га мисал була ала.

Р.Гаташа, «Башкорт халкына ачык хат» («Открытое псиьмо башкирскому народу») А.Халима и др.

ЮМОР (ингл. *humour* – «көлке, холык») – көлүнең бер төре, җитди нигездә үз итеп, яратып көлүне белдерә һәм укучыда канәгать елмаю уята.
Милли әдәбиятта Ю.ның көчле яңгыраш алуы XX гасыр башына туры килә. Ф.Әмирхан («Сәмигулла абзый» һ.б.), Г.Камал («Беренче театр», «Бүләк өчен» һ.б.) һ.б. иҗатында гади кешеләрнең тормыш-көнитешләре, омтылышлары, көндәлек гамәлләре яратып көлү үзәгенә алына.
XX гасырның икенче яртысында Ю. өлкәсендә эстафетаны Г.Афзал, З.Нури, Ф.Шәфигуллин, Ш.Галиев, М.Мәһдиев һ.б. ала.

ЮМОР (от анг. *humour* – «смех, нрав») – вид комического, добродушный смех с серъезной подоплекой, «кроткое терпимое отношение к людям». Он благим образом смягчает, расслабляет человека.
В татарской литературе расцвет Ю. пришелся на начало XX века. В творчестве Ф.Амирхана («Самигулла абзый» и др.), Г.Камала («Первый театр», «Из-за подарка» и др.) жизнь, устремления, ежедневные поступки простых людей становятся предметом добродушного смеха. Во второй половине XX века традиции литературного юмора продолжили прозведения Г.Афзала, З.Нури, Ф.Шафигуллина, Ш.Галиева, М.Магдеева и др.

HUMOR is the tendency of particular cognitive experiences to provoke laughter and provide amusement.
The peak point of humor in the Tatar literature comes to the early 20th century. In such works as «Uncle Samigulla» by F.Amirkhan, «First theatre», «For the present» by G.Kamal, the authors kindly laugh at the characters' everyday lives and their dreams.
The writers taking over the humor in the second half of the 20th century were G.Afzal, Z.Nuri, F.Shafigullin, Sh.Galiev, M.Makhdiev and others.

КУЛЛАНЫЛГАН ӘДӘБИЯТ ИСЕМЛЕГЕ

А) татар телендә:

Госман Х. Шигырь төзелеше / Х.Госман. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1975. – 191 б.

Исмәгыйлев Ә.И. Комедияләр турында: (комедиянең жанр үзенчәлеге) / Ә.И.Исмәгыйлев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 176 б.

Хатипов Ф.М. Әдәбият теориясе: Югары уку йортлары, пед. училищелары, колледж студентлары өчен кулланма / Ф.М.Хатипов. – Казан: Мәгариф, 2000. – 350 б.

Б) рус телендә:

Бакиров М. Татарский фольклор / М.Бакиров. – Казань: Ихлас, 2012. – 400 с.

Белинский В.Г. О драме и театре: в 2-х томах. Т.2: 1840-1848 / В.Г.Белинский. – М.: Искусство, 1983. – 488 с.

Белый А. Символизм как миропонимание / А.Белый. – М.: Республика, 1994. – 528 с.

Бертельс Е.Э. Избранные труды: В 3 т / Е.Э.Бертельс. – М.: Наука, 1965. – Т.3: Суфизм и суфийская литература. – 560 с.

Введение в литературоведение / Под ред. Л.В.Чернец. – М.: Высшая школа, 2004. – 680 с.

Давыдова Т. Теория литературы: Учебное пособие / Т.Давыдова, В.Пронин. – М.: Логос, 2003. – 232 с.

Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: Учебное пособие.3-е изд. / А.Б.Есин. – М.: Флинта, Наука, 2000. – 225 с.

Заманская В. Экзистенциальная традиция в русской литературе ХХ века: диалоги на границах столетий / В.В.Заманская. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 303 с.

Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю.М.Лотман. – Л.: Просвещение, 1972. – 271 с.

Миловидов В.А. Натурализм: метод, поэтика, стиль (Проблемы сравнительного литературоведения) / В.А.Миловидов. – Тверь, 1993. – 72 с.

Основы литературоведения / Под ред. Мещерякова В.П. – М.: Лицей, 2000. – 369 с.

Поспелов Г. Лирика: среди литературных родов / Г.Н.Поспелов. – М.: Изд-во Московского университета, 1976. – 208 с.

Скоропанова И.С. Русская постмодернистская литература: Учеб. пособие для студентов филол. фак. вузов / И.С.Скоропанова. – М.: Флинта: Наука, 2000. – 607 с.

Теория литературы. Т.IV. Литературный процесс. М.: ИМЛИ РАН, «Наследие», 2001. – 624 с.

Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика / Б.В.Томашевский. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 334 с.
Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е.Хализев. – М.: Высш. шк, 2000. – 398 с.
Шиммель А. Мир исламского мистицизма / Пер. с англ. Н.И.Пригариной, А.С.Рапопорт / А.Шиммель. – М.: Алетейа, Энигма, 2000. – 416 с.
Чернец Л. Литературные жанр: Проблемы типологии и поэтики / Л.В.Чернец. – Москва: Изд-во МГУ, 1982. – 191 с.
Якобсон Р.О. Работы по поэтике / Р.О.Якобсон. – М.: Прогресс, 1987. – 461 с.

СҮЗЛЕКЛӘР

А) татар телендә:

Әдәбият белеме сүзлеге / Төз.-ред. А.Г.Әхмәдуллин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – 238 б.
Әдәбият белеме: терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге. – Казан: Мәгариф, 2007. – 231 б.

Б) рус телендә:

Елисеев И.А. Словарь литературоведческих терминов / И.А.Елисеев, Л.Г.Полякова. – Ростов на Дону: Феникс, 2002. – 319 с.
Литературная энциклопедия терминов и понятий / Гл. ред. и сост. А.Н.Николюкин. – М.: НПК «Интелвак», 2003. – 1596 с.
Мещерякова М. Литература в таблицах и схемах. Терия. История / М.Мещерякова. – М.: Рольф, 2001. – 224 с.
Краткий словарь литературоведческих терминов / Ред.-сост. Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.

ТАТАРЧА-РУСЧА-ИНГЛИЗЧӘ
ӘДӘБИЯТ БЕЛЕМЕ ТЕРМИННАРЫ
СҮЗЛЕКЧӘСЕ

ТАТАРСКО-РУССКО-АНГЛИЙСКИЙ
ГЛОССАРИЙ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

TATAR-RUSSIAN-ENGLISH
LITERARY TERMS
GLOSSARY

Дизайн обложки
Р.Ф. Салахова

Подписано в печать 08.12.2014.
Бумага офсетная. Печать цифровая.
Формат 60х84 1/16. Гарнитура «Times New Roman». Усл. печ. л. 10.
Уч.-изд. л. 6,6. Тираж 1000 экз. Заказ 15/12.

Отпечатано с готового оригинал-макета
в типографии Издательства Казанского университета

420008, г. Казань, ул. Профессора Нужина, 1/37
тел. (843) 233-73-59, 233-73-28